

Владислав Маринов

**БИЛИНГВАЛНА ИНТЕРФЕРЕНЦИЯ
В КРАЙНИЯ БЪЛГАРСКИ СЕВЕРОЗАПАД**

© Владислав Владков Маринов – автор, 2008
© АСТАРТА – графично оформление, 2008

ISBN 978-954-350-070-4

Владислав Маринов

**БИЛИНГВАЛНА ИНТЕРФЕРЕНЦИЯ
В КРАЙНИЯ
БЪЛГАРСКИ СЕВЕРОЗАПАД**

АСТАРТА

2008

ДУМИ ЗА АВТОРА И ЗА ТРУДА

В съвременното българско общество, и по-конкретно в духовната сфера, са налице сложни смесвания и преплитания, които в една или в друга степен влияят върху обединителните стойности на нацията. Отдавна е известно, че неделима и съществена съставна част от човешката душевност и от общата духовност е естественият човешки език, претворен в органическа и физическа реч. Тази почти философска постановка има конкретни прояви в областта на няколко научни и образователни направления: обща лингвистика, социо- и психолингвистика, ареална лингвистика и т.н.

Авторът на това изследване Владислав Маринов още в ранните си студентски години като редовен студент по българска филология във Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий” в един непреднамерен разговор с мене ми загатна, че в неговия роден край, малко градче в Северозападна България, е забелязал интересни особености при общуването на хора с различна социална, професионална и образователна принадлежност. Като негов преподавател, а по-късно и научен ръководител на докторската му дисертация, превърната днес в монография, се замислих върху заинтересоваността на тогавашния студент, мой кръжочник и участник в експедиции, към родния диалект. Възложих му задача да се ориентира към говоримата реч на билингвите в крайния български северозапад. По-късно, след като укрепнаха студентските интереси на Маринов и след като обогатих личните си познания за народностната, битовата и езиковата характеристика на населението в този край, заедно преценихме, че може да се направи едно по-мащабно лингвистическо проучване, като се използват подходите на териториалната диалектология, съчетани с новите социолингвистически методи за такъв тип теренна, кабинетна и творческа дейност.

Младите научни работници в наше време започнаха да преодоляват практиката дисертационните им трудове да остават само като неиздавани архивни източници. В. Маринов амбициозно реши научният му труд да види бял свят под формата на монография, за да може научните идеи да се превърнат в книга с теоретическа и приложна значимост. Българите и власите в крайдунавския северозапад с това изследване имат в ръцете си писмен ориентир за историческото, съвременното и бъдещото си разви-

тие. Съдържателната част на работата представя говоримата реч на различни групи, условно подредени според социално-демографски показатели, наречени в съвременната социалингвистика *генеративи*. Неподражаемата част в този труд е сполучливата методологическа комбинация от различни подходи, които авторът умело е успял да съчетае, за да анализира поставените проблеми по нов начин. Само един амбициозен и подготвен изследовател може да преодолее разнопосочните трудности, които предлага един съвременен обект на лингвистическо описание. Без т.нар. информатори, които тук са повече от 50, и без уважението на автора към тях – не може да се получи обективна и убедителна ареална наука. Освен академичните достойнства, обективните анализи и преценки, традиционните и новаторските методи В. Маринов притежава и съвкупност от етични качества, които го доближават до поведението и духа на отделния човек и на цялото общество в описаните пунктове, което е изключително важно при теренната работа за такъв тип изследване. След анализ на историческото и съвременното състояние на т. нар. северозападна локална езикова ситуация могат да се направят и вероятни футурологически оценки за предполагаемото развитие на българската и влашката реч в района.

Полиграфическият образ, както и съдържателната част на труда, са значителен принос за професионалния и творческия път на В. Маринов и в същото време са дар от автора за хората от крайния български Северозапад. Дали интересът на съвременния човек към собствените си език и реч са периферен показател за размисъл, или е съставна част за неговата духовна и социална същност – ще реши обществото. Убеден съм, че жителите на община Брегово чрез тази монография ще имат близък до сърцето си книжовен източник, чрез който трайно ще съхранят духовността на своите предходници. Трудът на Владислав Владков Маринов, както и други подобни краеведски изследвания на такава тематика, потвърждават мисълта на класика Ларошфуко „Дъхът на родното място се запазва толкова в ума и сърцето ни, колкото и в говора.”

юли 2008 г.
В. Търново

проф. д-р Боян Байчев

1.0. Обект, цел, задачи и методи на изследването

1.1. Обект на изследването

Обект на това социалингвистично изследване е българската езикова ситуация в крайния български северозапад с оглед на резултатите от влашкото влияние върху нея. Този проблем е особено важен и се поставя за решаване в българското езиковедие за първи път.

Говорите на територията на България и извън нея, в границите на българския езиков континуум, са обект на системно изследване от много наши и чужди учени. Към старите диалектоложки проучвания за северозападната част на българското езиково землище се прибавят и нови (вж. Гъбюв 1903; Младенов 1904; Тодоров 1936; Младенов 1969). Изследователите и авторите на четвъртия том на Българския диалектен атлас (БДА 1981) правят теренни проучвания в повече от 400 села, за да представят езиковата ситуация в Северозападна България¹ в цялата ѝ пълнота. Въпреки големия мащаб на това фундаментално дело някои крайни селища отсъстват като пунктове в общата диалектна карта на региона и причината за това вероятно е наличието на билингвизъм в тях, но тъкмо върху тези селища спират вниманието си румънските учени още в началото на XX в.

Първи бележки за жителите в района около р. Тимок публикува немският лингвист и етнолог Г. Вайганд в труда си *Die*

---

¹ През 2001 година излезе последният том на БДА, в който са обобщени фонетичните, акцентните и лексикалните особености на целия български езиков ареал. (вж. ОБДА 2001).

Rumänischen Dialekte der Kleinen Walachei, Serbiens und Bulgariens (Вайганд 1900). Отпечатани са и студиите на: Е. Букуца *Români dintre Timoc și Vidin. Cu un adaus de documente, folklor, glosar, fotografii, hărți* (Букуца 1923); К. Константе и А. Голопенция *Românii din Timoc* (Константе, Голопенция 1943); Т. Тяха *Aspecte ale graiului românesc din Sudul Dunării* (Тяха 1965:895-898); М. Будиш *Comunitatea românească de pe Valea Timocului Bulgăresc* (Будиш 2001); В. Нестореску и М. Петришор *Graiul românilor din Bregovo. Cîteva particularități fonetice* (Нестореску, Петришор 1971:997-1002).

В. Нестореску е автор и на изследвания по различни лингвистични проблеми на интерференцията между двете култури около р. Дунав: *Diftongul ea în graiul românilor din regiunea Vidin (R. P. Bulgaria)* (Нестореску 1973: 161-165); *Toponime românești în sudul Dunării* (Нестореску 1978: 279-285); *Graiurile românești din regiunea Vidin (R. P. Bulgaria). Note despre formarea cuvintelor* (Нестореску 1979); *Un grai românesc din Bulgaria. Scurte observații și texte* (Нестореску 1995); *Românii timocenii din Bulgaria* (Нестореску 1996).

Град Брегово е включен в румънски езикови атласи като пункт № 857 (ALR I; ALRM I), има и спомени за езикови експедиции на румънски студенти в този край (Радунчев 1995: 121-127).

Характерните фонетико-фонологични, морфологични, синтактични и лексикални черти на *влашкия диалект*², който се говори в гр. Брегово и околните му села, са подробно анализирани в посочените трудове и са обобщени в румънските атласи.

Изследването ни обхваща някои от селищата, които са в рамките на община Брегово – най-крайната северозападна българска община. По териториален признак понятията *краен български се-*

---

² Заради специфичните исторически процеси, протекли в този край, в бреговския влашки диалект преобладават особености предимно на мунтенския поддиалект, но в него могат да се открият и някои от чертите на банатския поддиалект и на преходната зона между тях (Алексова 2004: 57-63). Румънските учени го класифицират като *олтенски* (Нестореску, Петришор 1969).

верозапад, селища от община Брегово, гр. Брегово и околните села са равнозначни и тук се използват като синоними.

Резултатите от анализа на идиолектите на информатори от гр. Брегово и околните села сочат, че и по отношение на използваните езикови средства съществува относителна еквивалентност между членовете на опозицията *град (център) ~ село (периферия)*, т.е. *Брегово ~ селищата от общината*. При предварителните проучвания установихме, че е налице преобладаваща хомогенност както при използваните български езикови формации, така и при употребата на определен вариант на влашкия диалект. По тази причина избрахме няколко опорни пункта като източник за езиков материал – селата Балдѝ, Врѝв, Кѝсово, Делѝйна и гр. Брѝгово, т.е. те бяха и селищата репрезентанти на макрониво (за амбивалентността на компонентите на микро- и макротериторията вж. Радева 2001:11).

Заради спецификите, свързани с обекта на изследването, се наложи някои термини от социолингвистичния метаезик да бъдат модифицирани или доуточнени. Основните понятия, залегнали в инструментариума на този труд, са: *влашки диалект, билингвизъм, диглосия, първи език, втори език, билингвална интерференция, езикова ситуация, езикови формации, мезолект, западнобългарски наддиалектни маркери, контрастни и неконтрастни маркери*.

С понятието **влашки диалект** (ВД) означаваме *небългарския разговорен код на билингвите*, използван като битово-разговорна реч. Основата му може да се класифицира като преходен тип мунтенски поддиалект, чиито особености са се развили на българска територия и са силно повлияни от българския език (за характерните му черти вж. 2.4.). Тук като синоними на ВД се употребяват и *влашка езикова формация, бреговски влашки диалект и влашки език*³.

---

³ Терминът *влашки език* е използван условно. Той може да се трансформира и във *влашки езиков код*, защото, въпреки че е само диалектна формация, участва като елемент при дефиниране на двойката *първи език ~ втори език*.

Възприетата в социолингвистиката диференциация между *диглосията* и *билингвизма* може да бъде илюстрирана чрез определенията, които дава руският учен А. Швейцер. За него *диглосията* е "... взаимодействие на две съвместно съществуващи разновидности на *един* (подч. а. – В.М.) език" (Швейцер 1977: 117), а *билингвизмът* е "... взаимодействие на *два* (подч. а. – В.М.) съвместно съществуващи езика" (Швейцер 1977:177). С тези дефиниции се поставя ясна граница между двете понятия, но не може да бъде пренебрегнато уникалното локално взаимодействие между естествения билингвизъм и диглосията (вж. тук 2.5.). При изследването на синхронните отношения на едновременно съществуване на билингвизъм и диглосия, иманентни на бреговската езикова ситуация, посочената тридялба на езиковите формации може да се приложи с известни уговорки по отношение на обема на втория и на третия компонент. В езиковата ситуация в крайния български северозапад едновременно се наблюдават отношения на *билингвизъм* (заради употребата на формации на два езика) и на *диглосия* (заради отношенията на субординация между българските езикови формации и влашкият диалект). В наши дни решение на този проблем бе дадено от М. Виденов в книгата му "Диглосията (с оглед на българската езикова ситуация)" (Виденов 2005). При новия подход към проблема е обърнато внимание и на социалната престижност на използваните езикови формации. Дори когато в една езикова общност са използвани два езика, ако единият е с нисък социален престиж, а другият – с висок, то тя освен в състояние на билингвизъм е и в състояние на диглосия (за конкретната езикова ситуация вж. Маринов 2004: 411-415).

В книгата си "Социолингвистика" Р. Бел се спира на различните типове билингвизъм, обособени преди това от У. Вайнрайх – *смесен*, *координиран* и *субординиран*. При смесения билингвизъм двата езика се сливат в една система, при координирания – двете езикови системи съществуват самостоятелно, а при субординирания с понятията на първия език чрез сложен

вътрешен превод се изразяват мисли на втория⁴ (вж. Бел 1980: 154-163). В класическата схема за преход от едноезичие към двуезичие, предложена от В. А. Аврорин, между началния етап А и крайния етап АБ има *n* фази *б* (започва се от *б*₁).

$$A \rightarrow A\bar{b}_1 \rightarrow A\bar{b}_n \rightarrow AB$$

Фигура 1

На етапа *Аб*₁ индивидът научава няколко фрази от чуждия език, които му помагат да се справя в ежедневието (Аврорин 1975: 145). Прието е, че при началния етап на билингвизъм (*Аб*₁) се прави сложен *вътрешен превод*. Говорещият съставя изречението първо на родния си език, след това елиминира или заменя със синоними думите, за които не знае чуждоезиковия аналог, и накрая прибягва до помощта на паралингвистиката. В зависимост от обществените функции на индивида той може да остане на етап *Аб*₁ до края на живота си.

Във връзка с това е нужно да бъдат изяснени понятията *първи* (роден, майчин, бащин) *език* и *втори* (чужд) *език*. Един от ярките примери за спекулация е наблюдаваната замяна в научните (и ненаучните) среди на термина *роден език* с термина *майчин език*. По този начин етническата принадлежност се премества от научната сфера в сферата на емоциите, защото прилагателното “майчин” съдържа иманентна положителна емоционална конотация, но за съжаление има нулева научна информация. То мотивирано е отхвърлено от Р. Д. Хъдсън (Хъдсън 1995: 23). Повод за това са изследванията на населението в Северозападна Амазония от А. П. Съоренсен (1971 г.) и Дж. Джаксън (1974 г.). В тамошните индиански племена, всяко от което говорело различен език, имало забрана мъжете да вземат съпруга от собственото племе и затова най-често езикът на майката не бил същият като езика, чрез който детето се

---

⁴ *Първи* и *втори* език в синхронен план.

социализирало в обществото. Заради съществуването на такива случаи в съвременната социолингвистика се използват точните термини **първи** и **втори** език (по хронологичен ред на научаване) или **първичен** и **вторичен** език (по степен на значимост за комуникацията).

Р. Бел използва сходна класификация. Според него езиците могат да бъдат разделени по два признака: 1) **диахронен** – първи и втори език; 2) **синхронен** – първичен и вторичен (спомагателен). Тук първият език невинаги е първичен, т.е. основен. Като пример са посочени емигрантските общества в Англия и Германия, които вкъщи научават като първи език напр. турския, но основен им е немският. (Бел 1980: 154-155). В подобна ситуация са и билингвите от Брегово в началото на ХХ в., които вкъщи научават влашкия, а в училище – българския (извън границите на Брегово използват предимно българска езикова формация). И тук езикът на първичната група може да се различава от първия (роден) език на родителите. Детето научава този език, който се говори в детската градина, езикът на приятелите, езикът на съседските деца.

Роден е езикът, който отделният индивид или колектив владее най-добре, употребява свободно и често, а също така на него мисли и превежда (Аврорин 1975:126).

При дефиниране на *втория език* също са налице различия в мненията. Нещо повече, К. Х. Ханазаров говори за “втори роден език”, като предлага две тълкувания: първото – лингвистическо – произлиза от еднаквото владееие на двата езика, а второто – социологическо – от политическото значение, което има вторият език за развитието на етноса (Аврорин 1975: 143). Мнението очевидно е продиктувано от политически съображения, защото е изказано в контекста на тезата за положението и приобщаването на малките етноси в обединението *Съветски съюз*.

Р. Бел предлага всеки език, научен след първия, да се приема за втори, като предполага, че има съвпадение между *първи*

език и първичен език (Бел 1980:155). За него всеки език, научен след първия, е и вторичен (спомагателен) за комуникацията.

В това изследване под *първи* се разбира езикът, който детето научава в първичната група – семейството и приятелите, а под *втори* – следващият по време на научаването, т.е. приема се диахронният принцип, като се отбелязват и особеностите, свързани с този избор. Понятието **билингвална интерференция** съдържа в себе си двупосочност на езиковите явления – от румънски към български и от български към румънски. Спираме се само на първия процес, тъй като вторият е детайлно проучен в румънската лингвистика, а у нас, като проблем на балканското и общото езиковедие, е бил обект на изследванията на П. Асенова (Асенова 2002), Ив. Гълъбов (Гълъбов 1962) и др. Данни за малки езикови ареали дават В. Алексова (Алексова 2004) и Т. Балкански (Балкански 1999).

С въпроса за румънското влияние върху български говори в Румъния са се занимавали М. Младенов (Младенов 1993), К. Димчев (Димчев 1969) и др., но за разлика от техните публикации тук проблемът е съвсем друг – за **езиковите формации в крайния български северозапад**, които се развиват при **доминиращ** български език.

Проблемите на билингвизма и диглосията в синхронен план са изследвани от Хр. Кючуков (вж. Кючуков 1997; 1997а). Трудовете му са посветени предимно на отношенията между българския език и ромските диалекти.

Исторически преглед и анализ на билингвалните процеси в българските земи прави Н. Николова в **Билингвизмът в българските земи през XV-XIX в.** (Николова 2004).

В българската социолингвистика термините **езикова формация** и **форма на съществуване на езика** са еквивалентни (Виденов 2000:137). Руският учен В. А. Аврорин предлага следната обща дефиниция: “Формите на съществуване на езика са самостоятелни езикови структури, които са обединени по естествен начин в групи с различна йерархия по признака общност на

изходния материал и затова по принцип са достъпни за разбиране в пределите на един народ, различавайки се по степен на съвършенство, универсалност и по сфери на използване” (Аврорин 1975: 53). Въпреки че това определение се отнася за формите на съществуване на един език, то може да бъде приложено комплексно и при описанието на езиковата ситуация в Бреговската община⁵.

Езиковата ситуация (ЕС) на северозапад от гр. Видин е условнена заради комплицираните исторически и лингвистични процеси, които я формират в продължение на векове. Според дефиницията на руския учен Л. Б. Николски ЕС е система от йерархично разпределени езикови системи и подсистеми, които съществуват едновременно и взаимодействат помежду си. (Николски 1974: 60). Това определение включва *екзогlossenите* ЕС (съвкупност от формациите на повече от един език) и *ендогlossenите* ЕС (съвкупност от формациите на един език) (Швейцер, Николски 1978: 101-103). Предложената дефиниция може да бъде приета, тъй като тя обхваща изцяло типове ЕС.

В българската социолингвистика ендегlossenата ЕС като следствие от интерференцията между подсистемите на един език за първи път цялостно е изследвана от Б. Байчев и М. Виденов в **Социолингвистическо проучване на град Велико Търново** (Байчев, Виденов 1988). След тях Е. Каневска-Николова описва специфичния смолянски градски език (Каневска-Николова 1998), а Е. Димитрова разглежда дигlossenите отношения в гр. Криводол (Димитрова 2004). Монолингвалната нивелация на столичния квартал е обект на проучване на А. Г. Ангелов (Ангелов 1999), а К. Алексова се спира на езиковите процеси, които протичат в семейството (Алексова 2000).

Предложената от М. Виденов и Б. Байчев **градуална триада** (Байчев, Виденов 1988), състояща се от *а-формации* (градска

---

⁵ Поради хомогения характер на ЕС в цялата Бреговска община в това изследване понятията *бреговска ЕС* и *бреговски говор* ще се отнасят и за ойколектите на останалите изследвани селища.

книжовна норма, типична за интеллигентските прослойки); *b-формации* (урбанизирани териториални диалекти, наричани още интердиалекти)⁶ и *c-формации* (слабо урбанизирани териториални диалекти), успешно е приложена в проучването на смолянския градски говор и говора на гр. Криводол.

При теренните записи бе установено, че двуезичният индивид е “изчистил” речта си от най-ярките микроареални диалектни маркери, но бяха регистрирани макроареалните (повече вж. в 2.8.3). Особеностите, характерни за целия западнобългарски диалектен ареал, могат да бъдат наречени и *наддиалектни*, т.е. неспецифични за конкретен диалект, защото са породени от контакта между различните западни териториални диалекти. В този труд като по-подходящ за анализа на йерархичните отношения при езиковите формации бе приет терминът *мезолект*, с който се назовава езикова формация, която е „... приближение на диалекта към книжовните норми чрез изоставяне на контрастните за носителите диалектни черти и включване на книжовни” (Виденов 2007:111). Мезолектът в бреговската билингвална ЕС е субстандарт, съставен предимно от западнобългарски наддиалектни маркери (обща западнобългаризми). По тази своя особеност той се различава от монолингвалния мезолект, който е по-силно повлиян от книжовно-разговорната норма.

При изследването на синхронните отношения на едновременно съществуване на билингвизъм и диглосия, иманентни на бреговската ЕС, посочената тридялба на езиковите формации може да се приложи с известни уговорки по отношение на обема на втория и на третия компонент.

За българския говор на жителите на община Брегово под прояви на *a-формации* разбираме: *книжовно-разговорна норма със слабо проникнали влашки елементи*; под прояви на *b-формации* разбираме: *мезолектна норма с влашки елементи и за-*

---

⁶ Терминът е въведен през 1973 г. от М. Виденов, който проучва появата на градски наддиалекти (Виденов 1973).

паднобългарски наддиалектни маркери; под прояви на с-формации разбираме: *битово-разговорна норма с ярко изразени влашки елементи*.

И трите компонента на българската разговорна реч в крайния български северозапад са под влияние на влашкия диалект и се отличават помежду си по признака “степен на интерференция”. По този признак бяха анализирани резултатите от българо-влашката интерференция и бяха определени **контрастните** и **неконтрастните** маркери, характерни за ЕС.

Контрастните маркери диференцират речта на информаторите, носители на *b*- и *c*-нормата, от тази на представителите на *a*-нормата, а **неконтрастните** са еднакви за цялата езикова общност.

1.2. Цел и задачи на изследването

Целта на това изследване е теренното проучване на типична част от билингвалния район в Северозападна България и определяне на *степента на интерференция* между българския език и влашкия диалект в говора на жителите на пет населени места от община Брегово (селата Балеи, Връв, Делейна, Косово и гр. Брегово). При дескрипцията на езиковата ситуация в крайния български северозапад ще се спрем на *резултатите от влиянието предимно на влашкия диалект върху българските речеви прояви* в община Брегово⁷.

Изводите са направени след обработка и анализ на диктофонни записи на терен, въз основа на лични наблюдения и на разговори с информатори. Използваната класическа и съвременна методика позволява да се проникне по-дълбоко във възможните степени на двуезичие, като се установи първичната езикова база и инвариантите от гледище на няколко основни

---

⁷ Тъй като са *резултати от влашко влияние върху българския език*, тук ще ги наричаме **влахизми** (вл.) и респ. ще бъдат отбелязани фонетични, морфологични и синтактични влахизми.

социално-демографски генератива: *възраст, местоживеене, образование и пол.*

Билингвизмът е сложен индивидуален и общолингвистичен процес, който е подчинен на прякото въздействие на екстралингвистичните фактори в макро- и микроезиковата среда. Бреговската ЕС е от максимално усложнен *екзоглосен* тип (Швейцер, Николски 1978: 101-103). Под влияние на екстралингвистични (исторически и социално-политически) фактори в двуезичната ЕС в плана на синхронията се появяват диглосни отношения. Релевантен маркер, за да бъде наблюдавана диглосия, е *престижността*. В опозициите *български език ~ влашки диалект* и *български диалект ~ влашки диалект* маркирани като престижни са ***българският език*** и ***българският диалект***. С други думи, за билингвалния атитюд⁸ всяка от реализациите на българския език, влизайщи в корелация с влашкия диалект, има висок социален статус и употребата ѝ е белег за комуникативна престижност. Бреговската ЕС може да бъде дефинирана като "... ситуация с наличие на диглосия и билингвизъм (+Д, +Б)" по типологията, предложена от Дж. Фишман и подкрепена от наши и чужди социолингвисти (вж. Фишман 1967: 20-39; Бел 1980:177-178; Ризов 1992: 41-76; Виденов 2005: 72-76). Този факт детерминира следните основни задачи:

1. С помощта на събрания емпиричен материал да се направи *пълна и адекватна на речевите факти дескрипция* на ЕС в крайния български северозапад.
2. Да се определят основните социолингвистични езикови формации, възникнали в резултат на интерференцията.
3. Третата важна задача след определянето на основните езикови формации е да се открият *структурните им норми* чрез специфични системи от детерминативи.

---

⁸ *Билингвален атитюд* е оценката на чуждата и на собствената реч, която е предопределяща за избора на комуникативната стратегия на билингвалния индивид. Комуникативната стратегия е резултат от два главни фактора: *обстановка* и *участници* в речевия акт (Маринов 2006: 350-353).

1.3. Методи, използвани в изследването

Методиката за събиране на социолингвистичния материал в това изследване е комбинация от методите на традиционната диалектология и съвременната социолингвистика. Преди това успешно е приложена в теренните проучвания както на големите градове⁹ В.Търново и Смолян, така и на по-малките като Криводол.

1.3.1. Предварителни теренни проучвания и анализ на получените резултати

Община *Брегово* се състои от девет села (Балей, Връв, Гъмзово, Делейна, Кдосово, Куделин, Ракитница, Тияновци, Калина) и един град – Брегово, който е и център на общината. Първоначалният замисъл бе да се ексцерпира идиолектен материал от всеки от посочените пунктове и да се анализира състоянието на българския език в цялата община. В предварителния етап на проучването бе записана разговорна реч на информатори с относително близки социални параметри – възраст, образование и сфера на професионална заетост. Те трябваше да са билингви с първи усвоен език – влашки. Спряхме се на представители на най-възрастното поколение – над 60 г., тъй като в речта им би трябвало да се наблюдават най-силно резултатите от билингвалната интерференция. Анализът на транскрибираните текстове показва, че речта на жителите на община Брегово не притежава ярки контрастни маркери нито по социалната ос **център** (Брегово) ~ **периферия** (околните села), нито по географските: **север** (Брегово, Балей, Куделин, Връв) ~ **юг** (Ракитница, Косово, Делейна, Тияновци, Калина, Гъмзово) или **изток** (Връв,

---

⁹ В теренната социолингвистика за нашите условия за големи се приемат градове с население над 30 000 д., за средно големи – от 10 000 до 30 000 д. и за малки – до 10 000 д. (Виденов 1990:31). Според тази класификация гр. Брегово с населението си от 3500 д. е малък град.

Тияновци, Калина, Гъмзово) ~ *запад* (Куделин, Балей, Брегово, Ракитница, Косово, Делейна).

Северната и западната граница на общината съвпадат с държавните граници на Република България, на юг граничи с община Бдйница, а на изток – с община Ново село и община Видин. Това местоположение предполага сложни езикови кръстосвания както в ойколектите на отделните селища, така и на територията на общината като цяло. Тя се намира в ареала на видинско-ломския диалект, на юг, според Ст. Стойков, се намира стар мизийски диалект (в Бдйница и Кўла), на североизток е специфичният новоселски говор, а на запад – крайните погранични у-говори (Стойков 2002: 146-148). В тази контаминация на диалекти българският говор в община Брегово показва относителна хомогенност в подсистемите си – фонетична, морфологична, синтактична и лексикална. Заради това се спряхме на пет опорни пункта по оста *север* ~ *юг* – селата Балей, Врџв, Косово, Делейна и гр. Брегово, като най-северното (с. Врџв) и най-южното (с. Делейна) са отдалечени на около 10 км от центъра (гр. Брегово).

1.3.2. Същинско събиране на социолингвистичен материал. Информаторска мрежа

След определянето на опорните пунктове за събиране на езиков материал бе съставена матрица на социално-демографските признаци на информаторите, съобразена с обществената структура на общината. Целта беше представителната извадка от информатори да се доближи максимално до обобщените данни за селищата. Съобразявайки се със статистическите данни, в изследването би трябвало да преобладават информаторите със средно образование, следвани от тези с начално и основно, а най-малко информатори трябваше да са с висше и полувисше образование. За бреговската ЕС *образованието* е в пряка зависимост от *възрастта*. Поколението над 70 г. е предимно с начално и ос-

новно образование, а тези от 25 г. до 70 г. – със средно и висше образование.¹⁰

Отначало записите бяха правени на принципа на стохастичния (случайния) избор, т.е. бяха записани всички, които се съгласиха да говорят пред микрофон. При някои бе използван и скрит микрофон, в резултат на което редица записи са с влошено качество заради многото странични шумове, породени от конситуацията. С помощта на набор от звукообработващи компютърни програми бяха успешно “изчистени” част от записите, без да бъде деформиран базовият фонетичен материал. Контрастните маркери от тези почти неизползваеми записи бяха използвани за обогатяване на разнообразието от примери, илюстриращи конкретно езиково явление. Освен това във фоноархива има и записи, които са образцови като техническо изпълнение, но речта е накъсана, мисълта прескача от една тема на друга, темпът на лингвотока е ускорен. От тях също бе ексцерпиран езиков материал, който бе приложен в примерите на отделните явления, без да бъдат транскрибирани цялостно сондите от записите. Тези два факта могат да доведат до разминаване между цифрите за броя на информаторите на различни места в работата. При интерпретацията на езиковите факти, статистическа илюстрация на генеративите или при обобщаването на социално-демографската картина на района бе използвана конкретна група информатори. За анализ в 2.7 и 2.8 бяха избрани представителни образци за реализациите на *a*-, *b*- и *c*-формациите. След “пилотните записи” в изградената информаторска мрежа анализът показва, че резултатите от билингвалната интерференция са слабо изразени в речта на средното поколение (25– 60 г.), което наложи увеличаване на броя на ин-

---

¹⁰ Проучването на “великотърновския език” показва, че по степен на образование може да се говори за две големи групи от информатори – “1) лица със задължителен минимум образование и 2) лица с образование над задължителното.” (Виденов 1990:56)

форматорите над 60 г., без това да доведе до съществена деформация на общата мрежова структура.

Използван бе и *методът на включеното наблюдение* – за по-голямата част от информаторите интервюиращият бе познат или бе представян от познати за тях хора. Това допринесе разговорите да протекат в приятелска обстановка и по-бързо беше преодолян “парадоксът на наблюдението”. Заради характера на изследването често преднамерено беше предизвикван този парадокс чрез записи с явен микрофон. Причината за това бе именно *познатостта на интервюиращия*, която беше пречка за спонтанно превключване на кодовете. Ако знаят, че записващият разбира влашки, възрастните информатори (над 65 г.) и тези с нисък образователен ценз в неофициална обстановка по екстралингвистични причини предпочитат да разговарят на влашки диалект (вж. 2.5.). Основният мотив бе, че при влашкия диалект не могат “да сбъркат” и атитюдите им ще останат в положителната скала. За проучване на степента на влияние на влашкия диалект върху българския език се наложи да бъде използван явен микрофон, без това да повлияе върху обективните прояви на езиковите факти (вж. Маринов 2002:63-66).

Както вече бе отбелязано, специфичното в проучването бе, че по-голямата част от информаторите трябваше да бъдат накарани да говорят език, който не биха използвали при подобни обстоятелства (*познатост¹¹ на събеседника и неофициалност на обстановката*). В този случай дори когато се опитвах да повишат речевия си рейтинг с употреба на “изискани” думи и изрази, резултатите бяха по-скоро комични, защото чуто по телевизията, радиото или прочетеното във вестника веднага контрастираше на фона на общата речева реализация в този двайсетминутен разговор. Освен това с увеличаването на възрастта и при липсата на трайни навици психическата бариера на вниманието намалява и дори при по-дългите паузи инфор-

---

¹¹ Под *познатост* разбираме по-скоро информацията за това, дали събеседникът знае, или не знае влашки.

маторите не се замисляха как да говорят по-добре. Един от проведените експерименти във връзка с превключването на кодовете даде интересен резултат, подкрепящ казаното дотук. В обикновен разговор между познати събеседници, при явен микрофон, някои информатори бяха помолени да говорят само на български език. При дългите паузи, когато информаторите мислеха как да продължат разказа си, а водещият “подаваше” като реплика съюза *и* с “подканяща” интонация, интервюираният продължаваше на български език. Когато обаче чуеше влашкия съюз *iiii*¹², говорещият автоматично продължаваше на влашки, без да се замисля нито за уточнението, че трябва да говори на български, нито за явния микрофон. Това показва, че те вече *мислеха на езика, а не за езика* и при слуховото възприемане на дума сигнализатор мисълта им започваше да тече “по друга писта”. Преди началото на записа с информаторите бяха провеждани кратки разговори на български език, които им даваха възможност да преминат от единия на другия език, за да се почувстват по-уверени в себе си. Комбинацията от *включено наблюдение* и *явен микрофон* спомагаше говорещият да мисли за това, което ще каже, а не как да го каже. Психологически това е обяснимо – дори и да говори на познати теми, всеки човек, когато знае, че го записват, се стареа да избегне или да смекчи “предаването” на случки, които биха компрометирали него или негов близък, и затова съзнанието на говорещия бе заето с избора на по-лежерен вариант на разказ за даден епизод от личния или обществения живот

Оформянето на *информаторската мрежа*, освен със социалната структура на селищата, бе съобразена и с влиянието на обществените промени през последните сто години върху степента и характера на билингвизма. Това изискване беше необходимо за изследването на реализациите на различните езикови формации. Тези реализации зависят от образованието, мес-

---

¹² Той съвпада по функция и интонация с българския съюз *и*.

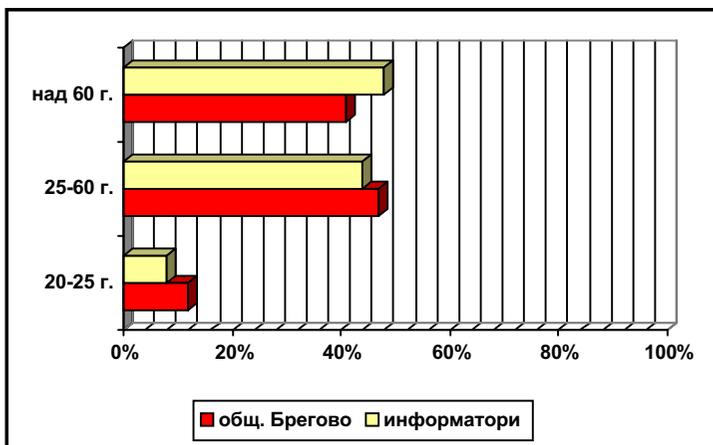
торождението, местоработата и възрастта на информатора, който може (или не може) да скалира изказването си, преминавайки от една към друга формация. Затова в този случай бяха взети предвид комплексните статистически данни. Когато обаче скалирането се прави чрез употреба на различни езици, важно бе да се отчетат историческите и обществените промени, настъпили в района на изследването. С тази цел бяха избрани повече информатори от най-възрастното поколение, с нисък образователен ценз, които биха представили езиковата ситуация в най-отдалечен момент в миналото. Техният брой беше приблизително равен на броя на представителите от средното поколение, които са регулатор на езиковите процеси, израснали са при други социално-икономически условия и са имали други възможности. Става дума най-вече за възможността да излязат от билингвалната среда за 5-10 години (или повече), което бе променило и системата им за скалиране на речта.

За окончателно оформяне на социолингвистичната картина бяха записани и *представители на най-младото поколение*. Техният език би трябвало да продължи тенденциите на развитието, заложи от родителите им, или да поеме по нов път.

В това изследване бяха предпочетени информатори, които притежават две важни характеристики, свързани с *възрастта* и *образованието* – на границата са между средното и възрастното поколение и имат средно, или над средното, образование.

Втори по брой са информаторите от по-възрастното поколение с начално или с основно образование. Те образуват базата, началната точка, от която се тръгва при определяне посоката на развитие на *билингвална ситуация*.

Най-малко са по-младите информатори, за които влашкият език е втори по време на научаване и има факултативен характер, без да се употребява често в разговори.

Фигура 3. *Съотношение между информаторската мрежа и общия брой жители в общ. Брегово по възраст*

За съпоставката на билингвалната ситуация с монолингвална записахме информатори от с. Винарово, което е относително добре запазено по отношение на езиково влияние от околните “влашки” села. То е описано в БДА т. IV като пункт № 20 и е представител на видинско-ломската говорна подгрупа (вж. 2.8.3.). Към тази подгрупа би трябвало да спадат и жителите на изследваните двуезични села, ако не бяха попаднали в центъра на различните исторически процеси и събития, описани тук в 2.1.1.

1.3.3. Специфики на интервюто и описание на методиката за избор на идиолектните сонди

За целите на работата информаторите не бяха ограничени при избора им на теми на разговор. Беше им дадена възможност “да се отпуснат” и да разкажат тези случки от обществения и личния си живот, които най-добре си спомнят. Така беше преодоляна стеснителността на хора, чувстващи се “обществено незначими” и мислещи, че след като са били обикновени работници или земеделци, няма какво толкова интересно да раз-

кажат¹⁴. По този начин бе събран богат езиков материал. В малките села информаторите бяха интервюирани на работните си места. Но това ставаше “между другото” и заради темите на разговор, които често не ангажираха с лично мнение, обстановката не оказваше голямо влияние върху идиолектите. Освен това, специфичното за малките села е, че всички се познават и ако не са роднини, то са или приятели, или съученици, т.е. степента на близост е по-голяма, а границата между официалната и неофициалната обстановка е много малка. Интервюто винаги беше спонтанно и не беше давано много време на информатора да обмисли какво и как ще говори. Този факт също неутрализира до голяма степен парадокса на наблюдението.

В това изследване преди представяне на идиолектните извадки се посочват данните за социалния статус на информатора – месторождение, местоживеене, възраст, образование и пол – тъй като речта му е резултат от уникалното им съчетание. След това се описва комуникативният континуум – място на провеждане на интервюто, участници, познатост на интервюиращия, явен или скрит микрофон и някои допълнителни особености на интервюто. Накрая се дават кратки технически характеристики за използвания касетофон, касетите и сигнатурата във фонологичния архив.

Тук основен компонент на идиолектната дескрипция е текстовият масив. Досега в българската социолингвистика бяха предпочитани сондите, които са на база на определен брой монофони (обикновено 1 сонда = 1 килофон = 1000 монофона). Идиолектите на всеки информатор бяха представяни чрез 3 сонди. За целите на изследването предпочетохме сондите да са темпорално ексцерпирани. За базово бе избрано речево времетраене от 5 минути за всеки интервюиран. В процеса на работа бе установено, че този времеви отрязък съдържа ≈ 2700 монофона и чрез него може адекватно да бъдат представени идиолек-

---

¹⁴ Репликата, която се повтаряше при повечето от информаторите, най-общо звучеше: “Какво да разкажа, като през моя живот нищо интересно не ми се е случило?”

тите на даден информатор. При началното уточняване на техническите характеристики на записите едно от основните изисквания бе записът на всеки отделен информатор да е с продължителност не по-малко от 15 минути. В случаите на диалог или полилог записът продължаваше до 30 минути. Затова съществуваше техническата възможност там, където речта е разпокъсана от паузи или шумове, времетраенето на описваните идиолекти да бъде увеличавано, за да бъде постигната необходимата представителност на речевите реализации.

Последният компонент на социолингвистичния анализ е дескрипцията на нормативните аберации в корелация с книжовната норма. Отклоненията от книжовната норма са представени на всички езикови нива, като някъде, където беше нужно, са описани и използваните паралингвистични средства. Контрастните маркери, типични за нормата на някоя от езиковите формации, са структурирани в общата парадигма на моно- или двуезичните интерференции.¹⁵

1.3.4. Методика, използвана за диференциация на езиковите формации

Един от основните проблеми при анализа на езиковите факти бе да се разграничат идиолектните прояви на *b*-формацията от тези на *c*-формацията. За дефинирането на елементите, които образуват *областта на диалектна конвергенция* в западнобългарските териториални диалекти, характерна за *b*-формацията, беше използван математикостатистическият метод за намиране на непретеглената средноаритметична величина. Прилагането му бе крайната фаза на един продължителен процес, който започна още с определянето на методиката за написването на този труд. Като резултат от предварителните записи на билингви в речта им бяха регистрирани минимален брой запад-

---

¹⁵ Тук под *моноезични интерференции* разбираме интерференциите между езиковите формации на един език

нодиалектни маркери, специфични за видинския микроареал. Това доведе до необходимостта към емпиричния материал да се подходи чрез статистическата методика, за да се определи съотношението между *множеството на вероятностна проява* и *множеството на реална проява* на **типични социолингвистични маркери** (ТСЛМ). Първата фаза от работата включваше определянето на ТСЛМ чрез съпоставка между материала от Българския диалектен атлас т. IV и записаните идиолекти от с. Винарово¹⁶. По този начин бяха определени двадесет ТСЛМ, които трябваше да се наблюдават в речевите реализации на *с*-формациите и част от *б*-формациите:

1. Последователен *е*-рефлекс от **Ѣ** – *нѣкой, дѣдо, вѣрно, млѣко*.
2. Елизия на *х* от отделни лексеми и глаголни окончания – *òди, òра, òро, айде, рòдима, зидàме, кàзàме*.
3. Начална йотация на *е* под ударение – *йѣсен, йѣфтин*.
4. Депалатализации на:
  - 4.1 консонант пред окончанието за 1л., ед. ч. и 3л., мн. ч., сег. вр. при глаголи от I и II спр. – *вѣрвѣ, спѣ, спѣт, говорѣт*;
  - 4.2 консонанта пред членната морфема при съществителни нарицателни за лица дейтели с наставки *-ар* и *-тел* от м. р., ед. ч., както и при членуваната форма на същ. имена от м. р., ед.ч. с исторически мек краен съгласен звук – *царѣ, зетѣ, зѣболекарѣ, учителѣ*.
5. Дейотация на някои форми на показателните и притежателните местоимения – *таа, онаа, моа, она*
6. Наличие на епентетично **л'** – *земл'а, земл'едѣлие*.
7. Фонетичен облик на футурната частица *че*.
8. Фонетичен облик на кратките местоименни форми *мѣ, тѣ, сѣ*.
9. Отмет на ударението – *вòда, сѣно, хòро, брàшно, нѣделя, òфци, дòбѣр, вàли*
10. Премет на ударението:
  - 10.1 в отделни лексеми – *винò, млекò*;

---

¹⁶ Винаровските идиолекти бяха необходими, за да се определи “кота нула”.

10.2 в аористни префигирани и непрефигирани глаголи – *казàх, говорìх, писàх, направìх, започнàх, застанàх*;

10.3 в аористни префигирани и непрефигирани причастия – *казàл, говорìла, направìл, застанàла*.

11. Окончание *-е* при формите за мн. ч. на многосрични съществителни имена от м. р. – *градинаре, овчаре, другаре, ръкаве, гълъбе*.

12. Окончание *-м* за глаголи от I и II спр. в 1л., ед. ч., сег. вр. – *пеем, пишем, ходим, играем, четем, говорим*

13. Окончание *-ме* за глаголи от I и II спр. в 1л., мн. ч., сег. вр. – *пишеме, пееме, ходиме, говориме, играеме*

14. Форми на еловите причастия¹⁷ в мн. ч. – *биле, дошле, правиле, одиле, имале, земале*.

15. Форма на личното местоимение в 1л. ед. ч. им. п. *йа, йазе*

16. Форма на личното местоимение в 3л. ед. ч. им. п. *он, она, оно*, а в мн. ч. *они*.

17. Форма на притежателното местоимение за 3л. мн. ч. *нихен, нихна, нихно, нихни*.

18. Форми на показателните местоимения – *тая, оная, тоя, оня, тия*.

19. Употреба на въпросителни форми вм. относителни, напр. *Автобусът, къде пътува сутрин, се развали*.

20. Употреба на предлог *у* вм. предлог *в*.

След обработката на резултатите бе установен голям процент на отклонение от предварително зададените параметри и се стигна до дефинирането на **западнобългарски наддиалектни маркери** (ЗБНМ), т. е. бяха отчетени отклонения от българската книжовна норма, които са типични за по-голямата част от западнобългарския диалектен макроареал.¹⁸ На по-късен етап от работата получените ЗБНМ бяха комбинирани и съпоста-

---

¹⁷ В работата с *форми на елови причастия* означаваме формите на минало свършено деятелно причастие и минало несвършено деятелно причастие.

¹⁸ На този принцип е създаден и обобщаващият том на БДА (вж. също и Радева:2001:48-56)

вени със селекторите, които К. Алексова определя като западнобългарски (Алексова 2005: 199-212). Въз основа на тези резултати бе съставен списък с реализираните ЗБНМ:

A → Рефлекс ** > e* под ударение и пред твърда сричка – *нѐкой, дѐдо, вѐрно, млекѓ*.

B → Елизия на *x* в отделни лексеми – *ѓди, ѓра, ѓро, айде*.

C → Премет на ударението:

C₁ → в аористни форми на непрефигирани глаголи – *казàх, говорìх, писàх*;

C₂ → в аористни префигирани и непрефигирани причастия – *казàл, говорìла, направìл, застанàла*.

D → Депалатализации на:

D₁ → консонант пред окончанието за 1л., ед. ч. и 3л., мн. ч., сег. вр. при глаголи от I и II спр. – *вѓрвѓ, спѓ, спѓт, говорѓт*;

D₂ → консонанта пред членната морфема при съществителни нарицателни за лица деятели с наставки *-ар* и *-тел* от м. р., ед. ч., както и при членуваната форма на същ. имена от м. р., ед. ч. с исторически мек краен съгласен звук – *царѓ, зетѓ, зѓ-болекарѓ, учителѓ*.

E → Дейотация на някои форми на показателните и притежателните местоимения – *таа, онаа, моа, оиа*.

F → Наличие предимно на ненормативен фонетичен облик само на кратките местоименни форми *мѓ* и *сѓ*.

G → Окончание *-м* за глаголи от I и II спр. в 1л., ед. ч., сег. вр. – *пеем, пишем, ходим, играем, четем, говорим*.

H → Окончание *-ме* за глаголи от I и II спр. в 1л., мн. ч., сег. вр. – *пишеме, пееме, ходиме, говориме, играеме*.

I → Форми на показателните местоимения – *тая, оная, тоя, оня, тия*.

J → Употреба на въпросителни форми в м. относителни, напр. *Автобусът, къде пътува сутрин, се развали*, наред с *Автобусът, дете пътува сутрин, се развали*.

K → Употреба на предлог у в м. предлог в.

След това беше изчислена и *средната непретеглена величина* ($\bar{x}$) на признака по формулата, предложена от М. Янакиев (вж. Янакиев 1977:197-199),

$$\bar{x} = \frac{\sum x}{n}$$

(в този случай под **признак** разбираме всеки от ЗБНМ).

След това получените стойности участват при изчисляването на *стандартното отклонение* (σ) по формулата

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum (x - \bar{x})^2}{n - 1}}.$$

И в двете формули с n се означава броят на изследваните компоненти.

По същата формула беше изчислено и стандартното отклонение на реалните реализации на признаците, но вече за отделните формации (a , b и c). Тук *средната непретеглена величина* на признака е отбелязана с x_n , а тази на формациите – с x_ϕ .

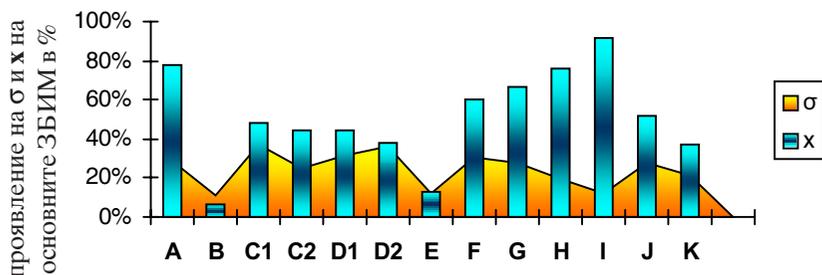
За изчисление на σ за основните ЗБНМ (σ_n) стойностите на x бяха получени по формулата

$$x = \frac{M}{N} 100 \Rightarrow \bar{x} = \frac{\frac{M}{N} 100}{n}$$

т. е. за σ_n боравим с *абсолютните стойности* на реалните прояви на ЗБНМ (M) спрямо сумата от потенциално съществуващите случаи (N), а n е броят на информаторите, чиито идиолекти бяха анализирани.

При изчисляването на $\bar{x}_\phi$ бе използвано $x = \frac{\sum M}{n}$.

След това получените резултати (вж. фигура 4 и таблица 1) бяха комбинирани, за да се получи множеството на прояви на ЗБНМ в билингвалната реч.

Фигура 4. Съотношение между стойностите на σ_n и χ_n

$m \backslash \phi$	A	B	C ₁	C ₂	D ₁	D ₂	E	F	G	H	I	J	K
a	0.3	0	0.1	0.1	0.1	0	0.1	0.3	0.5	0.6	0.8	0.2	0.2
b	0.9	0.1	0.6	0.6	0.5	0.7	0.3	0.9	0.9	0.8	0.9	0.7	0.6
c	0.9	0.3	0.8	0.6	0.8	0.7	0.2	0.8	0.9	0.8	0.8	0.7	0.6

m – езиков маркер; ϕ – езикова формация

Таблица 1. Стойности на $\bar{x}$ за трите езикови формации

По този начин бяха определени и числовите измерения на селекторите, които диференцират крайните речеве реализации на a -формацията (a_{n-m}), където $n > m$, като $m \in [0; +8)$; от началните на b -формацията (b_1, b_2 и т. н.).

Броят на маркерните прояви бе взет от целия текстови масив, който включва записаната транскрибирана и/или нетранскрибирана¹⁹ реч на всички информатори.

Резултатите от направените изчисления послужиха, за да бъде дефиниран комплексът от ЗБНМ, които оформиха основния корпус на b -формацията. Увеличаването на фреквентността им в определен идиолект сочи за принадлежността му към крайните елементи на мезолектната формация.

¹⁹ Заради преобладаваща неяснота на даден запис или неговата кратковременност.

1.3.5. Система на транскрипция, буквени означения и съкращения

Направените записи са транскрибирани по системата, предложена от Ст. Стойков (Стойков 1961: 181-189) и доразвита от М. Виденов и Б. Байчев (Байчев, Виденов 1988; Байчев 1996):

Знакът “/” отбелязва кратка пауза в лингвопотока и интонационна незавършеност.

Знакът “//” означава дълга пауза и интонационна завършеност.

Знакът “[ ]” се използва за начало и край на лингвистичната извадка.

С “џ” се означава африкатът “дж”.

С “ℓ” или “l̥” се означава “средноевропейското л”, среден звук между [л] и [л’].

Знакът “...” означава или по-дълга пауза от тази, означена с “//”, или изпуснатата част от изказването в извадката.

Знакът “>” се използва със значение “преминава в”.

Знакът “<” сочи първоначалната форма, която е срещу върха му.

Знакът “∅” означава “липса, отсъствие”.

В езиковедската литература дължината на гласните се отбелязва с чертица над буквата – ā, ē, ō. По технически причини К. Алексова предлага квантитетът да се отбелязва с “:” след гласната (Алексова 2000:20). Заради акцентни особености тук дължината се отбелязва с удвояване или утрояване на гласната. Знакът “.” (точка под буквата) показва полуредукцията на широките гласни.

Знакът “...N...” отбелязва неясна част от записата, която не може да се транскрибира.

Знакът “...Ф...” маркира фалстарт.

Знакът “...K...” сочи, че на това място информаторът е използвал паралингвистическа или антропосемиотическа кинема, чието значение се дава в кръгли скоби.

Знакът “...V...” показва употребата на вулгаризъм.

Знакът “к” означава ‘касета’, с арабска цифра се означава номерът ѝ във фонотеката, а с римска – пистата.

С буквените съкращения от типа И. И-ов, К.К-ов и т.н. се означават информатори мъже, а с Л. Д-ва, М. Г-ва и т.н. – информаторите жени.

Буквата “В” означава “водещ сеанса, записващ”.

Влашката реч е отбелязана с курсив, в скоби се посочва българският превод, а където е необходимо, с подчертан текст се тълкува семантиката на неясните разговорни конструкции, напр.: *колд_к̀ум йъ_зъч ла_отраканà* (там, как се казваше на **плевнята**, т.е. “какво е българското съответствие на вл. *отраканà*?”).

В изследването са използвани и следните съкращения:

<i>същ. им.</i>	съществително име / съществителни имена
<i>прил. им.</i>	прилагателно име / прилагателни имена
<i>гл.</i>	глагол / глаголи
<i>м.р.</i>	мъжки род
<i>ж.р.</i>	женски род
<i>ср.р.</i>	среден род
<i>ед.ч.</i>	единствено число
<i>мн.ч.</i>	множествено число
<i>и.п.</i>	именителен падеж
<i>р.п.</i>	родителен падеж
<i>д.п.</i>	дателен падеж
<i>в.п.</i>	винителен падеж
<i>сег. вр.</i>	сегашно време
<i>мин. вр.</i>	минало време
<i>мин. неопр. вр.</i>	минало неопределено време
<i>мин. св. вр.</i>	минало свършено време
<i>мин. несв. вр.</i>	минало несвършено време
<i>бъд. вр.</i>	бъдеще време

Значението на другите буквени съкращения или знаци е дадено при самата им употреба, напр. езикова ситуация (ЕС), влахизъм (вл.), стандартното отклонение (σ) и т. н.

2.0. Билингвалната ситуация в крайния български северозапад

2.1. Историко-демографски данни за изследвания район

2.1.1. Етническата принадлежност на „власите“ в община Брегово

Въпросът за етногенезиса на власите е твърде спорен. Мненията на наши и чужди учени от различни области (история, етнология, лингвистика) могат да се систематизират в две основни групи. В първата група се обединяват около тезата за автохтонния характер на дунавските власи. Тя се поддържа от повечето румънски учени и според нея власите са останали по тези земи още от времето на Римската империя и са заварени тук от славяните и българите (напр. вж. също Балкански 1999:11-12). След това започват двустранни асимилационни процеси, които водят до различни резултати – на юг от Дунав власите се вливат в славянския етнос, а на север те побеждават и се превръщат в доминиращ елемент в новата народност. Според втората група теории власите са номади пастири, които постепенно се заселват из целия Балкански полуостров. Нямали са възможност да образуват държава, защото не са обединени в голям племенен съюз и са безсилни срещу повечето племена, но затова пък се вливат в тях и присъстват като съставна част в повечето средновековни и днешни държави. Тази версия се поддържа от сръбски и български учени (В. Златарски, Б. Примов, Н. Заяков, Т. Станойевич и др.), но те се ограничават в рамките на Средновековието. Съществуват и други становища, но този въпрос не е централен за работата. Затова тук се спираме предимно на основните общоприети теории и приложението им при

изследването на конкретната историко-географска област – най-крайната северозападна част на съвременна България.

През XII и XIII в. повечето византийски и западноевропейски автори смесват понятията *власи* и *българи* и *Влахия* и *България*. С *власи* са означавали българите от централните, северните и североизточните райони на България. Авторы като Н. Хониат и Ж. дьо Вилардуен не правят голяма разлика между *власи* и *българи*, с което предизвикват объркване и до днес (Божилков 1994: 13-18). Ето какво пише Н. Хониат: “Опечалена е сега душата на император Василий Българоубиец. Когато този господар окончателно съкрушил тях, той завещал, че ако власите се заловят пак за отцепване, то този, който иска да ги завоява, трябва да предприеме неговото лагерно разположение и да навлезе в тях” (Примов 1965: 26). Този пасаж е от речта на Лъв Монастириот по повод хвалбите на император Исак Ангел, че е потушил бунта на Петър и Асен от 1186 г. Тук Лъв казва *власи*, но всъщност има предвид *българи*, което е подчертано и от употребата на прозвището на Василий II **Българоубиец**. А и историците не споменават влашки въстания по тези земи, както би трябвало да е, след като има възможност “да се заловят пак за отцепване”. Б. Примов се съгласява, че византийските и латинските автори смесват понятията *българи* и *власи*, имайки предвид един и същ народ, но казва, че не може да се отрече и присъствието на север от Стара планина на власи пастири, които не са българи (Примов 1965: 9-54). Позицията му е приемлива, като не може да бъде игнорирано присъствието на власи (небългари)¹ из цяла България, които дават името на голямата група пастири номади, включваща по-късно и славяни, и българи. Поради мобилността си власите създали впечатление, че обитават големи райони, и може би това е една от

---

¹ До края с понятието **небългари** се разграничават власите, които не са от български произход, от българите, които прекарват известна част от живота си или целия си живот във Влашко. Когато те се връщат, заради езика им или заради мястото, от което идват, биват наричани *власи*.

причините за объркването на историците. Това смесване на етнонимите продължава и след падането на България под османско робство, когато чужденците, преминаващи през България, назовават българите “християни” или “покорените християни“, а дори и “гърци”, поради принадлежността им към източноправославната общност (Йонов 1980: 85).

През XIII–XIV в. Видин е важен търговски град, който служи за връзка между Трансилвания, Влашко и Дубровник (Ангелов, Шефанеску 1965: 60). Този просперитет предполага, че земите около него са били по-гъсто заселени, отколкото някои други части на страната.²

След падането на Видинското царство *въпросът за власите* отново изниква на преден план, като и тук не липсват различни интерпретации на категориите *филурджии* и *войнуци*, които се свързват с власите. Н. Заяков разглежда подробно мненията на няколко учени за етническата принадлежност на посочените категории (Заяков 1995: 28-51). В свои материали сръбските учени посочват, че след завземането на Смедеревския санджак турците заселват в опустошените земи пастири номади (власи) и им дава статут на *филурджии* и *войнуци*. Понеже и двете категории съществуват сред населението на Видинския санджак, с този факт се мотивира и присъствието на власи там. Д. Боянич-Лукач в книгата си “Видин и Видинският санджак през 15-16 век” заменя на много места *филурджии с власи*, като в предговора подчертава, че “тяхното (на власите – бел. моя) название няма етническо, а само социално название: това били християни-номади”(Боянич-Лукач 1975:11). Но за Видин няма сведения да са се заселвали власи, а когато това става в сегашна Източна Сърбия, Видинският санджак не е вече гранична територия и за фискалния режим на Османската империя не е изгодно да облекчава положението на раята в негранична територия. При анализа на документ от 1542 г. Б. Цветкова отбе-

---

² Има данни, че районът е заселен още преди новата ера (Митова-Джонова 1989).

лязва присъствието на **стара рая**, обложена с харач, и власи, които плащали филури³, т.е. тук вече се прави разграничение между старата рая, вероятно българи, и новата – власи (Цветкова 1964: 12-13). Може да се предположи, че е наричана *власи* по аналогия с населението на запад от р. Тимок, чиято функция е да пази границата и заради това било обложено с пониски данъци⁴. Тази хипотеза се потвърждава и от заключенията на Д. Боянич-Лукач, които тя прави въз основа на закон от 1516 г., в който се определят положението, правата и задълженията на браничевските и видинските власи. Според нея първенството на браничевските власи предполага, че видинските са се появили след падането на Браничево (1458) и турците просто са изравнили двете групи по статут. В тази хипотеза има известна доза истина, защото само четири години по-късно в Сърбия е отчетено двойно увеличение на приходите от филурджийство. И в този документ, както и в другите, също не е спомената етническата принадлежност на власите.

В “Съкратен регистър на Видинския санджак от 1454/1455” са описани 421 села, 90 мезри, 4 града и 4 манастира (Боянич-Лукач 1975: 57-90). Дори в съкратения вариант, който не претендира за изчерпателност, проличава големият брой *мезри* (21% от описаните обекти), като за повечето от тях е отбелязано, че са пустеещи земи. Както пише Хр. Гандев, отначало *мезра* е означавало ‘пустеещо място, което е давано като *лен*’, а притежателят му е задължен да го засели и обработва (Гандев 1972: 23). По-късно с това понятие са били означавани опустелите и обезлюдени села. Тук понятието *мезра* е прието във второто му значение, защото описът е правен веднага след опожаряването на Видин и опустошаването на околните земи от Ян Хуниади през 1454 г. Може да се предположи, че в продължение на почти един век този район на днешна Северозападна Бъл-

---

³ Заради това са наричани *филурджии* – по името на размера на данъка – един филур (монета, използвана в Османската империя).

⁴ Някъде названието *власи* е приемано като синоним на *граничари*.

гария е подложен на масово ограбване и унищожаване на българите⁵. Тези, които успяват да се спасят, бягат във Влашко и там изчакват по-добри дни, за да се завърнат. От своя страна Портата полага усилия за заселване на обезлюдените територии, като започва от новите си гранични територии в днешна Източна Сърбия. Първата стъпка е т. нар. влашка колонизация на запад от Тимок след падането на Сърбия под турска власт през 1459 г. В регистър от 1483 г. е отбелязан голям брой войнуци, което, според Д. Боянич-Лукач, е резултат от колонизацията (Боянич-Лукач 1969: 69). В следващите години населението продължава да се увеличава и през 1520 г. е регистрирано почти двойно увеличение на приходите от филурджийството. Но през 1535 г. властта започва опити за премахване на филурджийството и последвалите бунтове на кнезозете от района принуждават султана да издаде специален “Закон за кнезозете и примикюрите във Видинския санджак от 1586 г.”, в който се урежда техният статут. Но въпреки че през 1560 г. филурджиите са приравнени към останалата рая, много селища остават в султанския хас със статут на свободни. Това също оказва влияние върху условията за живот в този край. В този период Видин увеличава населението си над три пъти (Цветкова 1975: 417; Йонов 1980: 217-218). В “Съкратен регистър на Видинския санджак от 1560 г.” броят на мезрите значително е намалял в сравнение с този от 1454/1455 г., съответно 915 селища и 60 мезри (6,5%) спрямо 421 села и 90 мезри (21%), т.е. наблюдава се намаляване на мезрите (пустеещите земи) около три пъти. В този регистър за пръв път се споменава с. Брегово. То е спадало към нахия (област) Кривина и е плащало данък в размер на 5372 акчета – един от най-големите в областта. Освен Брегово още четири села плащат данък над 5000 акчета и само две – над 8000 от общо 141 села, 8 манастира и 1 мезра (Боянич-Лукач 1975: 100-103).

---

⁵ Този процес е характерен за цяла България и е отбелязан в различни описания на българските земи от чужди пътешественици (Йонов 1980: 151-158).

В *Кратък регистър от 1639 г. на неверниците от вилаета на гр. Видин, заплащащи джизие* се посочва, че с. Брегово има 42 къщи (Стойков 1964). Ако бъде сравнено с околните села, може да се отбележи, че по онова време Брегово е било голямо село, като пред него по брой къщи са само Дреновча-икебир (Голям Дреновец – 186 къщи); Видин – около 100 къщи, Станиславовци – 56 къщи и Старо гърло – 52 къщи. От останалите общо 70 села 46% са с до 10 къщи, а 35% – до 20 къщи. Факт е, че само четирийсет години след опустошенията на татарите и влашките войски и масовите изселвания отвъд р. Дунав Брегово е сравнително добре развито селище. Това доказва, че жителите му са предимно българи, които са страдали за отечеството си и винаги, когато са имали възможност, са се връщали от Влашко, за да възродят родното си село.

По изчисления на медиевистите средната продължителност на живот на поробените българи през XV – XVII в. е около 40-50 години (Иванова 1987:167; Андреев 1992: 128). Ако бъдат използвани тези данни и се знае, че населението на Брегово го е напуснало през 1598 г., то първото поколение (от завърналите се до 1639 г.) е прекарало целия си живот във Влашко, а децата им – поне 20 години. Те, ако бяха етнически власи, би трябвало да останат в “истинската си родина”. Може да се допусне, че повечето от възрастните, които пазят спомени за България, вече са били мъртви, а и спомените им едва ли са такива, че да накарат някого да напусне относително спокойното си “влашко отечество” и да се завърне в “опасна България”⁶.

През 1683 г. Османската империя започнала нова война с Австрия. На 14 юли 1683 г. султан Мехмед IV и великият везир Кара Мустафа с огромна армия обсадили Виена и след 54 дни успели да завземат част от града (ИБ 1983:194). На помощ на обсадения град дошъл полският крал Ян III Собйески, който на 12 септември 1683 г. разгромил турската армия. На 5 март 1684 г.

---

⁶ За тези хора може да се каже, че тяхна *родина* е Влашко, защото почти всички са родени и израснали там.

е създаден “Свещеният съюз” за борба против Турция чрез присъединяването на Русия и Венеция към австрийско-полския съюз, а пет години по-късно Белград вече е завзет от австрийците, които продължават победния си поход на изток. След разгрома при Виена през 1683 г. турската армия е дезорганизирана и зачестяват дезертърствата. Това дава надежда на българския народ, че е време да въстане против поробителя, като разчита и на помощ отвън. В рамките на три години са организирани три въстания: Второ търновско (1686г.), Чипровско (1688 г.) и Карпошово (1689 г.), които турската армия жестоко потушава, но вече проличава слабостта на доскоро могъщата империя. След неуспехите на въстанията (особено след Чипровското) много българи преминават р. Дунав, за да се спасят от турския ятаган, и са настанени в села в областта Олтения (вероятно с надеждата при първа възможност да се върнат). По-късно, заради продължаващите набези на татарите, някои продължили към Банат. Отделни групи са заселени в селата на левия бряг на р. Тимок, други отиват към Унгария, като има данни за големи групи мъже, които се бият в редовете на австрийската армия до края на войната (Чолов 1988). От два султански фермана от 1699 г. личи, че единайсет години по-късно въстаналите села все още били опустошени и обезлюдени. Освен Чипровец има и села от Ломско, Берковско и Видинско (ИБ 1983:228). За това допринесло и напредването на австрийската армия, която след кратко, но ожесточено сражение, успяла да завземе Видин на 13 октомври 1689 г. По австрийски данни завзетите земи не могли да изхранят императорските войски, което подкрепя тезата, че животът отвъд Дунав може би е бил по-добър. След започването на австро-френската война Австрия е принудена да оттегли войските си от Балканите. Турция хвърля всички сили да върне владенията си и постига частичен успех. През 1699 г. е сключен Карловацкият мирен договор, като Австрия получава Унгария, Трансилвания, Бачка и по-голямата част от Славония; Полша взема Подолието и Украйна на запад от р.

Днепър, а към Венеция се присъединява Пелопонес, шест крепости на Далмация и редица острови (Манчев 1979: 30). С последвалата австрийска окупация на земите на запад от Тимок (1718 – 1739 г.) идва и нова вълна от заселници власи. Доказателство за това е и бързият демографски растеж след окупацията. След оттеглянето на турците и татарите в Неготинска Крайна има 320 домакинства, които обитават 47 села, или средно по 6,8 домакинства (Заяков 1995: 41). През 1723г. се наблюдава нарастване от 4 до 6 пъти, а през 1736г. – от 6 до 10 пъти (Заяков 1995: 41-43). Това толкова рязко увеличение на населението за такъв кратък срок е възможно само с преселници, които са поредната влашка струя в сегашна Източна Сърбия (след първата засвидетелствана вълна от 1459 г.). Забелязва се известна еднотипност между действията на Османската и Австрийската империя. И двете, след като заварват опустошени и обезлюдени гранични територии, бързат да ги заселят с власи номади, което показва, че дори през XVIII век тези пастири са запазили своята подвижност и способност за адаптация към чуждите условия. Те не са изпитали “прелестите” на османската данъчна система и отношението към раята (да не забравяме, че през 1459 г. идват като облагодетелствана рая с относителна автономност, а през 1717 г. тук намират изоставени села, разработени земи, богата паша и гори). Направихме това малко отклонение, за да разграничим тези заселници от заселниците от другата страна на Тимок. В България преселниците от Влашко са хората, преживели в рамките на четири поколения (от 1560 до 1717 г.) минаването на кримските татари, потушаването на Чипровското въстание, набезите на влашкия княз Михаил Храбри (и съответно турския контраудар) и две войни с Австрия. И те отново и отново изграждат родните си села с надеждата за по-добри времена.

За съжаление, за земите на изток от Тимок няма толкова изследвания през периода на австрийската окупация. Те останали в рамките на Османската империя и тук турската власт продължила да владее както преди раята, но, естествено, при

променени социално-политически условия – засилено хайдушко движение, регистриран е и поредният опит за бунт във Видинско, начело с “капитаните” Георги, Филимон и Димитър (1716 – 1717 г.). Заради това, че не се разраснал, бунтът бързо бил потушен, като повечето от бунтовниците са убити, а останалите са заточени заедно със семействата си (ИБ 1985: 86-88). Тези събития поставили началото на ново изселване и опустошение на Видинския санджак, което продължило през целия XVIII в. След завземането на Ниш (14 юли 1737 г.) австрийските войски се насочват към Видин, подкрепени от сърби и българи, които вдигат общо въстание. Турция, от своя страна, напредвала през София и Ниш, бързо достигнала до поречието на р. Тимок и потушила въстанието. Отново големи групи бежанци се насочили към земите отвъд Дунав. Районът толкова бързо се обезлюдил, че на следващата година султанът бил принуден да амнистира българите, за да ги привлече обратно (ИБ 1985: 92).

По време на руско-турската война от 1768 – 1774 г. селяните от Видинско нападнали Видинската крепост, но бързо били отблъснати. Въоръжената дружина на Атанас и Стоян Бицин предприела този тактически ход, за да помогне на руските войски във Влашко, защото по този начин задържали османците в крепостта. Ответната турска реакция се изразила в засилен терор и мнозина отново избягали във Влашко (ИБ 1985: 99).

В началото на XVIII в. се поставят основите на нови промени във вътрешните отношения в Османската империя. Заражда се аянството, което води до появата на кърджалиите – “частните войски” на едрите турски земевладелци (Мутафчиева 1993а: 30). Раята влиза в нови по-едри земеделски стопанства. В европейската част на империята започват процеси на сепаратизъм, достигнали кулминацията си с действията на Осман Пазвантоглу във Видин. Трите обсади на Видин (1795 – 1800 г.) допълнително разорили все още невъзстановилите се села. След смъртта на Пазвантоглу (1807 г.) настъпило относително затишие в тези земи за около двадесет години, когато през 1832 г.

новите икономически условия дали тласък на нова вълна от социални недоволства. През същата година българският селянин е принуден да плаща два данъка – веднъж десятък на държавата и веднъж рента на господаря. Това двойно облагане принудило раята в две поредни години да вдигне две въстания. Първото е през 1849 г. начело с Пуйо воевода, което обхваща Големаново, Букьовци, Гърци и Черномашница и бързо е потушено. Второто е въстанието от 1850 г. в Северозападна България, когато сърбите обещават помощ, но в решителния момент решават да проявят лоялност към Високата порта и затварят границите си дори за жените и децата (ИБ 1985: 375).

Второто въстание все още се помни в с. Брегово, когато е посетено през 1935 г. от известния видински интелектуалец д-р Б. Бончев.⁷ Помни се и един друг много важен факт – заселването на власи в Брегово, описано и от Ф. Каниц в книгата му “Дунавска България и Балканът”. Както отбелязва авторът, “заселването на власи в Брегово е станало преди около тридесет години...” (Каниц 1932: 117). Той посещава Брегово през 1862 г., т.е. заселването е станало около 1832 г. Това съвпада с вълната от бегълци от Влашко в тези години, но няма сведения дали тези бегълци не са българи, останали по-дълго оттаък Дунав. В краткия текст за Брегово има няколко факта, които опровергават отъждествяването на бреговските власи с румънци. Б. Бончев в книгата си от 1935 г. посочва имена на живи свидетели на заселването, но те го датират след Пашапетковата буна (1850 г.) (Бончев 1935: 110). Донякъде може да се вярва повече на Каниц, но трябва да се отбележи фактът, че когато са дошли преселниците, с. Брегово е било развито селище от около 400 къщи и “... цялото село, чиито къщи се крият

---

⁷ Бончев, Б. Село Брегово (Видинско) днес и в миналото, Видин, 1935 г. Научната стойност на тази книга не е голяма, но в нея има данни за социалното и материалното положение на Брегово от средата на XIX в. до 30-те г. на XX в., записани предимно по спомени и разкази на информатори, които са чували или лично са участвали в споменатите събития.

в черница и друга растителност, носи отпечатъка на благосъстояние, което не са могли да изличат дори големите тежести, свързани с татаро-черкезкото заселване” (Каниц 1932: 118). Израз на това благосъстояние е “... построената в 1857 г. трикорабна църква, повече величествена отколкото правилна... Постройката сторила 200 000 гроша (10 гроша = 2 марки), прочее, твърде значителна сума за тая страна.” (Каниц 1932: 118). В онези несигурни времена едва ли небългарски етнос ще отдели такава голяма сума за построяване на църква и ще ѝ сложи надпис на български език. До нас са достигнали само части от него: “... на 20 денъ сгради снѣ храмъ ꙗспениѣ Бр... манд чорбаѣи Никола Панови. Иван Загар... Іерей Христъ” (Василев 1958: 245-246). Друго, което оставя добри впечатления у Каниц, са “значителните жертви за просветни цели“ на бреговчаните, за да образуват децата си. Учебното дело в с. Брегово започва с дейността на даскал Димитър в годините от 1830 г. до 1855 г. След него учителското дело е подето от Йон Чолака, с чието име се свързва и построяването на отделна училищна сграда, която, освен на Каниц, прави впечатление и на Б. Бончев “... и до ден днешен (1935 г. – бел. моя) това училищно здание се използва за общинско управление от 1886 година насам и по архитектурно разпределение и размера на стаите е по-угодно от училищните сгради, гдето още понастоящем се води обучението в селата Кутово, Гомотарци и др.” (Бончев 1935: 204).

Тези две постройки стрували доста пари и с акта на изграждането им бреговчани дават още две доказателства за националността си. Както беше отбелязано по-рано, едва ли *небългари* биха хвърлили толкова труд и средства за построяването на нещо, което може да се наложи да изоставят, водени от желанието да се върнат в родината си на север от р. Дунав, където едва ли е по-трудно. За пример може да бъде посочена реципрочната ситуация – постъпките на българите бежанци във Влашко за връщането им в родината: “Проявеното от преселниците-българи желание да се завърнат обратно има и още ед-

на страна, която проличава от *документите* (подч. мое)... това е чувството, което изпитват, когато се озовават в чужда за тях среда. Посрещнати сърдечно от румънското население, те все пак изпитват носталгия по родните места. Така например група бежанци, настанени в селата Фундул, Кара Асан и Спанчов (в окръг Илфов), близо до Букурещ, в молба до генерал Киселъв от 25 април 1832 (документ № 183) молят да им се разреши да се завърнат. Между другото те пишат в изложението си: “ Ние, подписаните по-долу бежанци... около сто семейства, които сме от новите бежанци, като виждаме, че не можем да свикнем с климата и обичаите тук, принудени сме да се завърнем по нашите места, на бащините ни имоти”... (Велики, Трайков 1980: 17). Позволихме си този по-дълъг цитат, за да опишем чувствата, които са вълнували българите бежанци. Едва ли преселниците власи са по-малко патриоти, но *за най-малко 150 години т. нар. власи от Видинско не са поставили нито веднъж въпроса за завръщане в “родината си” пред българските власти*. Напротив – те започват да облагородяват един край, който е на военен кръстопът; много години е граница на нестабилната Османска империя; основен източник на провизии и жива сила както за османската, така и за австрийската, и влашката войска. Ако не чувстват този край като роден, действията им са нелогични, защото до Освобождението няма документирани опити за присъединяване на този край към Влахия по инициатива на местното население.

В първите следосвобожденски години Брегово и околните села продължават развитието си. В с. Брегово вече има голяма хубава църква, самостоятелна училищна сграда, кметската институция притежава достатъчно рутина благодарение на относителната автономия, позволена от османската власт в лицето на кнезовете и примикюрите.⁸ През 1897 г. е основано и чита-

---

⁸ По устни сведения най-старите кметове на Брегово са от 1850 г., като до 1879 г. шестима са се сменили на този пост. (вж. Бончев 1935:230-231)

лице “Развитие”, което в трудните военни години многократно е прекъсвало своята дейност, но след всяка криза е възстановявано от родолюбивите бреговчани.

Периодът между двете световни войни подробно е разгледан в статията на Б. Нягулов “Проблемът за власите в България между двете световни войни (политически фактори и аспекти)” (Нягулов 1995: 52-75). В нея са посочени няколко факта, които потвърждават още веднъж тезата за българския произход и самосъзнание на т. нар. “видински власи”. Въпреки че до края на Първата световна война във влашките села в Тимошко свободно се е говорел влашки диалект, дори на някои места се е използвал в богослужението, никога не е повдиган въпросът за откриване на румънски училища в този район, което нямаше да е прецедент за България – вече има две такива училища – в Тутракан (1878 г.) и в София (1895 г.). Според Нягулов “... процесът на румънска самоидентификация при власите е тясно свързан с румънската политика и културна пропаганда сред тях, провеждани по-активно от средата на 20-те години (на XX в. – бел. моя). Неслучайно като една от основните причини за пробуждането на “румънското национално чувство” у българските власи техни представители сочат първата екскурзия на румънски студенти във Видинско през лятото на 1923 г., която била посрещната с голям ентузиазъм и засилила интереса към изпращането на студенти и ученици в Румъния” (Нягулов 1995: 56). В малкото на брой регистрирани случаи “румънското самоопределяне” е свързано преди всичко с някакви облиги за “самоопределилия се влах” и е спорадично или движено от външни сили. Такива са създадените в Букурещ дружества “Академично дружество *Dacia Aureliana* (“Аврелианска Дакия”) на румънските студенти от Тимошката долина и Десния Дунав“; “Културно дружество “*Timocul*” (“Тимок”) на румънците от Тимошката долина и Десния Дунав” и създадената в Крайова “Организация на олтенците емигранти от Видинско” (Нягулов 1995: 57). Както личи от наименованието на първото дружество, то

е съставено предимно от студенти от България, които ползват някакви привилегии за обучението си в Румъния. Плодовете на тези дружества са отбелязани в доклад на Видинската полицейска инспекция от 1933 г. В него се дават следните черти на етническо обособяване сред власите: “групово разграничаване от българите по схемата “ние – те””; масово използване на влашкия говор на обществени места – в общините, в училищата (през междучасията), в църквите, на политически събирания; налагане на този говор и на съжителстващите с власите българи; формиране и аспирации за откриване на румънски училища. Водеща роля имат представители на малобройната интелигенция, които са свързани с Румъния и особено бивши или настоящи стипендианти на румънската държава” (Нягулов 1995: 58). По устни сведения на възрастни информатори от Брегово там тази тенденция не се развива, въпреки че е имало необходимите условия.

Дори във Видинско, където Асоциацията на власите в България има най-силно влияние, настъпва разколебаване, но не в самосъзнанието, което по лични наблюдения е българско открий време, а в езика, т.е. изчезва един от най-ярките маркери, чрез който населението от този регион е определяно като *власи*. Интерес представлява фактът, че в първото демократично преброяване от 4 декември 1992 г. в община Брегово от 9181 души само **двама** са се определили като власи ($\approx 0,02\%$). За перманентността на българската самоидентификация въпреки различния език споменава и Б. Радунчев, който я илюстрира със следната случка, чува от 67-годишен мъж от Брегово: ““*Бях лапе така и любопитен, и понеже тука на площада минава една баба от Барчевите, и Йорга* (става дума за румънския проф. Йорга, който посетил района на сегашния град Брегово през 1939 г. според спомените на събеседника ми – б.а., Б. Р.) *и ѝ казва на румънски: “Добър ден, бабо!”*, “Добър ден бе, сине.” “Бабо, ти знаеш ли български?”, “Не знам бе, сине”, “Защо?”, “Не са ме изпратили нашите да уча. Пращаха ме с овце-

те. Бяхме бедни и не са ме пратили да уча български.”, “Добре, ти каква си? Румънка или българка?”, “Българка съм бе, сине.”, “Па как си българка, като не знаеш български?” И тогава бабата му казва така на него: “Виж бе, сине, така ми е казала мене моята баба, че ние сме българи.”” (Радунчев 1995:123). По лични наблюдения тази случка изразява разбирането за етническа принадлежност на много голяма част от т. нар. “видински власи“.

След като бе проследена историята на Видинския регион и населението му, може да се направят следните изводи:

1. Трябва да се прави разлика между старото население на Тимошкия ареал, наричано от някои средновековни историци и писатели *власи*, и *власите (небългари)*, които идват в България с различни миграционни потоци през петте века на османско робство. Според наши и чужди източници “новите” власи, заселени във Видинско в началото на XVI в., много вероятно са дошли от днешна Източна Сърбия, където Османската империя насърчава по различни начини масова влашка колонизация заради обезлюдяването на новата гранична зона. *Многобройните войни, безчинствата на турците в мирно време и различните социално-политически процеси са причина населението на Видинския санджак често да преминава р. Дунав и да оставя отгатък понякога дори по 100-200 години.* Подобни сведения дават Л. Милетич и И. Кочев при проучването на крайдунавските селищата в Североизточна България (Милетич 1902:159; Кочев 1969:10-11). При завръщането си българите в делничните разговори употребявали влашкия диалект, като причините за това са различни. Едната е краткият човешки живот в рамките на 40-50 години, т.е. само след половин век избягалото 10-годишно дете вероятно би се върнало дядо с внуци и правнуци, които са родени и израсли във Влашко. Те ще са усвоили първия си говорим език – влашки, защото българите бежанци, за да се разбират с околните, с господаря, при когото са работили, за да им бъде разрешено да останат, са били длъжни

да научат влашки. Още по-тежко е било положението на бежанците, участници в някое въстание, защото връщането им е равно на смърт. Говоренето предимно на *небългарски* език **по никакъв начин не изличава българското им самосъзнание**. Има многобройни документи, че българите с всички средства и възможно най-бързо са искали да се върнат по родните си места. Най-показателен е случаят с участниците във Второто търновско въстание и Чипровското въстание, които получили разрешение от султана да се върнат, но при няколко условия: **“а)** да се посели не в балканските места, а във Видинската и съседните ней крайдунавски каази; **б)** да не се бунтува и да бъде съвършено покорно и вярно на държавата; **в)** ако ли си позволи подобни волности, то ще бъде безпощадно наказано и изтребено и **г)** да запази **настоящия си говор, т.е. влашки език, който възприело във Влахия по време на стогодишното си пребиваване в нея**” (Цухлев 1932: 281). С този си ход султанът постига едновременно две цели: 1) заселва обезлюдени територии и по този начин осигурява издръжка на войската си, заета с Осман Пазвантоглу, и 2) вклинява различно говорещо българско население сред християните, застанали на страната на размирника.⁹ Следващите години не донесли мир за Османската империя както във външен, така и във вътрешен план. Бунтовният Видински край се вдига на няколко въстания, предимно с локален характер, които са жестоко потушени. Отново започват миграции през Дунава, довели до ново размесване на етническите групи в региона.

2. Регистрирани са две вълни на миграция от Румъния към България. Първата е от власи (небългари), подгонени от чокоевския произвол и влезлия в сила Statut organic, който въвежда

---

⁹ Като се има предвид състоянието на тези земи и нищожната цена на човешкия живот на юг от Дунав точно по това време, кои ли други, ако не българи, биха искали официално разрешение да се заселят във Видинско. Все пак това не са преференциалните данъци и социалните привилегии, с които са били привлечани власите два века по-рано.

задължителната военна служба, а втората – от наново завръщащи се българи бежанци. С първата вълна много автори¹⁰ обясняват регистрираните по спомени на свидетели заселвания на власите. Участието на бреговчани във въстанието от 1850 г. кара Б. Бончев да се съмнява в *небългарската* етническа принадлежност на преселниците. Ето как разсъждава той: *“Ако преселниците от Румъния в Брегово бяха румъни, съвсем необяснимо е защо те са взимали такова живо участие във въстанието от 1850 г. Как може да се допусне, ако те са били румъни, значи, които нямат нищо общо не само с българите, но и с тежненята на българите, само 4-5 години след като са се преселили в България (Брегово), още неуседнали и незапознати с новите условия на живота, да вземат оръжие в ръце и да се бият срещу турците. Това е не само невероятно, но и съвсем недопустимо от здравия разум* (подч. мое). *А неоспорен факт е, че бреговските жители са взимали масово участие в това всенародно въстание начело със своите първи хора и свещеници”* (Бончев 1935: 108). Тази хипотеза е вярна, но не може да бъде отречен фактът, че власи (небългари) е имало, но броят им е бил много малък и бързо са били асимилирани от българите. Едва ли небългари биха построили църква и училище само след 20-30 години престой, а в същото време вдигат две въстания, като в първото разчитат само на собствени сили. Във въстанието от 1850 г. се проявява типичното отношение на чужденците към българското нещастие – Сърбия демонстрира безразличие и затваря границите си. Такова безразличие би се очаквало и от влашкия елемент сред българите, но историческите факти и документи говорят точно обратното.

3. След проучването на голям брой документи и изследвания по въпроса, след лично направените анкети и интервюта може да се обобщи, че както в миналото, така и днес населението в крайния български северозапад е българско и се самооп-

---

¹⁰ Част от които са М. Сл. Младенов, Бл. Нягулов, Н. Заяков и др.

ределя като такова (с малки изключения). Използването на влашки диалект не е пречка за хората от този край да се чувстват българи и до днес да участват активно в социално-икономическия и политическия живот на родината си – България.

2.1.2. Социално-демографска характеристика на изследвания район

До 1880 г., когато е направено първото официално преброяване на населението в Княжество България, броят на хората, обитаващи северозападния ъгъл на съвременна България, между реките Тимок и Дунав, трудно може да се определи. В отделни турски документи има данни за Брегово и някои околни села, но те са изготвени във връзка с изплащаните данъци и съдържат крайна сума пари (в акчета) или брой на къщите. Тази информация е недостатъчна за определяне на населението в този регион. Освен това, заради честите преселвания отвъд Дунав, дори и да разполагаме с някакви сведения, те ще важат за определен период, който много често е твърде кратък, за да е представителен. Така например с. Гъмзова (днес с. Гъмзово) в съкратения регистър на Видинския санджак от 1454/1455 г. е описано като хас на видинския санджак-бей Иса Бей с 30 домакинства и 5 неженени и плаща данък 8505 акчета (Боянич-Лукач 1975: 57). Тук, ако се приложи твърдението, че всяко домакинство се е състояло от 5 до 9 души (Велики, Трайков 1980: 20; Бончев 1935: 48), ще установим, че селото е имало между 150 и 270 жители, които са плащали средно по около 40 акчета. Но в предишното село в списъка – Ибсар, също хас на Иса Бей, същият брой домакинства плащат двойно по-нисък данък – 4508 акчета, т.е. броят на домакинствата и размерът на данъка не могат да са абсолютен показател за броя на хората в дадено село. Тези данни бяха използвани само като съпоставителни маркери, които очертаха една относителна демографска картина на района. През 1454/55 г. са отбелязани три села от днешната Бреговска община – Гъмзово, Врѣх (вероят-

но дн. Връв) и Ракитниче (вер. Ракитница). За с. Гъмзово вече стана дума, че е плащало 8505 акчета. В другите две села е имало съответно 2 домакинства, 1 вдовица и приход 106 акчета и 2 домакинства с приход 120 акчета. Първите две села се срещат и в регистъра от 1560 г. със значително увеличени приходи: Гъмзово – 50 000; Връв – 10 934, като са добавени и селата Даляйна (вер. дн. Делейна) – 3455 и Балей – 5508 акчета. Рязкото увеличение на приходите се дължи на редица социално-икономически промени, настъпили в този край през регистрирания 105-годишен период (смяната на статута на филурджийте; преселниците от Влашко; включването на тези земи в султански хас и др.). Както личи, една съпоставка между двата регистъра не може да даде реални данни за демографското състояние на земите на запад от Видин. Затова бяха използвани предимно сведенията за с. Брегово, поради по-богатия статистически материал, които съдържат.

Село Брегово за пръв път е споменато в “Съкратен регистър на Видинския санджак от 1560 г.” с приход от 5372 акчета (Боянич-Лукач 1975: 100). То се нарежда на едно от първите места по приход от 141 села в нахия Кривина, което е показател за доброто му икономическо състояние, въпреки че някои от селата с най-голям доход днес не съществуват или са неустановени (напр. Речиче, Лекова и др.). Това се дължи на динамиката на заселване (и обезлюдяване на граничните райони), която се е променяла за месеци. През 1638–39 г. за с. Брегово е отбелязано, че има 42 къщи (или около 300 души) (Стойков 1964). До 1862 година, когато селото е посетено от Ф. Каниц, в общодостъпната историческа литературата липсват статистически данни за с. Брегово. Роденият в Будапеща историк, археолог и етнограф е написал: “... към 400-те румънски¹¹ къщи на Брегово се прибавили в 1861 година и около 110 татарс-

---

¹¹ Смесването на етнонимите през Възраждането е често срещано явление, затова тук *румънци* не бива да се възприема като етничен маркер за населението на с. Брегово.

ки. Те (татарите – б. а., Ф. К.) били оставени първоначално от турските колонизатори без обещания им работен добитък и трябвало да се борят с големи мъчнотии. Като прилежни земеделци те обикнали богато награждаващата ги българска земя и вече стигнали до известно благосъстояние, но тогава пък сръбско-руско-турската война ги пропъдила от разработената с такава мъка земя“ (Каниц 1932: 118). За две столетия броят на къщите в Брегово се увеличава десет пъти, като трябва да се прибавят и 110-те татарски къщи, които местното население построило със собствени средства (Заяков 1986: 109-124).

През 1880 г. е проведено и първото общо преброяване, според което Брегово е имало 2726 жители, от които 6 турци и 7 евреи (Пенков 1977: 393). През 1887г. населението се увеличава до 3171 жители, от които 6 турци и 12 евреи¹². Пет години покъсно в селото има 3354 души, от които 4 турци и 14 евреи, а през 1900 г. жителите са вече 4046 (от които 1 турчин и 15 евреи) и продължават да се увеличават до 4575 жители (от които 8 турци, 29 евреи) през 1905 г., за да стигнат до 4836 жители (от които 2 турци, 37 евреи, 9 цигани и 1 грък) през 1910 г. Така за един 30-годишен период се наблюдава увеличаване на населението с 44% (2110 жители), докато за страната увеличението е с 37,5%. Средният абсолютен годишен прираст е 2,6% (70 жители), който е с 1% по-висок от този за страната.¹³ Най-голям е бил броят на домакинствата, състоящи се от 5 до 9 члена (66%).

През 1930 г. населението на Брегово е 5458 жители, т.е. средният годишен прираст за двадесет години намалява повече от два пъти до 31 жит./г. (Бончев 1935: 46-48). Това се дължи на войните, в които влиза България през този период: Балканската (1912 – 1913 г.); Междусъюзническата (1913 г.) и Първата световна война (1914 – 1919 г.), както и на вътрешното ико-

---

¹² Вж. Български алманах за 1893 г. , С., 1893.

¹³ Данните за страната са изчислени на базата на 23-годишен период, защото до 1887 г. преброяванията са извършени отделно в Княжество България и Източна Румелия.

номическо и политическо състояние на страната. Освен това в с. Брегово е имало скарлатина, коремен тиф и други неизлечими по онова време болести, които също увеличават смъртността сред населението. В годините между 1887 г. и 1956 г. при преброяванията в България само през 1920 г. е отчетен по-голям брой жени спрямо мъже, съответно 1002 /1000 средно за страната, докато за селата броят на жените превишава този на мъжете през 1920 г. – 1017 жени/1000 мъже; през 1926 г. – 1006 жени /1000 мъже и през 1946 г. – 1014 жени/ 1000 мъже. Преброяването от 1926 г. отразява състоянието в българското село след Септемврийското въстание от 1923 г., а това от 1946 г. – състоянието след Втората световна война.

През 1934 г. се прави ново преброяване на населението¹⁴. Според него в днешната община Брегово има 16 313 жители, а в с. Брегово са регистрирани 7229 жители. В годините след 1934 г. се наблюдава спад в раждаемостта както за общината, така и за страната. По години движението на средния естествен прираст за общината е: 1946 г. – (-3, 65%); 1956 г. – (-6, 02%); 1965 г. – (-14,73%); 1975 г. – (-12,83%) и през 1982 г. – (-15, 70%). В сравнение с общия прираст в страната спадът в община Брегово и в област Видин може да се обясни с индустриализацията на България след 1945 г.; по-големите възможности за обучение извън родното място и т.н. (вж. таблица № 2 и таблица № 3). За следващия 17-годишен период (1985 – 2002 г.) спадът в естествения прираст е още по-голям. За община Брегово населението е намаляло с 29,75%, а за гр. Брегово – 23,88%. Абсолютният средногодишен спад за община Брегово е 1,75%, а за гр. Брегово – 1,4%.

---

¹⁴ Данните са цитирани по *Брой на населението по селищни системи и населени места*, С., 1983, с. 102.

Таблица 2. Брой на населението на общ. Брегово (1880 – 1910 г.)

година	жители	домакинства	Прираст на жителите	Общ % за страната	% за селата
1880	2726				
1887	3171	535	16%	15	
1892	3354	559	6%	5%	4%
1900	4046	666	21%	13%	13%
1905	4575		13%	8%	8%
1910	4836		6%	8 %	8%

Таблица 3. Брой на населението на общ. Брегово (1934 – 1982г.)

Населено място	Налично население на:			Постоянно население на:		Население на 31.XII. 1982
	31 XII 1934	31 XII 1946	1 XII 1956	1 XII. 1965	2 XII. 1975	
Балей	986	947	917	935	889	788
Брегово	7229	6920	6540	5999	5525	5294
Връв	2152	2064	1766	1502	1222	1038
Гъмзово	2447	2369	2060	1808	1728	1458
Делейна	1123	1080	1039	914	789	606
Калина	158	144	138	88	64	44
Косово	1157	1197	1151	992	1006	982
Куделин	433	447	417	499	596	543
Тияновци	628	599	575	447	325	253

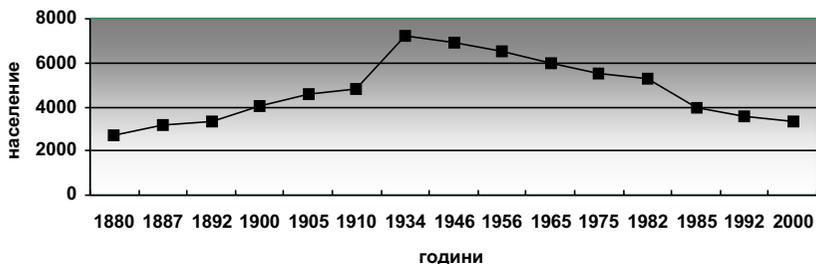
¹⁵ До тогава е имало две преброявания: 1880 г. – в Княжество България и 1884 г. – в Източна Румелия

Таблица 4. Брой на населението на общ. Брегово (1985 – 2002г.)

селище	1985	1992	2001	2002	спад за периода	ср. год. спад
Балей	763	686	–	–	10 %	1.4 %
Брегово	3935	3554	3075	2995	24 %	1.4 %
Връв	905	777	–	–	14 %	2 %
Гъмзово	1407	1316	–	–	6 %	0.9 %
Делейна	650	560	–	–	14 %	2 %
Косово	773	707	–	–	8 %	1.2 %
Куделин	569	511	–	–	10 %	1.4 %
Ракитница	977	800	–	–	18 %	2.6 %
Тияновци	244	217	–	–	1 %	0.2 %
общо	10223	9128	7364	7181		

Посочените цифри от края на XIX в. до началото на XXI в. са в пряка зависимост от материалното положение, образователния потенциал и възможностите за професионална реализация на населението от крайния български северозапад, които освен това оказват влияние и върху степента на билингвизъм, неговия характер и проявите му в ежедневните разговори на т. нар. власи. Трите социално-икономически фактора са в тясна взаимозависимост помежду си и промяна в един от тях води и до промяна в развитието на двете паралелно съществуващи формации: българския език и влашкия диалект.

Таблица 5. Ръст на населението в гр. Брегово за периода 1880 – 2000 г.

Доброто материално положение е причина за получаване на по-добро образование извън рамките на селото. По-доброто образование дава шанс за по-добра професионална реализация. Тя най-често е свързана с напускането на двуезичната среда и попадане в моноезична среда. Оттук нататък и езиковата ситуация в дадено селище се променя в рамките на няколко поколения¹⁶, което донякъде обяснява защо преходът от билингвизъм към монолингвизъм не е започнал по-рано.

Основният фактор, който влияе върху езиковите процеси в изследвания географски ареал, е образованието. През 1887 г. в с. Брегово е имало 119 г р а м о т н и, от тях 115 мъже и 4 жени, при население 3052 жители, т.е съответно 3,6 % към 0,1% от общото население и 8,6% грамотни сред мъжете спрямо 0,3% грамотни от жените. При следващото преброяване през 1892 г. броят на грамотните се увеличава на 264, от които 236 мъже и 28 жени. Докато в проценти броят на образованите мъже се увеличава само два пъти, този на жените се увеличава седем пъти. През 1900 г. увеличението спрямо преброяването от 1887 г. е съответно 3 пъти при мъжете и над 10 пъти при жените.

Сто години по-късно вече се прави разграничение не между *грамотни* и *неграмотни*, а между различните степени на образование. През 1992 г. най-голяма част от населението на общ. Брегово е с основно образование (31%), следват тези с начално (30%), със средно (22%), висше (3%) и полувисше (3%). Неграмотните са 4%, което се обяснява с факта, че в годината на преброяване все още са живи много от хората, родени в началото на века, които не са имали възможност да се огромят (вж. таблица 6). В този процент влизат и голям брой роми, които продължават да избягват училището. Има и голям брой жители с основно и начално образование. Това са предимно родените в годините преди 1945 г. Те са получили някакво образование,

---

¹⁶ Продължителността на живот на днешните поколения се различава от тази преди два-три века, когато в рамките на 50 г. могат да се сменят дори 4 поколения, докато днес за това време най-често се сменят 2 поколения.

което често е съчетано с научаването и на занаят. Големият брой на среднистите се дължи на специфичните изисквания през 60-те и 70-те години на ХХ в., свързани с бързата индустриализация на България.

Таблица 6. Брой на жителите на общ. Брегово по степен образованието

селище	висше	полу- висше	средно	основно	начал- но	негра- мотни	деца	общо
Балей	15	20	141	227	200	54	29	686
Брегово	188	133	1017	986	890	109	231	3554
Връв	20	25	132	348	197	30	25	777
Гъмзово	26	30	248	437	429	42	68	1316
Делейна	10	9	84	164	251	20	22	560
Косово	16	19	134	248	198	19	37	707
Куделин	13	13	73	125	239	26	22	511
Ракитница	18	15	184	267	246	37	33	800
Тияновци	3	1	11	79	97	21	5	217
общо	309	265	2024	2881	2747	358	472	9128

Тези цифри оформят социално-демографската картина в крайния български северозапад от края на ХІХв. до началото на ХХІв. Те дават представа за основните социално-демографски генеративи: *образование, възраст, пол и местоживее*не, които очертават тенденциите на развитие на билингвалната ситуация в гр. Брегово и в околните села. Вероятността за запазване на билингвизма е обратно пропорционална на броя хора, които излизат от рамките на селището, за да учат или да работят, и на броя хора от най-възрастното поколение, които умират. По този начин се елиминират две от условията за съществуването на двуезичието – навикът да се използват два езика паралелно и подсъзнателното превключване на влашки диалект при среща с възрастни, слабограмотни или неграмотни хора (вж. 2.5).

2.2. Етапи на двуезичието в крайния български северозапад

В края на XIV в., когато преминават р. Дунав, българите попадат в чуждоезикова среда, вероятно предразполагаща за бързото им интегриране в нея. Причините за това твърдение са няколко: 1) еднаквото равнище на бита и културата на двата етноса; 2) близкият начин на живот (и от двете страни на реката българинът се е занимавал предимно *със земеделие*); 3) еднаквата източноправославна религия на българите и на власите; 4) балканският характер на двата езика; 5) характерът на разселването – българското население е било разселвано из цяла Влахия и не му е позволявано да образува компактни автономни селища (Младенов 1993: 364-369).

Както вече беше отбелязано, бежанците във Влашко са се препитавали със земеделие. Тук се появява новият фактор, който е един от първостепенните за превръщането на монолингвите в билингви – **чуждоезичният господар**. Както в България се налага езикът на поробителя, така и за емигрантите е било важно да научат езика на човека, за когото ще работят¹.

Ако бъде приложена схемата на Аврорин, ЕС в семействата на българските емигранти от първото поколение може да бъде изразена така:

$$B_1 \rightarrow Bv \rightarrow BB$$

Фигура 5

Тук с **B₁** означаваме етапа преди изселването, когато индивидът е владеел само един език за общуване – българския. След преминаването на Дунава се появява допълнителен разговорен код – влашкият (**v**), като все още българският език е доминиращ (**B**)². Поради социално-икономическите условия до етапа **BB**

---

¹ В наши дни наблюдаваме същите процеси сред сънародниците ни зад граница, което е доказателство за правилната посока на мисли в тази теория.

се е достигнало много бързо. В едно домакинство през XV в. са живеели до четири, а по-рядко и пет поколения. Това твърдение е мотивирано от изследванията за продължителността на живота през Средновековието, който е траел средно около 50-60 години (Иванова 1987:167), (Андреев 1992: 128), което обяснява по-ранните бракове и създаването на деца на 15–16-годишна възраст. Така една 15-годишна майка на 30 години може да е вече баба. Така представеното състояние неутрализира съвременното деление на поколенията в социолингвистиката (20-25 г. – младо поколение; 25-60 г. – средно поколение; над 60 г. – възрастно поколение). Тук може да бъде поставена горна граница на младото поколение до 15-16 г.; на средното поколение, в което реално се вмести две поколения, е до 50 г.; а на възрастното – над 50 г. Както е известно от социолингвистичните изследвания, средното поколение е това, което определя нормата в една езикова общност (Виденев 1998: 105). В нашия случай, заради ускорената динамика на езиковите процеси, нормата се изменя много бързо и за около петнадесет години от етап **Бв₁** се минава през **БВ**, докато се стигне до етапа **Вб₁**. Етапът **БВ** е моментен и е по-скоро в сферата на теорията без реални представители в тогавашната речева действителност. Той е пример за *адекватен билингвизъм*, който под влияние на елементите на консуацията променя своя характер³.

Ако се върнем в началото, може да бъде отбелязано, че днешният билингвизъм е минал през фазата *пиджин*⁴. Той е характерен за П₀ и П₁ (вж. фигура 6), т.е. представителите на социалноактивните поколения (между 16 и 50 г.), които попа-

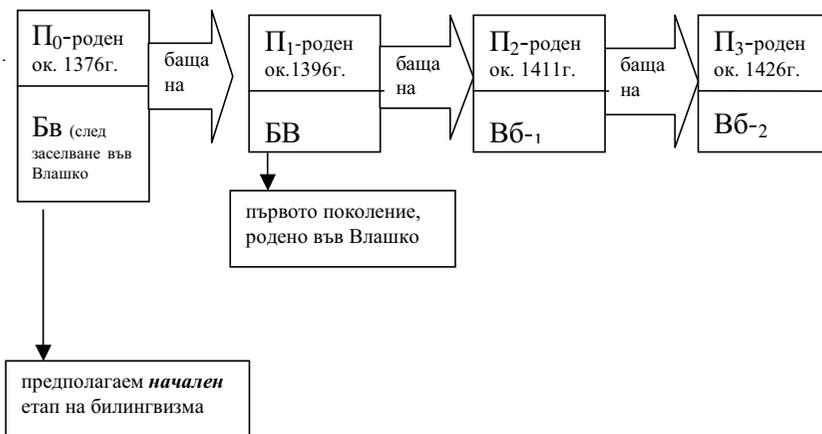
---

² Това е началото на т. нар. *интегративен билингвизъм*, при който индивидът усвоява и използва втори език с цел да стане пълноправен член на определена общност.

³ *Адекватният билингвизъм* е “тип социален билингвизъм, при който членовете на езиковата общност достигат сравнително еднаква степен на владение на два езика” (Пачев 1993: 323)

⁴ “От социолингвистическо гледище пиджинът е типичен междинен език, апроксимация от език база (езика на говорещия) към език цел (езика на слуша-

дат в чуждоезикова среда и за да изхранят себе си и семействата си, е трябвало “в движение” да научават влашкия език. Тяхната влашка разговорна реч притежава характеристиките на пиджина: създава се и се развива с конкретна цел, съобразно нуждите на потребителите, няма собствен етнос, няма писмена норма и не се употребява вътре в българския колектив. Едва Π_2 има условия за развитие на същински естествен билингвизъм. Представен графично, този процес би изглеждал така:

Фигура 6. Вероятностен модел на началните етапи на билингвизъм

Представителите на базовото поколение (Π_0) са родени в България, но са принудени, когато се заселват във Влашко, да научат влашки. От тях започват етапите на билингвизма.

През по-голямата част от разглеждания период социалноактивният член на семейството е мъжът. Затова през XV – XVIII в. в едно семейство с еднакви условия за живот и еднаква езикова база могат да се наблюдават различни степени на билингвизъм, т.е. при изравнени социолингвистични генеративи *образование*,

ция). Към пиджин прибъгва социално зависимият, субординираният участник в комуникацията, търсейки контакт с независимия и престижния.” (Виденев 2000:222)

месторождение, местоживеене и възраст единственият значим фактор за развитието на двуезичието е **полът**. При жените от първото, второто и третото поколение билингвизмът е бил в начален стадий, докато при мъжете от същите поколения езиковото развитие е било по-динамично.

По време на престоя във Влашко в българските семейства настъпват големи промени. Ако бъде прието за базово едно домакинство от четири поколения, то при завръщането в България всички негови членове ще са прекарвали целия си живот в чуждоезикова среда, като, в най-добрия случай, пращадото ще е бил в начална степен на билингвизъм **БВ**, преминала по-късно в **асиметричен билингвизъм**⁵ от тип **Вб₁**. Степента **БВ** се постига от децата, които при емигрирането са били на възраст до 10 години. От семейството бащата и дядото са започнали да научават влашкия език в начална степен, за да могат да се разбират с околните власи, а майките и бабите все още са използвали само българския език (заради пасивната си обществена роля). Следователно **майчиният език** на тези деца е бил българският, но техните връстниците и бащите им са употребявали влашки.

Следващият етап на билингвизма е **Вб₁**. Оттук нататък влашкият диалект става все по-активен като средство за комуникация. Фазата на развитие, в която доминира влашкият диалект, може да бъде представена така:

$$\mathbf{БВ} \rightarrow \mathbf{Вб}_1 \rightarrow \mathbf{Вб}_n \rightarrow \mathbf{ВВ}$$

Фигура 7

Тя съдържа повече варианти от тази с доминиращ български език, защото периодът, който обхваща, е изпълнен с двупосочни миграции на едно и също население при непрекъснатата смяна на социално-икономическите условия и многобройните борби на българския народ срещу поробителя, които са

---

⁵ *Асиметричният билингвизъм* е резултат от субординацията на комуникантите и се изразява в неравностойната комуникативна роля на два езика.

едно от доказателствата за българско национално самосъзнание у билингвите. Тези екстралингвистични фактори оказват влияние и върху динамиката на двуезичието. През Възраждането в цяла България ЕС е била екзогlossen небалансирана с български, турски и спорадичен гръцки компонент. Все още не е имало утвърдена общоезикова норма, която да обедини българския народ, но въстанията, откриването на български училища в Северозападна България и т. н. са показател за проявите на две от основните функции на езика – *консолидиращата*⁶ и *интегративната*⁷. В трудното време на духовно, икономическо и политическо иго през XV – XVI в. българският език не е имал единна норма. Това е поставило завърналите се билингви в усложнена езикова ситуация. Те вече са притежавали разговорен код, различен от българския, но не са могли да го сменят, защото и повечето от българите, които са останали в България, са били билингви (с турски и български език, гръцки и български език) или полиглоти (с турски, гръцки и български език). Периодът на езикова адаптация е бил продължителен, защото по това време и за българите от другите краища на Османската империя все още не е установена единна норма в употребата на новобългарския език. Но използването на влашкия диалект не е причина за жителите на Брегово и на околните села да се чувстват по-малко българи. Доказателство за това е активното им участие в борбите за освобождение, както и липсата на дори и едно действие за отделяне на тези земи в полза на Влашко или опити за изселване от татък р. Дунав.

След Освобождението езиковата ситуация претърпява значителни промени във връзка с ролята на училището и интегративната дейност на държавата, но все още влашкият диалект

---

⁶ Консолидиращата функция се изразява “... в стихийния процес на сливането на отделните етнически общности” (Виденов 1982: 25)

⁷ Интегриращата функция “... възниква в резултат на съзнателното въздействие на държавните институции, чрез налагане на определена езикова формация.” (Виденов 1982: 25)

доминира при делничните разговори. Наблюдава се известно забавянето на езиковия развой до този етап, което е резултат от по-дългата продължителност на живота (средната възраст е вече около 70-75г.) и се съпътства с по-бавната смяна на поколенията.

Трябва да бъде отбелязано, че езиковото съзнание постепенно е подготвяно за промяната, настъпила при поколението през 50-те години на ХХ в. Това са хората, които съчетават фазите на билингвизъм на родителите си с тези на децата си. Научили първо влашкия език като предишното поколение, на тях им е даден шанс да излязат от двуезичната среда още на 15-годишна възраст и да използват през по-голяма част от живота си българския език. Те са имали възможност да го усъвършенстват и затова при някои от информаторите от средното поколение може да наблюдаваме дори и превключване на кодовете в рамките само на българския език. Дотогава скалирането на речта се е проявявало чрез използване на влашкия диалект като разговорен в тесен семеен или приятелски кръг и българския език като престижен разговорен код за повишаване на речевия рейтинг. В началото на ХХ в. официалната обстановка и разговорите с непознати не са често срещани за обикновения селянин. След това, с промяната на социално-икономическите условия, се променят и дискурсните стратегии. Все повече на преден план излизат социално-демографските генеративи – *местоживеење, възраст, образование и професия*. Днес при средното и най-младото поколение *полът* не е вече релевантен за двуезичието заради еднаквите възможности, дадени на мъжете и жените през втората половина на ХХ в.

Етапите на развитие на билингвизма през втората половина на ХХ в. са следните:

$$BB \rightarrow Bv_{.1} \rightarrow Bv_{.2} \rightarrow Bv_{.n}$$

Фигура 8

Езиковата еволюция от XV в. до днес може да се обобщи така:

$$B_1 \rightarrow Bv \rightarrow BB \rightarrow V\bar{b}_{.1} \rightarrow V\bar{b}_{.n} \rightarrow VB \rightarrow Bv_{.1} \rightarrow Bv_{.2} \rightarrow Bv_{.n} - - - \rightarrow B_2^8$$

Фигура 9

С главни букви е означен доминиращият език през различните периоди от време – българският (**Б**) или влашкият – (**В**). Степента **B₁** е началната фаза, базата, от която започва езиковият развой. Тя се различава от **B₂** по това, че не притежава кодифицирана норма, не се изучава в училище и се използва за всекидневни разговори. Тези три характеристики я доближават до т. нар. влашки език, което допринася за по-бързото превключване на кодовете в зависимост от конситуацията. Между степенята **B₁** и **BB** съществува само един етап **Bv**, т.е. това е етапът на пиджинизация, характерен за бежанците, които отиват във Влашко с утвърдени български езикови навици, но са принудени да научат отделни влашки думи и фрази, за да се разбират с чуждоезиковия господар. Техните деца били принудени вече да научат влашки заради вторичната си социализация в небългарското общество. След това българският език започва да отстъпва позицията си на единствен пълноценен разговорен код, което е отразено чрез етапа **Vb_{.1}**. Езиковият развой преминава през няколко етапа, докато се достигне до **Vb_{.n}** и следващия **VB**, който е характерен за 50-те и 60-те години на XX в. По-нататък, с всяко следващо поколение, влашкият се използва все по-малко, като в бъдеще вероятно ще се достигне до етапа **B₂**. Понеже не може да се твърди със сигурност кога ще настъпи този етап, като предишен е посочен **Bv_{.n}**.

---

⁸ Степента **B₂** е предполагаема, ако тенденциите на езиковото развитие се запазят.

2.3. Система на езиковите формации в бреговската ЕС

Както вече бе отбелязано, съвременната бреговска ЕС е резултат от двупосочните интерференции между българския език и влашкия диалект. В резултат на вековното взаимодействие между двете езикови формации е настъпила езикова нивелация, което води до известна условност при определянето на границите на българските езикови формации. Заради този факт тук не може да бъде приложена класификацията на речевите норми така, както са дефинирани от Б. Байчев и М. Виденов (Байчев, Виденов 1988:189-191).

Говорът на гр. Брегово и околните села се намира в ареала на видинско-ломския диалект, който се отнася към голямата група на западнобългарските териториални диалекти. Спецификите на българския книжовен език предполагат по-голямата му близост с източнобългарските териториални диалекти и по-точно с централния балкански диалект, както е посочено от Б. Байчев и М. Виденов "... в основата на книжовния език съвсем естествено ляга горният праг на търновския градски говор от третата четвърт на XIX в. – езикът на търновската градска интелигенция" (Байчев, Виденов 1988:19). Затова в началото на това изследване **бе допуснато**, че *диалектните и мезолектните реализации в бреговския говор ще се отличават с а) по-голяма дистантност и вариативност по отношение на българския книжовен език и б) с по-голяма близост до видинско-ломския диалект, в чийто ареал са*. По-важни характеристики на видинско-ломската диалектна формация са: 1) облик на футурната частица *че*; 2) наличие само на четири палатални консонанта, но с много силна мекост – г", к", л", н"; 3) еднофонемен рефлекс на *ч* > *е*; 4) акцентни особености – място на ударението към последните срички при префигирани и непрефигирани глаголи в аористни облици от типа на: *казàх, разказàх*; 5) окончание *-м* за глаголи от I и II спр. в 1 л., ед. ч., сег. вр.; окончание *-ме* за глаголи от I и II спр. в 1 л., мн. ч., сег. вр.; б) форма

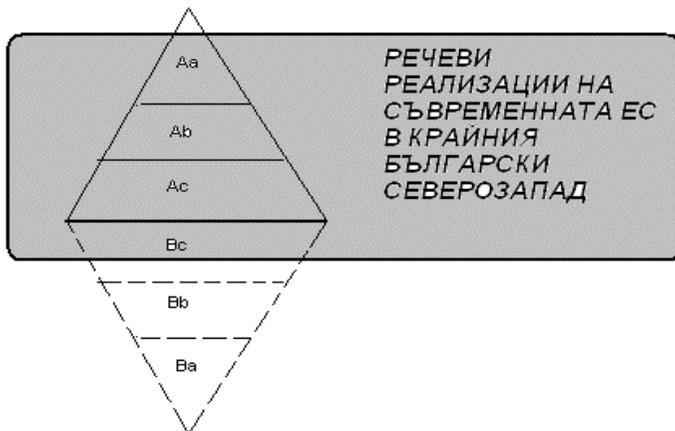
на личното местоимение за 1 л., ед. ч., *йа*, а за 3 л., ед. ч., м.р. *он*; 7) формата на третоличното местоимение в дателен падеж, ж. р., ед. ч. е *н'ой* вм. *ней*, а в дателен падеж, мн. ч. *н'г'и* вм. *им*; 8) окончание *-е* за мн. ч. при многосричните съществителни от м. р. *другàре*, *градинàре* и т. н; 8) окончание *-е* за мн.ч. на еловите причастия *билè*, *писàле*, *игрàле* (вж. Стойков 2002: 144-148). По-голямата част от посочените характерни особености трябва да изградят *s*-нормата, а някои от тях да се наблюдават и в *b*-нормата. ***Събраният диалектен материал даде резултати, съвсем различни от очакваните.*** Вероятно за бреговската ЕС релевантна е двуезичната интерференция, а не западнодиалектната. От изброените осем основни белега само три се срещат, и то вариативно, в говора на билингвите – еднофонемният рефлекс на $\text{ʃ} > \text{e}$; окончания *-м* за глаголи от I и II спр. в 1 л., ед. ч., сег. вр., *-ме* за глаголи от I и II спр. в 1 л., мн. ч., сег. вр. и място на ударението върху последната сричка в префигирани и непрефигирани глаголи в аористни облици. Анализът на идиолектните извадки показва, че реализациите с тези маркери се възприемат в повечето случаи като непрестижни.

Съществува още една формация, която е с повече отклонения от книжовната и от западнодиалектната норма и заема най-ниското място в речевия атитюд на билингвите – това е *s*-формацията (вариант на българския разговорен език със силна влашка интерференция на всички нива).

Най-престижната a-формация е представена с компоненти от книжовно-разговорна норма със слабо проникнали влашки елементи. Нейните реализации са a_1 , a_2 , a_3 и т. н. до a_n . С нарастване на индекса се отбелязва отдалечаването от книжовната норма, наречена от М. Виденов a_k (вж. Виденов 1990:99), като най-близо до *b*-нормата е хипотетичната a_n . Събраният идиолектен материал от гр. Брегово и околните села показва, че *a*-формацията се реализира на две нива – a_1 и a_2 . За нивото a_1 са характерни спорадични, а за a_2 последователни прояви на не-контрастните маркери. За степен a_3 тук не може да се говори

заради близостта на *a*-реализациите с *b*-реализациите. Диференциален признак помежду им е *увеличената фреквентност на западнобългарски диалектизми*. Двете комплексно се противопоставят на *c*-реализациите по признака *степен на влашко влияние*, която се увеличава от *a*- към *c*-нормата. Носителите на *мезолектната b-норма* са предимно билингви, работили извън рамките на общината, т.е. влезли в контакт с реализации на *видинско-ломския диалект* или на *някой друг западнобългарски диалект*. Преди 1989 г. тази възможност се даваше чрез *предприятията в гр. Видин*, но днес под влияние на *икономическите условия* този фактор не е релевантен. Заради *безработицата* повечето от жителите на *община Брегово* напускат *завинаги родните си места* и се връщат *обикновено по 1-2 пъти в годината*, което ги *елиминира* от *общата картина на бреговската ЕС*. *Западнобългарски наддиалектни (неконтрастни, характерни за голяма част от западнобългарските диалекти) маркери (ЗБНМ)* се откриват *спорадично в говоримата реч на билингвите*, което не дава възможност да се проследи *системата на b-формацията в нейната цялост*. Границите ѝ са *релативни и се дефинират единствено чрез междинното количество влахизми по отношение на a- и c-формациите*. Речевата норма тип *b* е *аморфна по характер*, заради *липсата на пълна и последователна реализация на общите западнобългаризми*, така че не могат да се *обособят степени на речеви реализации на b-нормата*.

Нормата тип *c* е *най-отдалечена от книжовно-разговорната реч*. За нея са *характерни n-реализации*, защото е *последен етап от българската разговорна реч*. И ако *a-, b- и c-формациите* се *отнасят към българския език (означен с А)*, то следващата *степен също е c-формация*, но на *румънския език (вж. фигура 10)*, т.е. *преминава се на друго категориално ниво – билингвалното*. На *схемата реализациите на румънския език, означен с В – Va, Vb и Vc*, са *отбелязани с пунктир*, защото са *фази на хипотетично развитие на екzogлосната небалансирана ЕС в екzogлосна балансирана*. По-тъмната област *представя реалното състояние на двуезичната реч на жителите на община Брегово*.

Фигура 10. Система на компонентите на бреговската ЕС

Заради непосредствения контакт между Ас и Вс може да се твърди, че този влашки диалект, който се говори в Северозападна България, не съвпада напълно с нито един румънски диалект. Румънските учени В. Нестореску и М. Петришор откриват някои черти на мунтенския поддиалект (вж. 2.4.). Основните маркери, които са характерни за българските идиолекти от трите формации, са:

1. Рефлекси на ʃ :

1.1. Двухонемен рефлекс на $\text{ʃ} > 'a$ и e – неконтрастен маркер, общ за трите формации, но с по-непоследователни прояви в идиолектите от b - и c -нормативен тип.

1.2. Еднофонемните рефлексии на $\text{ʃ} > e$, независимо от характера на следващата сричка (нèкъде, бегàл) и $\text{ʃ} > 'a$ пред мека сричка (т'àхни, л'àтни) са характерна особеност на b -нормата, наблюдава се спорадично в a - и c - нормите.

2. Редукция на широките гласни – наблюдава се в речевите реализации на трите формации, предимно в служебни думи и нови за диалекта думи (кътò, зъ дъ, искързийа, шушето 'шосето'). В някои случаи също има преход на $a > \text{ʃ}$, $e > i$, $o > u$, но е под

асимилативното влияние на съседната сричка (дукументира̀х, читѝресе).

3. *Монофтонгизация на дифтонги и дифтонгоиди* – контрастен маркер, типичен за *с*-нормата. Тук се очакваше под влияние на влашкия да се появят дифтонги така, както е налице *oa*⁹ в новоселския говор (вж. Младенов 1969: 174-175). Заради силното въздействие на българския език е започнал процес на монофтонгизация на дифтонгите, в резултат на който информатори от *с*-формациите започват да опростяват дори книжовнонормативни двугласни съчетания напр. од’̀ало ‘одеало’, раст’̀ание ‘разстояние’, стад’̀она ‘стадиона’ (вж. 2.4.1.1.1).

4. *Наличие на мекостна корелация* – неконтрастен маркер, който обаче *е абсолютно нетипичен за този езиков ареал*. “В източните говори почти всички съгласни имат по две разновидности – твърда и мека, но мекостта на палаталните съгласни е средна, т.е. обикновена, а в западните говори се срещат само 4 палатални съгласни (л’, н’, к’, г’), но мекостта им е много силна.” (Стойков 2002:213). С други думи, тук се открива източнобългарска палаталност, която е резултат от паралелното действие на българския книжовен език и на влашкия диалект, в който също е налице мекостна корелация.

5. *Наличие на средноевропейско ѓ* (средно меко л)¹⁰ в резултат на интерференция от влашкия диалект. Наблюдава се в речта на по-голямата част от информаторите, независимо от възрастта и образованието, поради което е неконтрастен маркер за трите формации. Тук релевантен е *първият усвоен език*, тъй като това е особеност, формирала се в ранна детска възраст под влияние на влашката фонетика. В идиолектния материал предимно на млади информатори съществува и книжовната опозиция *л~л’*, но техният първи език е българският.

6. *Последователна прогресивна асимилация на [в] след беззвучни съгласни* – неконтрастен маркер за трите формации. Ве-

---

⁹ По технически причини тук дифтонгът е отбелязан с подчертан курсив.

¹⁰ В транскрибираните текстове се отбелязва с л ‘латинско л’.

роятно е балкански езиков процес, развил се успоредно в България и Румъния. Ст. Младенов пише "... но и без изчезване на ерови гласни се извършва в говорите често асимилация на съгласни по звучност: както изт.-бълг., така и зап.-бълг. са *сфат*, *сфекър*, *тфой*, *готфиши* и под. Пак в един среднобългарски паметник от XIII в. (Норовски псалтир) намираме: *сфѣтъ*, *присѣтъ*, *просѣштаѣтъ*." (Младенов 1979: 158). Този процес в източните говори е отбелязан и от Б. Байчев и М. Виденов "Прогресивната асимилация [св]>[сф] в случаи като сфѣкара... е явление и на хвойненския, и на великотърновския присовски говор." (Байчев, Виденов 1988:308). В статията си *Преходът св > сф в българските говори* С. Цанова посочва примери, илюстриращи процеса, от почти цялото българско диалектно землище (Цанова 1985: 131-134). Авторката е права, че това е старо и общобългарско явление, развило се през Средновековието, но може да бъде отбелязано, че в билингвалната среда процесът има много широк обхват и системен характер и се среща във всички съчетания на **беззвучен консонант + в**:

- 6.1. **св > сф** – *сфѣдба*, *сфързѣли*, *едѣнсфено*, *дѣрводѣлсфо*;
- 6.2. **тв > тф** – *клѣтфа*, *тфѣ'това'*, *гѣтфехме*;
- 6.3. **кв > кф** – *кфартѣра*, *кфѣ 'какво'*, *упрѣкфам*, *нѣкфи*;
- 6.4. **цв > цф** – *срѣцфа*, *цфет'ѣ*, *произвѣдцфо*, *дѣцфо*;
- 6.5. **шв > шф** – *завѣришфането*;
- 6.6. **пв > пф** – *настѣпфа*;
- 6.7. **чв > чф** – *зѣпѣчфам*, *бѣчфѣр*;
- 6.8. **хв > хф** – *прехфѣрлиха*.

И докато у нас тази промяна е регистрирана само в диалектната фонетика, в румънския книжовен език (в по-голямата част от лексиката) тя дори е кодифицирана – *sfadă* 'свада', *sfeșnic* 'свещник', *sfinț* 'свят', *jertfa* 'жертва', даже и в нови думи като *sfredel* 'свредел'. Може да се допусне, че паралелното влияние на българската и влашката диалектна фонетика е причина този процес да бъде особено типичен за бреговската ЕС.

7. Дейтоация при показателни местоимения – западнобългарска наддиалектна особеност, наблюдаваща се спорадично в *a-* и *c-*формациите: *тѐа*, *онѐа*, *тѝа*, *онѝа*.

8. Синкопиране на звукове и по-големи сегменти – маркер, характерен за реализациите на трите езикови формации, който не се възприема като отклонение от нито един от информаторите, т.е. няма стратифицираща функция, защото се влияе единствено от темпа на лингвотока и небрежната артикулация. Той увеличава френквентността си, когато информаторът говори по позната неутрална тема с познат събеседник.¹¹ Изразява се в конструкции като [кфò], [тфà], [фàна], [сà] ‘сега’, [отѝам], [трѝйс] ‘тридесет’ и мн. др. Системно се наблюдава при съчетания от три консонанта със синкоп на средния елемент, напр. [лекàрсфа], [произвòцфо], [стопàнсфо], както и при местоименията: [кфò], [тфà], [нѐкъф], [н’àкфа].

8.1. Синкоп на [x] – влияние на западнобългарските диалекти върху *a-* и *c-* формациите (Стойков 2002:165). Във влашкия диалект звукът [x] липсва, но се запазва в по-голямата част от заетата от българския език лексика като *хотел*, *вход*, *хризантема*, *хавлия*, *доход* и др. В румънската лексика, използвана във влашки, е синкопиран във всяка позиция:

	рум.	вл. бълг.
hîrtie	артѝе	хартѝа
horă	òръ	хорò
hotar	отàр	граница
odihnă	одѝнъ	почивка
pahar	пàр	чаша
zahar	зàр	захар
hoț	òц	крадец

В българската разговорна реч се наблюдава в случаи като: [òди], [àйде], [фърл’а], които са резултат предимно на небрежното произношение.

¹¹ Под *позната неутрална тема* се разбира такава тема, която не ангажира информатора с лично мнение или не съдържа “неудобни” моменти за него или негов близък, т.е. не трябва да се замисля *какво*, *колко* и *как* да го каже.

9. *Фонетичен облик на кратките местоименни форми **мъ**, **те**, **съ***. В този случай вероятно не може да се говори за източнобългарско влияние заради формата **те**. Тук се наблюдава пълна интерференция от влашкия диалект: [мъ_възүш] – [ме_вид'а], [те_възүй] – [те_вид'ах], [съ_възүръ] – [се_вид'аха]. Това е контрастен фонетичен маркер, характерен предимно за *b*- и *c*-формаците, който се възприема и като книжовен заради индивидуалните източнобългарски речеви особености на някои участници в телевизионни предавания и радиопрограми.

10. *Облик на футурната частица **ше**, **шъ** за трите езикови формации*. Спорадично като контрастен маркер на *b*-нормата се среща и с форма **че** [кфò че_пра̀име с_това̀ момйче].

11. *Липса на акцент при някои роднински названия в съчетание с лични имена*, напр. [деду_д̀енкъ], което е контаминация от влиянието на *b*-нормата върху *c*-нормата. Има проявата и на влашкия формант -ъ при някои мъжки антропоними.

12. *Акцентни особености – селектори на **b**-формацията:*

12.1. *Окситонен акцент:*

12.1.1. При облиците на аориста в ед. ч. [расказàх], [говорìх], [писàх]

12.1.2. При облиците на еловите причастия в м.р., ед. ч. [готфìл], [погледнàл]

12.2. *Парокситонен акцент:*

12.2.1. При облиците на аориста в мн. ч. [тръгнàхме], [слезнàхме].

12.2.2. При облиците на еловите причастия в ж. р. и ср. р., ед. ч. и мн. ч. [знайàла], [получìли].

Тези форми са навлезли и в *c*-формациите под влияние на престижа на *b*-нормата, но тук ги разглеждаме главно като контрастен маркер на идиолектните реализации на *b*-формациите в корелация с *a*-нормата.

13. *Несъгласуване по род* – селектор за реализациите предимно на *c*-формацията, защото в румънския език (респ. и във влашкия диалект) липсва формално изразен (чрез флексия) сре-

ден род. Също така от среден род могат да са единствено съществителни, означаващи предмети (вж. Стоянова 1998:27-30). Тази особеност се проявява в речта на по-възрастните информатори, носители на субординиран билингвизъм, които изграждат българската си реч чрез вътрешен синхронен превод. Например в съчетанието [едната от момичетата] има несъгласуване на рода на съществителното с рода на числителното под влияние на влашки, където ‘момиче’ е съществително име от женски род (също и в рум. ‘fată’), а в [и_п̀р̀а̀ви м̀а̀са т̀а̀м и_г̀о_д̀а̀ва_на т̀ь м̀ър̀т̀ф̀ѝя̀] има “превод” на вл. *astal* м.р., ед.ч. ‘маса’, затова и кратката местоименна форма е в м.р.

14. *Предфлексивно затвърдяване* – типичен маркер за *b*-нормата, от която преминава в *c*-нормата. Свързва се с липсата на палатални консонанти в западнобългарски диалекти и се наблюдава в случаи като ца̀ръ, зѐтъ, з̀ь̀бо̀лѐка̀ръ, го̀во̀ръ, сп̀ь. Доказателство, че този маркер е преминал от *b*-нормата в *c*-формацията, е наличието на множество меки съгласни в румънския език, съответно и във влашкия диалект. Употребата на посочените примери е продиктувана от стремежа за повишаване на речевия рейтинг на по-възрастните информатори, които приемат априори западнобългарските диалекти като по-престижни от своя български разговорен вариант (тук означен като *c*-реализация).

15. *Смесване на глаголните видове* – дължи се на влашко влияние, защото в румънския език не съществува категория **вид на глагола**, напр. [м̀а̀л̀к̀ѝя̀т прѐф̀ѐк̀но го̀во̀ри в̀ла̀ш̀’ки / гол̀ѐм̀ѝя̀ нн /м̀а̀л̀ко ги_об̀ъ̀рка н̀д к̀ф̀о_да_п̀р̀а̀вим], [че_ше_ти_сл̀а̀гам пѝш̀т̀д̀ва/]; [с̀ф̀ѐк̀ъ̀р_ми се_ск̀р̀ѝеше]. Тези конструкции се дължат на субординирания билингвизъм.

16. *Съвпадение на глаголната форма за 3л., мн. ч. и 3 л., ед. ч. във всички времена* – уникално явление за влашкия диалект, което липсва в румънския книжовен език. В записаните идиолекти е селектор за *c*-нормата [ште_д̀о̀йде на̀ште до̀в̀ѐче_ра], [а_то̀г̀а̀ва он̀ѝй̀ го_п̀р̀а̀шт̀ъ], [те_е_до̀шѐл за_м̀ѐне], [с̀д̀ви_те ‘буквите’ т̀ъ̀ка м̀ър̀даше].

17. Окончание **-ме** за 1 л., мн. ч., сег. вр. при глаголите от I и II ср. [кàжеме], [пràвиме] – неконтрастен маркер, наблюдава се в трите формации. В идиолектите от тип *a* има спорадични прояви.

18. Засилена употреба на **перфект** вм. **аорист** – контрастен маркер, характерен предимно за *c*-нормата. Вероятно е балканизъм, тъй като П. Асенова го отбелязва като особеност на езиците от балканския езиков съюз (Асенова 2002: 240-274). В езиковия материал от гр. Брегово и околните села не може да се направи ясна класификация на случаите, когато перфектът измества аориста [със_нѐгоф прѝя̀тел ас_сѐм_трь̀гна̀ла пешà] вм. *трь̀гнах*, [кàто сѐм_се_женѝла] вм. *се ожених*.

19. Смесване на рода във формите на миналите деятелни причастия – контрастен маркер, резултат от билингвалната интерференция. Наблюдава се в реализациите на *c*-формацията заради неизменяемостта по род и число на причастната форма в румънския книжовен език, напр. в ексцерпиран материал от информаторки - [женѝл_сѐм тѐз бѐз_да знàеє нàште], [не_сѐм имàл сфек̀ърва], [със_нѐго сѐм_трь̀гна̀л], [мàйка_му_е ид̀вал тàм у_гѐмзово].

20. Употреба на въпросителни местоименни форми вм. *относителни* – среща се в идиолекти от *b*- и *c*-норма. Дължи се на западнобългарско диалектно влияние [тàм кѐд̀ѐе/се_произвѐжд̀еше рудàа], [сѐ б̀ий̀т нафс'àкаде кѐд̀ѐ отѝт], [к̀д̀лко женѝ имаше на_стад'̀днѐ с̀йчките скоч̀иха].

21. Диференциален белег на част от *a*-формацията е *употребата на източнобългарските показателни местоимения тес, онес, туй, онуй*, което се възприема като отклонение у информатори от всички формации: [т̀ес нешт̀а], [т̀уй с̀ело], [он̀ес кам'̀дни].

22. Употреба на предлог **по** със значение 'след' – западнобългарска интерференция, която е характерна за *b*-нормата [с̀йчки по_нѐго да_го_б̀ийат].

23. *Замяна на предлози* – контрастен маркер на *c*-нормата, следствие от вътрешния превод на влашки конструкции [дѐ_го

фкл'учфа тàm нъ_тòкъ] от вл. сà_л фкл'учаскъ ла_тòк; [бйла жèнена на_нèкой_си тàm] от вл. а_фòст маритàтъ ла_чйнева аколò.

24. *Употреба на пряко допълнение с влашки предлог пе* - [вид'àх пе_гòшо], [йди вйкни пе_он'à) – наблюдава се предимно в случаите, когато обектът на глаголното действие е одушевен. Като резултат на влашка интерференция тази конструкция е отчетена и от М. Младенов, К. Димчев, Ст. Стойков, Е. Петрович и Е. Врабие и др. (Младенов 1993:381-382; Димчев 1974:255-259; Стойков 1967:477-478; Петрович, Врабие 1965:163).

25. В речта на информатори от *b*- и *c*-формацията като контрастен маркер функционира *замяната на предлога [в] с предлога [у]*: [у_гънзово], [тòй бйл у_казàрмата], [ÿ / колàта], [у_сèло]. Процесът е резултат от интерференция на общ западнобългаризъм, но е спрял своето развитие, без да се достигне до етап на замяна на префикса *в*- с префикса *у*-.: *улèзне* (влезне), *унèтре* (вътре) и т.н. (Стойков 2002: 145).

26. *Употреба на неизменяемостта относително местоимение-съюз дете* вл. *изменяемите който, която, което, които* – селектор за идиолектите от *b*- и *c*-формацията. Има семантично съвпадение по признака неизменяемост както с формите в западнобългарските диалекти, така и с тези във влашкия диалект. Във влашки подчинителният съюз в подчинени определителни изречения също не се променя по род и число, напр. [йò ну_кунòск òму (муèр'а, копйлу, òмини) кàре вьзÿй àстъс] – букв. аз не познавам мъжа (жената, детето, мъжете) *кой* видях днес. В ексцерпирания материал се среща както [тòзи дèто бèх_аз жèнена зъ_нèго], [дèто е_стрèл'ал], така и *кой* със значение на *които*: [сйчки кòй ме_вйждат].

27. *Смесване на сложните съюзи че да със за да под влияние на влашкия диалект*. На влашки българският подчинителен съюз *че* се предава с румънския съюз *са*: *спÿсъръ ка_трèбуе са_плекъм* (казаха *че*_тр'àбва да_тр'èгваме) и *вениш ка_са_те_вèд* (дойдох *за_да_те_вйд'а*). Съвпадението на двете форми е

причина за следните употреби: [отѝъм че_прà/ да_правѝт сфàдба], [не_чекàхме да_се_стѝмни че_да_нè_ме вижда нѝкой].

28. *Словоредни инверсии с трансформация на енклитиките в проклитики след пауза*: [сѝм_ходѝ|а на_кòпане], [се_сѝбѝрахме и_нѝе], [// го_сѝбѝраме го_донèсеме тàm на_стопàнсфотò //]. Появава се в реализациите на *c*-нормата под влияние на влашкия словоред, характерен с употреба на възвратни, кратки винителни и дателни форми на личните местоимения, както и формите на глагола *сѝм* в началото на изречението или след вътрешноизреченска пауза: *мѝ_възѝрѝ* (ме_вид'аха), *не_възѝрѝм* (се_вид'ахме), *сѝнтѝм бѝне* (сме_добрѝ). Подобен словоред се наблюдава както в някои български диалекти (тракийски, родопски), така и в говорите в Банат (Стойков 2002: 268). По-вероятно е инверсията в словоредата в изследваната ЕС да се дължи на влиянието на влашкия диалект, тъй като М. Младенов отбелязва тази особеност като многогодишно румънско въздействие върху монолингвалната (българска) реч на Ново село (Видинско) (вж. Младенов 1969:161).

29. *Лексикални особености* – в билингвалната реч може да обособим три типа маркери по отношение на употребената лексика: 1) маркери на българския книжовен език (предимно в *a*-формациите); 2) маркери на влашкия диалект (характерни за *c*-формациите) и 3) употреба на професионални жаргонизми (в идиолекти от трите формации).

29.1. Употребата на *българска книжовна лексика* е свързана със социално-демографските генеративи *образование* и *мest-торабòта*, т.е. наблюдава се в речта на информатори със средно или висше образование, ангажирани с активна обществено-политическа дейност. На повечето от тях речевите реализации са в *a*-формациите, но има и представители на *b*- и *c*-нормите, които в по-голямата част от случаите са научили готови формули, с цел повдигане на речевия си рейтинг: [тàm се_документѝрах тракторѝс], [околийскийѝ комитѝт тогàва на_цѝ нè мè], [потсигур'àване сѝс_кнѝги и_облеклò], [стàнах заведѝшт

средношколска младеш по време на ка дè мè), [го зймах за_меродавно], [секретар на_факултèтно б'уро / нълй с_ранк на_околийски комитет/ битка да_н'ама текучесфо на_кадри]

29.2. Употреба на влашка лексика и превключване на кодовете по време на разговор с познат събеседник са мотивирани от сложните психолингвистични процеси на вътрешен превод от влашки при най-възрастните информатори, напр [зèхме гол'амата калдàр'а 'котел'], [сlòвите 'буквите' тькà мърдаше], [да_търгуват 'пазаруват' нèшто от_онова сèло], [сфèкърва_ми препàдна /скòсь лимба 'изплезе се'], [сфèкър_ми се_скрийеше ть/ крийеше при комшийте при_вас наа наа /колò_кум йт_зьч ла_отраканò 'как се казваше на плевнята' /ф_плèвн'ата] и др. Повечето от влашката лексика и влашките конструкции не бяха възприемани от информаторите като непрестижни, а бяха използвани като помощни, защото интервюиращият беше познат.

29.3. Употребата на професионални жаргонизми се свързва с професията на информаторите и в направените записи има случайни прояви заради характера на избраните теми за разговор. Дори когато говореха за работата си, повечето от интервюираните пропускаха професионалните жаргонизми, които, според тях, ще са неясни за водещия, напр. [мàт кàт] – софтуер за математически изчисления MathCad; [нъ_ексèл да_пràйш гràфики] – програма за електронни таблици Excel; [ймаха монтирòфки] – бутони на спортни обувки; [сьс_акт'уерите] – длъжност в застрахователна компания.

2.4. Лингвистична характеристика на влашкия диалект в крайния български северозапад

Влашкият диалект (ВД), който се говори в крайния български северозапад, е резултат от исторически и съвременни социални и лингвистични процеси, заради които днес е трудно да бъде определена базовата му румънска диалектна подгрупа. В

началото на XX в. с. Брегово е посетено от румънска диалектоложка група, която изследва влашкия диалект на селото. След това то е отбелязано като пункт в румънски диалектни атласи (№ 857 в АЛР I и АЛРМ I). Според тези проучвания влашкият диалект, който се използва в община Брегово, се отнася към олтенските говори – подвид на големия мунтенски поддиалект, който е в основата на съвременния румънски книжовен език. Тази класификация може да бъде приета с уточнението, че бреговският влашки говор притежава най-много мунтенски диалектни особености, но също така се наблюдават и черти на банатския поддиалект. С други думи, влашкият диалект, който се говори в Брегово, по-скоро има характеристики на говор от преходната зона между мунтенския и банатския говор.

2.4.1. Фонетични особености

2.4.1.1. Вокали

Таблица 7. *Влашка вокална система*

	предни	средни	задни
високи	и	î	у
средни	е	ă (ъ)	о
ниски		а	

Влашката вокална система съвпада с вокалната система на румънския книжовен език. Различава се от българската вокална система по наличието на гласната *î*, която се артикулира с по-високо изнасяне на езика до свода на твърдото небце, отколкото е при бълг. *ъ*. Влашкото и румънското *ă* е звук, аналогичен на бълг. *ъ* (Кочев 2001: 3-11). На остатъци от *ă* вероятно се дължат произносителните фонетични особености на билингвите, в чиято реч се отбелязват случаи на редукция, нехарактерна за западнобългарския езиков ареал, но доста често предизвикана и от небрежна артикулация на [a], когато е в сричка, отдалечена от ударението.

Прояви на *î* се наблюдават в т. нар. лексикализирана фонетика, т.е. употребява се единствено във влашкия диалект без фонетични прояви в българския комуникативен код. Дори когато се превключат кодовете в рамките на един идиолект, звукът *î* остава само в рамките на влашката реч.

2.4.1.1.1. *Монофтонгизация на дифтонгите* – във вокалната система на ВД се наблюдават частични интерференции от българския език, които се изразяват в монофтонгизация на дифтонгите, напр. вл. òмин', мѣне, пѣне, тòтъ < рум. oameni, mîine, rîine, toată, т. нар. „дифтонг” *ea* (*leac*) всъщност представлява гласна [a] предхождана от мека съгласна – в бълг. транскрипция [в'âк], [л'âк]. Дифтонгите *îi* и *oa*, се монофтонгизират под влияние на българския език с елизия на втория компонент. Процесът излиза извън границите на ВД и преминава в българския разговорен език, напр. [стад'òна], [раст'âние], [од'âло], което контрастира със състоянието на явлението в съседния новоселски говор, където М. Младенов отбелязва: “За новоселския говор обаче трябва да се приеме, че гласна *oa* има самостоятелно фонологично значение, въпреки че няма думи и форми, които да се различават само по противопоставянето *a~oa*. Изговорът обаче на посочените по-горе думи (непòдата ‘внучка’, нърòада ‘лудетина, палавница’... сь пързòал’ем; избòадъ, окòал’ем – бел. моя) без дифтонг *oa* неминуемо би довел до разрушаването на техния смисъл, което е косвено доказателство за фонологичната функция и стойност на дифтонга. Освен това опозицията *o~oa* служи за различаване (в бълг. език – бел. моя) на определени двойки глаголи – от несвършен вид са глаголи с коренна гласна *oa* (сь пързòал’ем), а от свършен вид са глаголи с коренна гласна *o* (сь пързòлим).” (Младенов 1969:17). След монофтонгизацията на дифтонгите в бреговския влашки диалект са останали много малко лексикализирани случаи с тях. Става дума за по-специфична румънска лексика, където противопоставянето няма фонологична стойност: кòдъ ~ кòадъ ‘опашка’, непòтъ ~ непòатъ ‘внучка’, рòбъ ~ рòабъ

‘ръчна количка с едно колело’, но в някои лексеми то е релевантно: *òe ~ òu* ‘овца ~ овце’, *ùу ~ òо* ‘яйце ~ яйца’.

2.4.1.1.2. Направеното проучване показва, че във влашкия диалект *предните гласни [e] и [u] след съскавите [c], [z], [ц] преминават в средноезичните [ǎ] и [o]*, което вероятно е резултат от взаимодействието със западнобългарски диалекти. И според В. Нестореску и М. Петришор това се дължи на потвърдения характер на [c], [z], [ц] в българския език, който води и до редуциране на румънския дифтонг *ea > [a]* след съскави съгласни (Нестореску, Петришор 1969:288)¹². Този процес е все още в развитие, защото не настъпва във всички позиции, напр. рум. *singur* ‘сам’, *sită* ‘сито’, *sec* ‘сух’, *sila* ‘сила’, *simț* ‘усещаш’, *șase* ‘шест’ във вл. сѣнгур¹³, сѣтъ, сѣк, сѣла, сѣмц, шасѣ, но *seceră* ‘жъне’ сѣчерѣ. Така също и рум. *zer* ‘суроватка’, *zid* ‘зид’ във вл. зѣр, зѣд, но *zece* ‘десет’ вл. зѣче; *brațe* ‘ръце’, *țigla* ‘цигла’ във вл. браѣцѣ, ѣѣглѣ. Също така и рум. *tceava* ‘трѣба’, *seară* ‘вечер’ във вл. ѣавѣ, сарѣ. Явлението се наблюдава и в някои румънски поддиалекти (банатски, молдовски, марамурешки), но в тях то се е развило в преход *e > ă, i > î, ea > a (ă)* след всички сибиланти – с, з, ц, ш, ж, џ, ч (Алексова 2004:57-87). Заради това може да бъде прието, че тази особеност се е развила на българска почва като резултат на билингвална интерференция.

2.4.1.1.3. Случаите на *редукция на широките вокали* във ВД са подобни с “допустимата” редукция в българския книжовен език, т.е. най-вариативно е произнасянето на [a]. Във ВД тази употреба е неконтрастна и заради наличие на вокала *ǎ*, който отразява стар преход на [a] към [ǎ]. Системни прояви на стесняване на широките гласни се наблюдават при [a] > [ǎ] в

¹² Във влашкия този дифтонг се произнася като ‘а.

¹³ Поради технически причини тук отбелязваме с ѣ румънския звук *ă* при илюстрацията на влашките примери, които са предадени с кирилица. Румънските примери са на латиница. В основния текстов масив, когато информаторите превключват на влашки диалект, двата звука *ă, î* се означават със знака *ѣ*, тъй като в българския начин на изговор не се прави разлика между двете гласни.

неударена позиция и [e] > [и] в нови заемки от книжовния български език като [искѹрзия] или в две последователни срички след ударение, като напр. рум. fetele ‘момичетата’, sàprele ‘козите’ във вл. [фѐтили], [кàприли].

2.4.1.1.4. Във ВД се е запазило *etimologично а* (ǎ) в думи от латински и български произход, напр. в рум. poroi ‘кал’, mulțumi ‘благодаря’, perete ‘стена’, nisip ‘пясък’, pogos ‘късмет, щастие’ във вл. [нѣрѡй], [мулцѣмй], [пѣрѣте], [нѣсѣп], [нѣрѡк]. Според В. Алексова това явление се открива и в банатския поддиалект (вж. също Стойков 1967), което е още едно доказателство за преходния характер на бреговския влашки диалект.

2.4.1.1.5. *Преглас на [a] > [e]* под влияние на следващата мека сричка: рум. basmàle, baclavàle във вл. басмѐле, баклавѐле.

2.4.1.2. Консонанти

Във ВД се наблюдават следните 32 консонанта, които в по-голямата си част акустично и артикулационно са еквивалентни на съответствията им в българския и румънския език: б, б', в, в', г, г', д, д', ж, з, й, к, к', л (l), л', м, м', н, н', п, п', р, р', с, т, т', ф, ф', ц, ч, ц, ш. По мнението на някои учени румънският език е единственият романски език с мекостна корелация, възникнала под влияние на българския език (вж. Петрович 1958: 5-37; Кочев 1977: 149-156). Основните корелации във влашкия диалект (по подобие на корелациите в българския език) са *твърдост ~ мекост* и *звучност ~ беззвучност*.

2.4.1.2.1. В корелацията *твърдост ~ мекост* участват 12 консонантни двойки, 7 нямат меки корелати, ℓ е факултативен вариант на фонемата л, който се реализира със звук среден между л и л', но фонологично играе ролята на твърда фонема и в българска лексика има мек съответник л'. Фонемата й е само мека.

б	в	г	д	к	п	т	ф	л (ℓ)	м	н	р
б'	в'	г'	д'	к'	п'	т'	ф'	л'	м'	н'	р'

з	с	ц	ж	ч	ш	щ	*х	ø
*	*	*	ø	ø	ø	ø	ø	й

Заб. Със * се отбелязва вероятна поява на съответния звук в българска лексика, използвана във ВД.

Тази корелация може да бъде илюстрирана със следните примери:

- б~б'* [бàт] 'бия' ~ [б'àт] 'пиян'
п~п' [лùп] 'вълк' ~ [лùп'] 'вълци'; [п'àтръ] 'камък'
д~д' [дàу] 'давам'; [д'àл] 'баир'
т~т' [астàл] 'маса'; [т'àкъ] 'шушулка', [пот'àкъ] 'пътека'
к~к' [кàр] 'каруца' ~ [к'àр] 'полза'; [к'òр] 'сляп'; [мъ_к'àmъ] 'ме викат'
г~г' [гàлбин] 'жълт'; [г'àцъ] 'лед'; [г'àръ] 'нокти'
в~в' [вàръ] 'братовчедка'; [косов'àn] 'косовчанин'; [в'àsъл] 'весел'
ф~ф' [фàлкъ] 'буза'; [каф'à] 'кафе'; [върф'àn] 'врѣвчанин'
м~м' [мър] 'ябълка'; [м'à] 'моя'; [врем'à] 'времето'
н~н' [нарòй] 'кал'; [намн'àз] 'обяд'; [бреговèн'] 'бреговчанин', [пън'а] 'хляба'; [румен'àлъ] 'червило'
р~р' [дрàг] 'мил'; [фер'àстъ] 'прозорец'; [кр'àкъ] 'клон', [виор'à] 'зюмбюл'; [мънкàр'а] 'храната'; [магàр'у] 'магарето'; [тр'àбъ] 'работа'
л~л' [лòк] 'място'; [л'àк] 'лек'; [л'àгъ] 'вържи'

В областта на консонатизма ВД се характеризира с няколко особености: 1) *реализация на латерала л чрез алофон l* (средноевропейско л, по-мекот от л, но по-твърдо от л') независимо от позицията; 2) *фреквентно ограничени меки корелати на съскавите сибиланти* [з], [ц], [с] в българска лексика [с'àнка], [с'ùнгер]; 3) *синкоп на [x]* във влашкия диалект, но запазено [x] в български заемки¹⁴.

¹⁴ С български заемки означаваме съвкупността от българска лексика и чуждите думи, които са навлезли във влашкия посредством българския език.

Средноевропейското l е резултат от фонетична интерференция от румънския език и е един от устойчивите маркери, които се проявяват в речта на повечето информатори билингви, на които първият език е влашки. Във фонологично отношение то е варифон на обикновеното *л* и се противопоставя на *л'* в българския език.

Сибилантите във ВД нямат меки корелати, освен в заета българска лексика. Нестореску и Петришор установяват, че в бреговския влашки диалект консонантите [з], [ц], [с] затвърдяват под влияние на българския език, напр. рум. *tseava* ‘трѣба’, *seagă* ‘вечер’ във вл. [цăвъ], [сăръ].

За *гутурала [x]* също може да се отбележи, че е фреквентно ограничен само в български заемки. Във ВД е синкопиран във всички позиции, напр. рум. *hotar* ‘граница’, *hoț* ‘крадец’, както и тези лексеми, които в бълг. език са със запазено [x] *hîrtie* ‘хартия’, *horă* ‘хоро’, *zahar* ‘захар’ във ВД са: [отàр], [òц], [артйе], [òръ], [зàр], но в голяма част от неологизмите [x] се пази: [химикàл], [хладй̀лник], както и се появява палатално [x] – [x'у̀стъ̀н], [x'усей̀н].

За разлика от дистрибутивната съчетаемост на меките съгласни в българския книжовен език, във ВД те не са ограничени позиционно. За влияние на румънския език може да се говори единствено по отношение на позициите, в които се срещат. В книжовния румънски меките съгласни могат да стоят и в края на думата – във формите за множествено число на съществителни имена, където графемата *-i* е знак за мекост на предходния съгласен звук, т.е. мекостта е релевантна при противопоставянето *единствено число~множествено число*, напр. ед.ч. [л̀у̀п] ‘в̀л̀к~мн. ч. [л̀у̀п'] ‘в̀л̀ци’. Нестореску и Петришор установяват силна палатализация на денталите и сонорите пред предните гласни в повечето случаи от влашката лексика, напр. [бй̀н'е], [шàпт'е], [нич̀унд'е] (Нестореску, Петришор 1969:289). Слухово това явление се доближава до “великотърновската мекост на съгласните пред [е] и [и]”, регистрирана от Б. Байчев и

М. Виденов (Байчев, Виденов 1988: 257-258). То обаче няма системен и последователно проведен характер, както е във великотърновския говор, а се наблюдава в по-голямата част от влашката лексика, и то вариативно.

2.4.1.2.2. В корелацията *звучност~беззвучност* участват 11 двойки. Сонорните двойки *p-p'*, *m-m'*, *n-n'*, *l(l)-l'* и глайдът *й* нямат беззвучни корелати; африкатът *ц* и гутуралът *x* (който се открива в отделни лексеми) нямат звучни еквиваленти, т.е. всички те стоят въвн от тази корелация.

б – б'	в – в'	г – г'	д – д'	ж	з	ц
п – п'	ф – ф'	к – к'	т – т'	ш	с	ч

м – м'   н – н'   л (ℓ) – л'   р – р'   й

*   *

| |

ц   *(x)

Дистрибуцията на звучните и беззвучните консонанти се извършва по фонетичните закони на българския книжовен език.

Има една особеност, свързана със съчетанията от съгласни, която българските лингвисти определят като общобългарска – прогресивната асимилация на *св > сф*. Във ВД тя има системен характер при съчетанията от *беззвучен консонант + в*. След като явлението се среща не само в българската езикова територия, но и на север от р. Дунав, може би Д. Тилков има право да твърди, че: "... причините са по-скоро артикулационно-акустически, отколкото лингвистични". И той отбелязва, че прогресивната асимилация е характерна за съчетание от *беззвучен сибилант + в*, "... които (сибилантите, бел. моя) с голямата си акустична енергия покриват или поглъщат, така да се каже, слабия шум на съгласната *в*, без обаче да се стигне до пълно асимилиране." (Тилков 1980: 152). Във ВД прогресивната асимилация на [в] обаче е подчертано системно явление,

което се наблюдава след всички беззвучни консонанти и се превръща в диагностицираща черта. Това е другият устойчив не-контрастен маркер (освен средноевропейското *l*) в речта на българите билингви. Докато средноевропейското *l* е релевантно за първия език, то прогресивната асимилация не е свързана с нито един от социално-демографските генеративи. Прогресивното обеззвучаване на [в] е една от общите характеристики на българската и влашката диалектна фонетична система. В румънския книжовен език е започнала кодификация на този процес, напр. *sfađă* ‘свада’, *sfeşnic* ‘свещник’, *sfont* ‘свят’, *jertfa* ‘жертва’, *sfredel* ‘свредел’. Факт за диалектното интензивно развитие са записаните идиолекти, в които има лексеми като **кфа**драт, графично отбелязвани в румънски със съчетанието **cv** – *cvadrat*.

Основните промени на консонантите са свързани със *затвърдяването* им под влияние на процеси в българския език. Както вече беше отбелязано, във ВД съгласните звукове в аналогични позиции са потвърди, отколкото в румънския книжовен език. Поради тази причина някои съчетания от *лабиален консонант+(i)* е се променят. Едни от тях губят *i*, а други развиват епентетична съгласна. Мекото билабиално *n* губи палаталността си, напр. рум. *pierd* ‘губя’, *piedecă* ‘спънка’, *pietricică* ‘камъче’ във вл. [пèрд], [пèдекъ], [петричйкъ]. Епентеза на *m* (без елизия) има в думата [птèле] от рум. *piele* ‘кожа’.

В част от румънските диалекти *палатализацията на лабиали* чрез *i*-елементи води до съществени промени, свързани с появата на гутуралите **к’**, **h’**, някъде и придружена с елизия на консонанти: $p+i (a/e) > pk'/h'+a/e > k'a > k'$ напр. *ph'âtră*, *pk'âtră* (вм. *piatră* ‘камък’), *k'iciòr* (вм. *picior* ‘крак’) (Алексова 2004:60).

Във ВД в такова съчетание има *епентеза на дентала m*. Румънските лексеми *piertene* ‘гребен’, *piert* ‘гърди’ във ВД имат облик *тèптене*, *тèпт*. Вероятно процесът на замяна на *билабиалната фонема n* с *алвеоденталната m* е преминал през следните фази $pie > p'e > pt'e > t'e > te$.

Лабiodенталът [ф] в съчетание с предна гласна [и] развива епентетично [т] или просто затвърдяване на [ф'], напр. рум. fierbe 'ври', fier 'желязо' във вл. [фèрбе], [фтèр].

Комбинацията от *билабиал [м] + предна гласна* се произнася с помощта на епентеза на алвеолния звук [н], напр. рум. miez 'среда', miel 'агне', miercuri 'сряда', miere 'мед' във вл. са [мнèз], [мнèл], [мнèркур'а], [мнèре]. Подобни явления могат да се открият западнобългарски диалекти (вж. карта № 114 в ОБДА *Запазване или незапазване на епентетичните съгласни във формите на съществителното име земя*).

2.4.2. Граматични особености

В областта на граматиката ВД развива някои черти, които липсват в румънския език, но се проявяват като контрастни маркери в българската реч на информаторите от *с-формациите*.

2.4.2.1. *Уеднаквяване на формите за 3л., ед.ч. и на 3л., мн. ч., сег. вр. в полза на 3л., ед. ч.* (специфично за мунтенската поддиалектна група) липсва в по-голяма част от глаголите в румънския език. Наблюдава се предимно при глаголите от I спр. и част от тези в IV спр. в румънски, напр. глаголът от I спр. *a striga* 'викам' в 3л., ед. ч. е *strigă* и в 3л., мн. ч. – *strigă*; също така глаголът от IV спр. *a cobori* 'слизам' в 3л., ед. ч. *coboară* и в 3л., мн.ч. – *coboară*. При глаголите от II и III спр. такова уеднаквяване не настъпва, докато във ВД е системно, напр в рум. 3л., ед.ч. *el tace* ~ 3л., мн. ч. *ei tac*, а във вл. ел_тàче ~ии_тàче. Тази морфологична особеност се регистрира в идиолектите на носителите на *с-нормата*, които уеднаквяват формите на глаголите и в българския език, напр. [а_тогàва онийъ го_пràштъ]. В бъдеще време уеднаквяването настъпва и в румънския език – 3л., ед. ч. *el o să vadă* ~ 3л., мн. ч. *ei o să vadă*. Докато за формите на аориста във ВД това не важи – 3л., ед. ч. *йел вѣзү* ~ 3л., мн. ч. *ии вѣзүрѣ*. Процесът на уеднаквяване на формите е много важен, тъй като е белег за интерференцията от влашки в български в областта на една толкова трудно про-

ничаема област като тази на глагола. При употребата на българския разговорен код преобладават формите за Зл., ед.ч. във всички времена, напр. [ште_дòйде наште довèчера], [те_е_дошèл за_мèне], [сlòвите ‘буквите’ тькà мърдаше].

2.4.2.2. *Остатъци от надежни окончания във ВД при личните имена на жени, напр. името Цеца, което при изразяване на притежание придобива родителната форма Цеци – м̀ума ц̀еци ‘майката на Цеца’.* Ако се употреби мъжколичното гальовно име *Цеци* (от Цветан) конструкцията ще бъде *м̀ума лу_ц̀еци*, т.е. антропонимът е в именителен падеж. С употребата на аналитично предложно съчетание женското собствено име остава в им. п. – *м̀ума лу_ц̀еца*. Интензивното изчезване на падежите във ВД е свързано с интерференция от българския език, която е отбелязана от Нестореску и Петришор (Нестореску, Петришор 1969:291). На мястото на румънския **генитив-датив** *directorul gimnaziului* във ВД се използва *дириктору ла гимнази́йа*, което е морфологична калка на българската предложна конструкция *директора на гимназията*.

2.4.2.3. *Членуването във ВД донякъде съвпада с това в румънския език, което е в постпозиция спрямо съществителното име, но във влашки липсва показателният член **cel**. Използва се само посесивният член **al**.* При съчетания на съществително и прилагателно на влашки в по-голямата част от случаите се членуват и двата компонента, срв. *коп̀илу ал_б̀ун* – букв. *доброто момчето*, или *òму ал_т̀инър* – букв. *мъжът младият*. Тази особеност се проявява в някои от идиолектите от с-формацията чрез свръхчленуване, както в посочените примери, или в липса на членуване, напр. *излизаме с момичета на хоро*.

2.4.2.4. *Образуване на суперлатив с наречието лош*, което не се наблюдава в българската реч – *йе_р̀ъу м̀н̀дру* букв. ‘е лошо хубав’. Българският му еквивалент е *много хубав*.

2.4.2.5. *Във ВД (и съответно в румънски) българските относителни прилагателни се предават чрез комбинация от съществително име + де + съществително име: чаена чаша –*

nàr de чай – чаша за чай; вълнен чорап – *чорап де лънъ* – чорап от вълна.

2.4.2.6. За разлика от другите румънски поддиалекти, където се използва аналитично образуван *плусквамперфект* (am fost cîntat ‘бях пял’), в мунтенския и молдовския диалект, както и във ВД и румънския книжовен език се среща синтетичният *cîntasem* (във ВД *кънтасъм* заради *e > ь* след *s*, вж. 2.4.1.1.2.).

2.4.2.7. *Превъзходната степен на прилагателните имена* във ВД се изразява само по един начин – чрез сравнителната степен, образувана с помощта на наречието *mai* (мàй б̀ун – подобър) + притежателния член *al* (ал_мàй_б̀ун – най-добрият). В румънския книжовен език има още: относителна превъзходна степен *cel mai bun dintre ei* ‘най-добрият от тях’ и абсолютна превъзходна степен, която се образува с наречията *foarte* ‘много’, *netaipomenit de* ‘изключително’ и др.

2.4.2.8. В книжовния румънски език има различни форми (по род и число) на *относителното местоимение*, напр. м.р. *care, căruia, căroa*; ж. р. *care, căreia, căroa* и т.н., докато във ВД има само една единствена форма за трите рода и двете числа (*ка̀ре*), напр. òмул *ка̀ре* венì ‘мъжът, който дойде’; му̀ер’а *ка̀ре* венì ‘жената, която дойде’; коп̀илу *ка̀ре* венì ‘детето, което дойде’; òмини *ка̀ре* венìр̀ ‘мъжете, които дойдоха’ и т. н. Тази ситуация е идентична с българската разговорна и диалектна употреба на относителното местоимение *дето*, което също не се изменя по род и число: мъжът *д̀ето* дойд̀е; жената *д̀ето* дойд̀е; дет̀ето *д̀ето* дойд̀е; мъж̀ете *д̀ето* дойд̀оха и т.н.

2.4.2.9. Характерна за мунтенските говори е *употребата на две посесивни местоимения в конструкции с роднински названия*, напр. *тã-sa lui* ‘майка му неговата’, както и на посесивното местоимение и съществително в генитив, напр. *ta-su băiatului* ‘баща му на момчето’. Тази особеност се наблюдава и във ВД. Това води до увеличена фреквентност на типичния синтактичен балканизъм *удвояване на допълнението*. Тези конструкции отразяват и инверсията на определяемото и определе-

нието, напр. *йаà кàртийа ста а луй* ‘вземи книгата неговата’ или *ба̀ба са алу ива̀н* ‘баба му на иван’.

2.4.2.10. Влашкият диалект *не познава* румънското местоимение за усилване *însuṃi* ‘самият’; *însăṃi* ‘самата’; *ăṃṣine* ‘самите’ за м.р., *însene* ‘самите’ за ж. р. и т.н.

2.4.2.11. Във ВД за определяне на времето се използва *българска калкирана конструкция*. На въпрос *кѝте е часу* ‘колко е часът’ отговорът е: *часу е ѝну* ‘часът е един’, за разлика от румънското *e ora ипи*.

2.4.2.12. Влашкият словоред на енклитиките в изречениата се доближава повече до румънския, отколкото до българския. *Препозицията на енклитиките* след вътрешноизреченска пауза ясно проличава в идиолектите на билингвите, напр. [*сѝм_ходѝ|а на_к̀дпане*], [*се_сѝбѝрахме и_н̀ие*], [*//го_сѝбѝраме го_дон̀есе́ме та̀м на_стоп̀анс̀фото //*]. Това е един от контрастните маркери, характерни за носителите на *b-* и *c-* нормата.

2.4.2.13. Друга особеност, свързана със словореда, е *постпозицията във ВД на прилагателното име* във всички случаи на съчетания на прилагателни и съществителни имена. Това води и до интерференции в българската реч на билингвите, в резултат на което се предпочитат конструкции от типа *съществително име + прилагателно име*, напр. *работа тежка, телевизор цветен, къща хубава* и т. н.

2.5. Субординацията между българския език и влашкия диалект в изследвания район

Съвременната бреговска ЕС е резултат от сложните исторически, социално-политически и лингвистични процеси. Започнала вероятно като монолингвална, ЕС в крайния български северозапад преминава през няколко етапа, за да достигне съвременното двуезично състояние. Ако бъде използван формалният признак *брой на езиците*, съвременната бреговска ЕС може да бъде класифицирана като билингвална (екзогlossen)

(вж. 1.2). През втората половина на ХХ в. социолингвистите започват да спират вниманието си не само на броя на езиковите формации, но и на отношението между тях. Пръв ясно дефинира проблема Дж. Фишман през 1967 г., когато в статията си *Bilingualism with and without diglossia; diglossia with and without bilingualism* разглежда опозицията *билингвизъм:диглосия* и резултатите от нея (Фишман 1967). През 1976 г. идеята е до-развита от Р. Бел, за когото един от основните резултати от билингвизма е появата на *бикултуризъм*, т.е. при прехода от моноезичие към двуезичие всеки индивид усвоява и културата на чуждия народ, чийто език учи. След появата на *двойна култура* се наблюдават и диглосни отношения в билингвална ЕС. За спецификите на българската ЕС тази идея получава цялостна теоретична разработка от М. Виденов (Виденов 2005).

За диглосната ЕС релевантен е маркерът *престижност*. В повечето от случаите диглосията предполага отношение на субординация между съставлящите я формации. Йерархизацията на езиковите формации е приета от А. Швейцер и Л. Николски. Те делят ЕС на балансирани и небалансирани. В балансираните ЕС езиковите формации са равноправни, а в небалансираниите – неравноправни. Според тази класификация бреговската ЕС освен *екзоглосна* е и *небалансирана*. Екзоглосна е, защото е съставена от формации на два езика (български и румънски), а небалансирана – защото за билингвите българският език е *престижен*, а влашкият диалект – *непрестижен*. По системата, използвана у нас от М. Виденов, бреговската ЕС съчетава *билингвизма* и *диглосията*. За него диглосните отношения се пораждат от неравноправието между двете езикови ситуации. Авторът посочва като пример ЕС на българската емиграция, “... за която българският език се превръща в домашен (семеен, на приятелския кръг от съветници), т.е. той е със статут **Н** (нисък социален статус – бел. моя), а в деловите официални сфери владее книжовният език на съответната страна, т.е. той е със статут **В** (висок социален статус – бел. моя)” (Виденов 2005:73). В същ-

ността си ЕС в община Брегово е тждествена с описаната от М. Виденов, като се различава от нея по две специфични особености:

1) Билингвите от крайния български северозапад могат да използват и двете езикови формации в границите на цялата община, докато българските емигранти използват българския език само в семейството и сред приятели българи, т.е в първия случай двете езикови формации могат да се употребят произволно в повечето от комуникативните актове.

2) В бреговската ЕС съществува и състояние на диглосия, разбирано като субординация между формациите на един език. Повечето от информаторите в процеса на запис скалираха речта си чрез формациите на българския език. В началото на интервютата речта на средното и младото поколения се ситуираше в областта на *a*-нормата, но след 3-4 минути свободен разговор и “навлизане в познати теми” интервюираните реализираха характерната за тях езикова норма. С други думи, освен че могат да повишават речевия си рейтинг чрез превключване на кодовете (от влашки диалект на български език), те могат допълнително да го повишат още веднъж чрез преминаване от *b*- и *c*-норма към *a*-норма.

Субординацията между компонентите на бреговската ЕС може да бъде представена така:

Фигура 11. *Отношения между компонентите на бреговската ЕС*

Тук е отразен социалният статус на езиковите формации според атитюдите на билингвите. В дясната част на схемата се акцентува върху речевия рейтинг на българския език и на влашкия диалект според най-възрастните и необразовани информатори – според тях всяка от реализациите на българския език е с висок социален статус (ВС), а влашкият диалект – с нисък (НС). В лявата част е показана оценката на по-младите и образовани информатори. За тях всяко съществено отклонение от книжовната норма снижава речевия рейтинг¹⁵. Комбинацията от социално-демографските генеративи¹⁶ *възраст* и *образование* не бива да се абсолютизира, защото, както има млади хора, владеещи единствено *с*-нормата, така има и лица над 70 г., които са носители на *а*-нормата. В социолингвистиката явлението е наречено *ефект на излъганото очакване* (Виденев 2000: 258). Като поликомпонентен и неизследван досега българският език в крайния северозапад, заедно с формациите си, представлява несъмнен интерес за българската лингвистика. За целите на изследването като субсидиарни¹⁷ към касетофонните записи бяха проведени няколко психолингвистични експеримента и теренни анкети, чрез които бе конфигуриран комплексът от маркери, характерни за всяка от формите на съществуване на езика в билингвалната среда.

Употребата на някоя от езиковите формации (влашка или българска) се определя предимно от два от компонентите на конситуацията: *обстановката*, в която протича комуникативният акт, и *участниците* в него. Субкатегориални признаци за обстановката са *официалност/неофициалност*, а за участниците – *познатост / непознатост*. *Познатостта* на събеседниците включва в себе си осведоменост за най-малко един от

---

¹⁵ Тук е релевантна оценката на чуждата реч. За бреговчанина отклонение от книжовната норма е напр. редукцията, но не и екането (ѳ > е).

¹⁶ М. Виденов нарича това *синкретизъм на генеративите* (Виденев 1998:62-77)

¹⁷ помощни, допълнителни

социолингвистичните генеративи: местопроизход, местоживене, образование и др. За *познати* приемаме участниците, които са съселяни, съученици, роднини, приятели и т.н.¹⁸ За *официална* обикновено се приема обстановката, в която се употребява официално-деловият стил, т.е. това са обществено-административните задължения.

Тези два признака на конситуацията оформят следните комбинации:

1. Участниците *се познават*; обстановката е *неофициална*. В този случай преобладава използването на влашкия диалект от средното и възрастното поколение. Младото поколение предпочита употребата на български език.

1.1. Частен случай на т. 1 се наблюдава, когато разговарят представители на младото и на по-възрастното поколение. Тогава заради спецификите на комуникативния акт се говори предимно на влашки диалект¹⁹. Тенденцията е след няколко поколения влашкият да бъде напълно изместен от българския²⁰.

2. Участниците *се познават*, обстановката е *официална*. Такава е обстановката в административни сгради, училища, болници, полицейски участъци и др. Езикът, който се използва в този случай, е българският, като по-възрастните и необразованите могат да употребяват отделни влашки конструкции или лексеми.

2.1. Частен случай са битовите разговори на средното и на възрастното поколение, които работят в сфери, предполагащи употреба на български език. Тези разговори се водят на влашки.

3 и 4. При *непознат* събеседник, *независимо от вида на обстановката*, се говори единствено на български език.

---

¹⁸ Тук попадат и случаите, когато за събеседника има предварителна информация, че знае влашки.

¹⁹ За повечето от хората над 65 год. влашкият е първи език и предпочитат да го използват в неофициалните разговори.

²⁰ Наблюденията показват, че в края на всяко следващо поколение влашката лексика все повече се заменя с българска и тези промени ще настъпят по естествен път.

Графично субкатегориалните комбинации могат да се представят така:

Таблица 8. Вариативна употреба на комуникативните кодове

УЧАСТНИЦИ	ОБСТАНОВКА	
	<i>официална</i>	<i>неофициална</i>
познати	български	български/влашки
непознати	български	български

2.6. Влияние на месторождението, местоживеенето и образованието върху проявите на билингвизъм в община Брегово

В социолингвистиката речевото поведение на всеки индивид се разглежда като резултат от комплексното взаимодействие между социалните обстоятелства. Появата на социолингвистичните маркери се свързва с действието на генеративите *месторождение, местоживеене, образование, пол, възраст, професия*. За съвременната бреговската ЕС релевантни са **местоживеенето** и **образованието**. Останалите са били ключови за определени етапи на общественото развитие на крайния български северозапад, а днес влиянието им е силно ограничено. *Полът* е имал значение за езиковото развитие в края на XIX в. и първата половина на XX в. Мъжете са получавали по-добро образование, защото са изпълнявали социалноактивните роли в семейството – търгували са извън границите на селото; служели са в редовете на българската армия; когато се е налагало, са попълвали документи в общината и т.н. Всяка от тези роли е предоставяла възможности за активна употреба на българския език, защото в рамките на селото *първичен* за комуникацията е бил влашкият диалект. Повечето от по-възрастните информаторки твърдят, че родителите им “рано са ги спирали от училище”, за да помагат в домашната и земеделската работа, напр.

[и_ме_ зе́мàха от_учи́лиште /за_да_о̀тйвам дъ_жèнèм житò]; [мъ_спр'àха от_учи́лиште/ че_да_гòтвим дòма че_тè/ на_ра̀бота]. През 50-те години на ХХ в. обществената функция на жените нараства, те започват да работят в общинската администрация, в индустрията, в медицината и т. н., с други думи – в сферите, присъщи дотогава за мъжете. Днес полът е вече нерелевантен генератив за определяне на степента на интерференция.

За актуалната бреговска ЕС *възрастта* е другият компонент, който е със затихващи функции при проявите на билингвизма. По отношение на употребата на българските формации езикът на най-възрастните винаги ще е “по-неправилен” от езика на младото поколение, което се дължи на динамиката на книжовно-разговорната норма. Но във връзка с двуезичието степента на владеене на влашкия диалект намалява с всяко следващо поколение. Факт е, че днешният влашки вариант е много по-силно повлиян от българския, отколкото е бил например в началото на миналия век.

Социолингвистическият фактор *месторождение* оказва влияние върху формирането на речта на индивида дотолкова, доколкото е свързан с езиковата среда, в която се социализира детето. Ако веднага след раждането му родителите му се преместят да живеят на място с различна езикова ситуация, влиянието на месторождението ще се игнорира. Затова е възможно едно дете, родено в двуезично селище, да не е билингва, ако израсне в моноезична среда. То може да научи втория език от родителите си (ако използват за разговорен език въкъщи влашкия, което е малко вероятно) или от баби, дядовци и двуезични приятели (ако прекарва повече време на село). Но колкото и добре да научи влашкия “език”, всеки, който не го използва активно, рано или късно го забравя. Тук се проявява влиянието на *местоживеенето*. В социолингвистиката се различават два вида семейства: 1) семейството, в което израства индивидът и търпи влияние от по-възрастните; и 2) семейството, което сам

създава и влияе върху речта на съпругата си или съпруга си, върху речта на децата си (Виденев 1998: 91). Вторият тип семейство обикновено е свързан с местоживеенето и със специфичните езикови норми на всяко селище. Кр. Алексова детайлизира типовете семейства, като ги разделя освен това на *смесени* и *относително еднородни* семейства (според месторождението на родителите и придобития от тях речев опит); *речево адаптирани* и *речево неадаптирани* семейства, *монолингвистични* и *билингвистични* семейства; *диглосни* и *моноглосни* семейства (Алексова 2000: 29-32). За всички тези типове семейства главен речево определящ фактор е **местоживеенето**, защото още от двегодишна възраст до края на живота си човек превключва кодовете си според събеседника си. При билингвите въздействието на езиковите норми в микро- или макросоциума е по-силно, защото често незнаенето на официалната речева норма е пречка при общуването. По този начин се появява билингвизъм сред българите, избягали във Влашко.

Образованието оформя речта на билингвите в комбинация с **местоживеенето**, **професията**, а в началото на ХХ в. и с **пола**. В селата с българо-влашко двуезичие образованието дава възможност за получаване на езикова и комуникативна компетентност за българския език. Липсата на възможност за получаване на основно, средно или висше образование е причина за запазването на асиметричния билингвизъм с доминираща влашка регионална форма. С промяната на социално-икономическите условия през втората половина на ХХ в. на жителите на Брегово и околните села им е дадена възможност да повишат образователния си ценз, и то в големите едноезични градове – Видин, Враца, София и т.н.²¹

---

²¹ Различните градове влияят по различен начин върху речта на билингвата, напр. във Видин, заради централното му място в двуезичния ареал, има много хора от околните влашки села. Това е причина за по-слабо речево влияние, докато във Враца, София и др. отдалечени градове билингвалният индивид ще е изолиран, което ще се отрази в по-силна степен на речта му.

Това води до получаването на по-добра *професия* или на такава, която е свързана с по-чести срещи с представителите на официалната държавна власт, които са монолингви. Благодарение на това опозицията *български ~ влашки* добива по-ярката конотация на *официално ~ неофициално* и *престижно ~ непестижно*. По този начин настъпва обрат в индивидуалното езиково мислене и всеки сам започва да коригира речта си по посока на престижния български език.

2.7. Социолингвистично описание на представителни типове идиолекти

2.7.1. Образци и лингвистичен анализ на идиолекти тип *a*₁

ИНФОРМАТОР: А1: (к-8, I)

Социален статус: 20г., родена в гр. Брегово, висше образование, първи език – български, но владее и влашкия диалект. До завършването на средното си образование не е напускала Брегово. След това живее четири години в гр. Свищов, след което отива да работи в гр. София. Много рядко употребява влашкия диалект.

Комуникативен континуум: Записът е направен на 15 септември 2003г. от В.Маринов в дома на информаторката. Скрит микрофон, включено наблюдение. На разговора не присъстват други лица. Монолог.

Фоноархив: Репортерски касетофон AIWA, модел TP-M725 с външен микрофон, касета Maxell MC-60UR.

Транскрипция: В. Маринов.

Образци от идиолектите на А1

А1 [// и_ф_момѐнтъ_съм на_сташ_вѣфъ_тъ/ заст_раховѣтелна компѣнийѣ лѣфски спартѣк/ од_двѣ сѣдмици сме_пѣчналии стѣжѣ кѣтѣо/ тѣм ѣпшто вѣтѣѣ ни_запѣзнѣхаа вѣфъ_тъ / ѣпштоо вѣфъ_тъ/ ѣпштите услѣвийѣ ѣт_тъ/ запѣзнѣха_ни с_прѣдѣктите ѣи сѣки дѣн сѣкии ѣт_слѣжителите_нии/ покѣзва

как се_скл'учфад д̀говори как т̀/ с̀_прав'ат тарифите
с̀с_акт'уерите как /мм с̀еки прод̀кт се_пласира на_паз̀раа
клиентите т̀/ н̀ с̀еки от_т'а̀х запознава с̀с_т̀хните т̀/
пробл̀мии ии н̀е гл̀даме о̀пшто з̀то_в̀ф т̀/ т̀зи комп̀ни-
й т̀ д̀т̀_удовлетфорим т̀хните изйскф̀ний т̀ и_д̀_е_мак-
симално довл̀ен с̀еки т̀/ комп̀нийта иначе к̀то_ц'ало имаа
добри к̀дри /излйзад добри професионалйсти / н̀о / од_дв̀е
с̀дмици/ о̀пшто з̀то преди дв̀е с̀дмици ни_вйкнахаа н̀_сташ
и/ к̀то ни_к̀заха с̀отф̀тно_ч̀е м̀жем да_п̀чнем т̀/ о̀ште
ут_предйи н̀ашй т̀ ср̀к з̀шт̀то н̀е фс̀шноост ймаме ср̀к/
от_п̀рви й̀ли до_петнайсти а̀вгуст тр'а̀бва да_провед̀м т̀зи
т̀/ предйпломна пр̀ктика с̀_в̀ди и/ преди_дв̀е с̀дмици из-
п̀лнйтелний дйр̀ктно ни_н̀ка̀ра да_пйшем афтобиографйи
/ _ий молбй че_йскаме в̀ф_т̀зи комп̀ний т̀ да_б̀дем // н'а̀мах-
ме кфартйра п̀чнахме / отйдохме в̀ф_с̀дфйа ии п̀чнахме
о̀пшто з̀то_д̀т̀/ си_т̀рсим кфартйра пон̀жее тов̀ о̀пшто най
неопходймото / преди да_п̀чнем стаж т̀рсихме п̀рво-
начално в̀в_в̀сници/ слет_тф̀ по_об'а̀вите з̀п̀чнахме
да_гл̀даме т̀/ об'а̀ви който_са_в̀ф т̀ /самй т̀ район к̀дето
е_центр̀лно управл̀ние н̀_л̀фски спартак и/ х̀дихме_с̀с
т̀/ мм/ м̀й т̀ прийател_д̀ т̀ д̀_нам̀рим кфартйра /
слет_тов̀ п̀чнахме стаж т̀/запознаха_ни ии т̀зи дв̀е с̀дмици
т̀/ йма н̀ва застрах̀дка к̀ско т̀/ к̀йа̀то там правехме
рекл̀мни материали за_т̀зи застрах̀дка/ компл̀кт̀вахме_ги
и/ тф̀ о̀пшто з̀то на_стажантитее тов̀ ни_д̀ват к̀т̀о р̀бота
н̀о/ мм /изйскфат от_на̀с кор̀кност // н̀чи р̀б̀тний т̀ ден
от_с̀утрин д̀вет час т̀ зап̀чфаа/ к̀т̀то с̀_заним̀ваме
с̀с_о̀пштите усл̀вий т̀ чет̀м_ги и/ т̀зи о̀пшти усл̀вий т̀ ко̀га-
то йма р̀бота за_на̀с ф_смйс̀л ко̀гато_ни т̀/ дад̀т н'а̀кф
т̀ /н'а̀кфа р̀бота или н̀што ко̀ето да_в̀ршим н̀е/ н̀што
ко̀ето да_в̀ршим н̀е/ н̀што ко̀ето д̀_е_ф_на̀шта компет̀нос
/то̀гава в̀чее з̀даваме /с_клиенти гов̀рим об'асн'а̀ват_ни
какф_им_е пробл̀ма/ ии горе д̀лу в̀ф_максимално к̀ратко
вр̀е д̀т̀_имм покажем какф̀о тр'а̀бва да_направ'ат /да_

им_кажем че_тр'абва да_напишат молби и_съотфетно при_настъпване на_застрахователен слұчай/ тр'абва съ_напишат изискфа_се йи да_се_докұ ../ донесъд документи заа/ за_дъ_покажътъ съ_със_какфд ...Ф... как_е / как_е_бил застрахователнийъ слұчай ть/ станал и_сле_товà /мм //нации сфободното време от_три и_половина до_към пет ть/ йъме вече ть/ работа въф_лѣфски спартак нò слет пет и_половина ть ни_проти ...Ф... вече_нии ть/ времето ни_è сфободно//

Лингвистичен анализ

Фонетични особености:

– фонетични синкопи и промени:

a > *a*, [сме_пòчналии стажа кътò], [йъме вече], [и_дъ_е_максимàлно], [къто_ц'àло], [нъ_сташ], [ни_нъкара да_пйшем], [òпшто зето_дъъ], [зъпòчнахме да_глѣдаме], [дъ_намѣрим кфартйра]

в > $\emptyset$ [сѣки дѣн сѣкии от_слұжителите_нии], [тфà òпшто зето], [сѣки продұкт се_пласйра]

o > *o*, *y* [там òпшто взетоф], [койàто там правехме], [ут_предйи нашийъ]

з > $\emptyset$ [нации сфободното време], [начи работнийъ дѣн от_сұтрин]

o > $\emptyset$ [слет_тфà по_об'àвите], [тфà òпшто зето на_стажан_титее]

t > $\emptyset$ [дъ_е_ф_нашта компетѣнос], [и_сле_товà]

a > $\emptyset$ [дъ_е_ф_нашта компетѣнос]

ðð > *ð* [предипломна практика]

m > $\emptyset$ [йъме вече]

ст > *зд* [тогàва вѣчєє здàваме]

ак > $\emptyset$ [н'àкфа работа]

– прогресивна асимилация на **в** след беззвучен консонант:

св > *сф* [нации сфободното време]

тв > *тф* [слет_тфà по_об'àвите], [съотфетно_чєє]

кв > *кф* [н'àкфа работа], [дъ_намѣрим кфартйра]

пв > *пф* [при_настѣпфане]

чв > *чф* [се_скл'ѹчфат], [часѣ запѡчфаа]

– наличие на български книжовни двуфонемни рефлексии на **ѣ**:

ѣ > 'а [кѣто_ц'ало], [тр'абва да_проведѣм], [н'амахме кфартѣра], [н'акфа рѣбота]

ѣ > е [сѣс_тѣхните ѣъ/ проблемии]

– фонетичен облик на кратката местоименна форма сѣ: [тр'абва сѣ_напѣшат], [предѣпломна прѣктика сѣ_вѡди], [сѣ_прѣв'ат тарѣфите], [кѣтѡ сѣ_занимѡваме].

Граматични особености:

– синкоп на съюза да след модален глагол: [тр'абва сѣ_напѣшат]

– аморфност на изказването [/ тѣм ѡпшто взѣтѡѡ ни_запознѣхаа вѣф ѣъ/ ѡпштоѡ вѣф ѣъ/ ѡпштите услѡвийѣ ѡт ѣъ/ запознѣха_ни с_прѡдѣктите]; [излѣзат добрѣ професионалѣсти / нѡѡ / ѡд_двѣ сѣдмици/ ѡпшто зѣто прѣдѣ двѣ сѣдмици ни_вѣкнахаа нѣ_стѣш]

– вербална незавършеност: [слѣт пѣт и_половѣна ѣъ ни_прѡтѣ ...Ф... вѣче_нии ѣъ/ врѣмето ни_ѣ сфѡбѡдно //]; [донесѣд докумѣнти зѣа/ за_дѣ_покажѣт ѣъ сѣс_какфѡ ...Ф... как_е / как_е_бѣл застраховѣтелнийѣ сл?чай]

Лексикални особености:

– употреба на професионален жаргонизѣм: *актюер* 'застраховѣтелна длѣжност' [как ѣъ/ сѣ_прѣв'ат тарѣфите сѣс_акт'ѣерите].

2.7.2. Образци и лингвистичен анализ на идиолекти тип а₂
ИНФОРМАТОР: А2 (к-11, II)

Социален статус: 60 г., роден в с. Балей, кмет на с. Балей, преди това е работил като директор на селскостопанския техникум в гр. Брегово.

Комуникативен континуум: Записът е направен на 23 август 2003 г. от В. Маринов на работното място на информатора. Явен микрофон. Информаторът познава бащата на водещия, обстановката е официална.

Фоноархив: Репортерски касетофон AIWA, модел TP-M725 с външен микрофон, касета Maxell MC-60UR.

Транскрипция: В. Маринов.

Образци от идиолектите на А2:

А2 [// за_нас / тъ / едно знаменателно събитие / е_честфане_на детè ...Ф... ден'ъ_на // международния ден на_детето прèс тъ / две_хйл'ади и_трета година / зашто казвам знаменателно / затова зашто прèз две_хйл'ади и_фтòра година във_балей се_родиха седем деца / което / тмм / ми_се_струва / че_èе гордо за_селото / затова што / ас_сфързвам веднага събитията / седем деца / това_е ена група в_дèцката градина / това_е ена бдешта паралелка ф_първи клас / а_ии / тъ / се_енò живòта /тъ/ показва_чее / тъ / там кдето има деца и_ц'алата система просъштестфува / и_имено от_тайъ глèдна тòчка /тъ / чее / това штажливо събитие / тъ / открìхме алèйа на_детето във_парк на_новородените през_двехйл'ади и_фтòра година / като фс'ако_от / тъ / децата си_има определено бòрче ...Н... със_майките прèт сфдето бòрче / на_което бòрче б'ахе слòжили ймето на_детето / пèтер..Н.. и_такà и_такà и_такà / балòнчета / привèцфие от_кмета на_општината /тъ / въспоменателни символи от_општината / албуми / подàръци / мýзикаа / тмм / че_се_закрì училището интересува_ли_те / што това е_дейсфително /дà / проблем / нò / тъ / не_е_фатален проблем знàчи / знàчи / катò проблем на_општината и_респективно на_кмèцфотò / е_закриването на_основното училище във / тъ /

сѐлото_ни прѐз миналата година / тѝ / аа / еднò неприйàтно йавлѐние / на_петнайсти септѐмври /тѝ /мм / не_удàри пѝрвийъ звѝнѐц / затова̀ заштòто / тѝмм / децàта пò желàние на_родители-те се_прехфѝрлиха вѝф / тѝ / тѝ / учѝлиштето / општѝнското учѝлиште вѝв_град брѐгово / сейà /тѝ/ н'àкои виждат катò гол'àма трагѐдийа закрѝване на_учѝлиштето/ то_дейсфѝтелно е_такà / штòто/ н'àма_го глѝчката но_пѝк ймаме децàта околò педесѐ шейсѐ децà / който се_обучàват вѝф / тѝ/ срѐдното оштобразовàтелно учѝлиште кѝрил и_метòди /за_ко̀ето спомена̀х /тѝ / град брѐгово едѝнсфенийа проблем е_опа̀зването и_сѝхран'àването на_учѝлишната згрàда / штòто_е от_последните стро̀ени вѝф_општинàта учѐбни згрàди /и_е_нòва / сѝврѐмена / запàзена / сѝхранѐна йи / ни_сѝздàва проблемѝ по_нѝйното сѝхранѐние / заштò кàзвам че_не_ѐ трагѐдийа закрѝването на_учѝлиштето / затова̀ заштòто акò б'àхме / тѝ / пò настойàтелни / мòже_би шт'àхме да_ймаме еднà сл'àта паралѐлка / сѝс_трѝ децà вѝф_пѝрви клàс и_трѝ децà вѝф_четфѝрти клàс / и_др̀ругото тр'àбваше да_доп̀лниме з_други децà извѝн òпштината_вѝф / пот_фòрмата на_пансион и_такà натàтѝк / нò / тѝ / родителите б'àха категорѝчни_че / нѐ желàйат тѝхните децà да_се_обучàват вѝф тѝ/ сл̀ети паралѐлки / и_дейсфѝтелно / не_мòже вѝф_едѝн учѐбен читѝрес пѐт мин̀утен чàс да_обучàваш и_пѝрво̀лàчета / който теп̀рва запòчфат учѝлиштето / и_четфѝртоклàсници / който зав̀ршват / тѝ / пѝрвата стѐпен нà началното учѝлиште //

(В): Защо родителите предпочитат децата да учат в Брегово?

A2 //нàчи родителите йскат / ...Ф... од_др̀ругите децà / затова̀ заштòто изб'àгват сл̀етите паралѐлки /а_сл̀етите паралѐлки когàто ги_изб'àгват / тàм бр̀атчето ако_ѐ изб'àгало / тѝ/ трѝгнало / избѐгнало сл̀етата паралѐлка / и_е_трѝгнало у_брѐгово / слет_това̀ тòй си_повлѝча и_дру̀угийа бр̀ат / и_сестр̀ичето или_братоф̀чѐда /и_се_навлѝча такà катò_рòцфена връска / и_се_стѝга до_брѐгово / н'àма сѝмнѐние че_тàм обуч̀ението_е при_сѝчки сл̀учаи / е_нà пò висòко нивò /йи услòвийата ф_учѐбната згрàда / йи / ето_такà //

(В): Връщат ли се младите хора в селото?

// тъ / млáдите хòра сà вѣф_сèлото / инàчи по_еднà мойа статйстика / òколо четйрисет ергèнчета ймаме /койтоо не_сà_се оползотфорйли / на_четйресе ергèнчета аз ги_кàзвам / че_то_вà_са педесè шейсè потенциални децà / който не_сѣ на_тертòрийата / но_àс / ви_кàзвах òште веднѣш / че_околò шейсè децà ежеднèвно пѣтѣвад до_брèгово/ òколо чèтри киломèтра / за_дà / тъ/ бѣдат_вѣф / тъ /учèбнийа процèс_вѣф /тъ /брèгово //]

Лингвистичен анализ

Фонетични особености:

– фонетични синкопи и промени:

ст > Ø [чèе гордо за_селото]

за > Ø [штòто]

тс > *ц* [в_дèцката градйна], [привèцфие], [на_кмèцфотò], [като_рòцфена]

в > Ø [се_енò живòтà], [при_сйчки]

дн > *нн* > *н* [се_енò живòтà]

а > *à* [се_енò живòтà]

т > Ø [шгаслйво събитие], [привèцфие], [е_дейсфйтелно], [педесè шейсè децà], [едйнсфенийа], [на_учйлишната], [като_рòцфена]

г > Ø с *йотация* [сейà]

то > Ø [закрйване на_учйлиштето]

е > *и* [читйрес], [инàчи], [четйрисет]

ет > Ø [читйрес]

з > Ø [нàчи родителите]

– рефлекси на **ѣ**:

– *западнобългарски рефлекс на **ѣ** > е* [слèтата паралèлка]

– *книжовни рефлекси на **ѣ** > 'а, е:* [и_ц'àлата система просъштестфўва], [/ кàто фс'àко_от / тъ / децàта], [б'àхме слòжили], [н'àкои вйждат катò гол'àма трагèдийа закрйване на_учйлиштето], [заштòто акò б'àхме / тъ / пò настойàтелни], [еднà сл'àта паралèлка], [родителите б'àха категорйчни],

[изб'агват слетите паралелки], [та̀м бра̀тчето ако_ѐ изб'агало], [н'а̀ма съ̀мнѐние че_та̀м]

– наличие на средноевропейско л (l):[въ̀спомена̀телни], [по̀желанѝе], [пър̀ви клàс], [да_доп̀лниме], [и_пър̀вола̀чета], [̀около чет̀йрисет], [ч̀етри кило̀метра]

– прогресивна асимилация на **в** след беззвучен консонант:
тв > тф [е_ч̀естфана̀е], [прос̀ъштестф̀ува], [то_дей̀стфител_но], [въ̀ф_четф̀ърти], [оползотф̀орйли]

св > сф [ас_сф̀ързва̀м], [сф̀дето], [е_дей̀сфително], [едѝнсфен_ния̀]

цв > цф [прив̀еџфиѐ], [на_км̀еџфото̀], [като_р̀оџфена_вр̀ска]

хв > хф [се_прѐхф̀ърлиха̀]

– фонетичен облик на кратката местоименна форма *се*:
[въ̀в_бал̀ей се_ро̀дй̀ха с̀едем дѐца̀], [кой̀тоо не_с̀а_се оползот_форй̀ли], [и_се_нав̀лй̀ча така̀], [и_се_стй̀га до_бр̀егово̀], [че_се_за̀крй учй̀лиштето̀], [ми_се_стру̀ва]

Акцентни особености:

– претмет на ударението [ведна̀га̀], [снима̀хме]

– отмет на ударението [а̀лбуми], [̀дпштината_въ̀ф]

Граматични особености:

– окончание -ме за 1л., мн. ч., сег. вр. за гл. от II спр.
[да_доп̀лниме]

– употреба на кратката форма на личното местоимение във винителен падеж 3 л., ед. ч. за м. и ср. р. вм. тази за ж. р.
[н'а̀ма_го_гл̀ъчката̀]

– синкоп на съюза и [читй̀рес п̀ет]

– употреба на предлога у вм. *в* [у_бр̀егово̀]

– словоредна инверсия на наречието *така* преди причастната форма [сме_с̀е така̀ догов̀орили с_т'а̀х]

– аморфност на изказването с фалстарт [// за_на̀с / т̀ъ / ед̀но знамен̀ателно съ̀бй̀тие / е_ч̀естфана̀е_на дѐтѐ ...Ф... ден'ъ_на // междуна̀ро̀дний̀а дѐн на_дѐтѐто].

2.7.3. Образци и лингвистичен анализ на идиолекти тип *b*

ИНФОРМАТОР: ВВr1 (к-18, II)

Социален статус: 59 г., роден в с. Делейна, средно образование, работи в пощенския клон в с. Делейна.

Комуникативен континуум: Записът е направен на 13 август 2003 г. от В. Маринов на работното място на информатора. Явен микрофон. Информаторът познава бащата на водещия, обстановката е неофициална.

Фоноархив: Репортерски касетофон AIWA, модел TP-M725 с външен микрофон, касета Maxell MC-60UR.

Транскрипция: В. Маринов.

Образци от идиолектите на ВВr1

ВВr1 [// амйи кфйи / бѐхме млáди сме_били тогáва/ буйни/ фудболист съм_бил /фудбол сме_играли тѹка/ предимно въф_нашто сѐло/ и_във_брѐгово мáлко съм_игра̀л //

(В): Имаше ли много хора на мачовете?

ВВr1 // мнðго добрѐ/ мнðго нарòд имаше хòрата б'аха запàлени мнðго по_фудбола/ дàже èто тàм има енò флàкче/ ...К... на_фтòро м'àсто б'ахме въф_окрѐга/ на̀ли във_бè гр̀упа играехме нйе тогáва /амйи вьòпштè хòрата б'аха запàлени пòо / фудбола/ нàчи когàто имахме мàч тѹка на_игришто/ в̀зрасни хòра/ с'àкакви /òште од_дèsът часѐ тàм почна̀ха да_се_сѐбйрат на_игриштето /м̀зика имаше сйчко имаше/ в̀село б̀еше / с_енà д̀ума живòт имаше тогáва/ с̀елото набройàваше околò хил'ада хил'ада йи /йи /мáлко пòече млáди хòра имаше във_делèйна / сà_сме òколоо / да_не_кàжем гол'àма прикаска нòо/ тѹкѐ околò п̀етстòтин ч̀етристòтин //

(В): Ти с какво си обсняваш разликата?

BBr1 //Ъъмии /èе /сичко се_е_променило сичко про-
менè се_е_променило /на̀чи_ас /тъъ/ кàто се_увòдлних / ка-
тò_младèш такà ас_ти_кàзвам /нèколко сèдмици се_върт'àх
по_сèлоо /но_ведна̀га мъ_извйка т̀ука кмèта / тòй цфетан ди-
митрòф се_кàзваше/ ей_т̀ука вьф_т̀айъ ст̀айъ бèше гòре/
и_ме_поп̀ита кàза / к̀ирчо ти_съ_увòдлнил кàзва/ отт̀ук натàтгк
кфò ше_п̀равиш/ емий викам òште не_с̀ъм т̀ака намислил какфò
да_п̀рав'а/ йскаш_ли кàзва да_пòчваш р̀абота/ ведна̀га човèка
ми_предлòжи р̀аботà / ми_акò има нèшто викам ше_пòчнемè
штò/ кàзваа /нап̀рави_си т̀ука еднà молбичка кàзва /п̀рво
тр'абва да_стàнеш партиен члèн / н'àма викам проблеми/ àз б'àх
млат тогàва ..Н... п̀ък_и_спокòйни б'àха временàта /н̀гли р̀эзи-
раш /а_тогàва партиен члèн се_стàваше с_кандидàт члèнсфо/
на̀ли р̀эзираш/ àа_добрè кàзва /йа_т̀ука нап̀рави енà молбà /
дàде_ми енà хартийъ /казà_ми т̀ам кфò дъ_пиша/ че_йскам
да_стàна члèн на_п̀артийата н̀гли и_кàза /довèчера от_тòлкова
часъ запов'адай на_с̀ббрàнието и_штъ_п̀риемеме/ штъ_наз-
начимè на_р̀абота / одòх на_с̀ббрàние/ вечертà т̀ука ймаше
п̀артийно с̀ббрàние / межд̀у д̀ругите вьп̀роси ймаше йи п̀риема-
не на_нòви членовè /еднй бèха искл'̀учени /не_знàм кфò б'àха
нап̀раили тогàва/ и_мъ_п̀риèха за_кандат_члèн на_п̀артийата/
товà бèше шейсèт и_шèста годйна/ и_с̀ютфèтно ме_п̀риèха на̀ли
на_р̀абота/ кàто очèтник по_полев̀дната брига̀да /а_тогàваа
вьв_делèйна ймаше зеленч̀укова брига̀да/ окòло стò и_дв̀айсе
женй р̀аботèха в_зелч̀уkfата брига̀да/ т̀_вьф т̀ъ полев̀цфо /
т̀айа брига̀да дèто àс пост̀пих катòо очèтник/ на̀чи ймаше шèз
звенà по_т̀риисъд д̀уши /пò млàди такà / и_т̀рисат човèка дàже
и_пòвече/ от_пò ст̀арите /на̀чии т̀ийъ ст̀арите п̀р̀рто звенò
от_пенс'онèрите сà м̀алко пò млàди сле_товà /сле_т'àх д̀руги йи/
последнòто бèха н̀ай ст̀арите но_жизнени такàа /и_си_хòдèха
на_р̀абота п̀ак / животнов̀цфотò си_бèха одèлно /механизàци-
йг̀та си_бèха одèлно/ вьòпштè ймаше живòт т̀ука /текесèто йии
/сички хòра р̀аботèха ф_стòпàнсфотò/ н̀икой не_се_оплàкфаше
от_р̀абота стйга/ на̀ли да_ймаж желàние да_р̀аботиш/ а_йи сичко

беше спокòйно/ нìкой не_з_занимàваше с_полтìйка/ сà сички се_занимàват/ а_тогàва нìкой не_занимàваше с_политìйка тогàва сàмо със_спòрт/ фùдбол такìтъ нештà/ цесекарì/ лефскарì /дàже тùка организирвàхме мàчове/ цесекарì със_лефскарì със_тфà онвà /сички селà ймаха одбòри //

Лингвистичен анализ

Фонетични особености:

– фонетични синкопи и промени:

ка > Ø [кфò дъ_пìша], [кфò б'àха напрàили], [кфò дъ_пìша], [кфò ше_пràвиш], [амий кфий]

з > Ø [нàчи когàто], [нàчи_ас]

ег > Ø [сà сички се_занимàват], [сà_сме òколоо]

е > *а*, *ъ* [од_десът часъ], [и_трìисат човèка], [по_трìисъд дùши]

в > Ø [сичко ймаше], [мàлко пòече млàди], [кфò б'àха напрàили], [такìтъ нештà]

ò > Ø [с_енà дùма]

б > Ø [нълì р'зìраш]

а > *ъ* [нълì р'зìраш], [кфò дъ_пìша], [нълì и_кàза], [такìтъ нештà]

о > Ø [със_тфà онвà], [в_зелчùкфата]

во > Ø [_пърто звенò]

ен > Ø [в_зелчùкфата]

е > Ø [не_з_занимàваше]

т > Ø [бèха одèлно]

ти > Ø [одòх на_събрàние]

тс > *ц* [полев'цфо], [животнов'цфото]

и > Ø [от_пенс'онèрите]

– наличие на средноевропейско л (l) [с_полтìйка], [lòшото_е], [кат_съм_бìл]

– прогресивна асимилация на **в** след беззвучен консонант

тв > *тф* [и_съотфèтно], [със_тфà онвà]

св > *сф* [с_кандидàт члèнсфо], [ф_стопàнсфото]

кв > *кф* [в_зелчùкфата], [кфò дъ_пìша], [не_се_оплàкфаше]

цв > *цф* [полевъцфо], [животновъцфотото], [тѝй цфетан димитрѝф]

– рефлексии на **џ**:

западнобългарски рефлекс џ > е: [бѝхме млăди], [бѝха искл'учени], [нѝколко сѝдмици], [механизăцийъта си_бѝха одѝлно], [животновъцфотото си_бѝха одѝлно], [бѝха нăй стăрите]

книжовен рефлекс џ > 'а: [б'ăха напрăили], [се_върт'ăх по_сѝлоо], [гол'ăма прикаска], [с'ăкакфи]

– фонетичен облик на футурната частица *ше*: [кфѝ ше_прăвиш], [ше_пѝчнеме]

– контрахирана форма на *ше те* > *штъ*, породена от темпа на речта: [и_штъ_приемеме штъ_назначиме на_рăбота]

– фонетичен облик на кратките местоименни форми *мъ*, *съ*: [и_мъ_приѝха], [мъ_извѝка тѝка], [ти_съ_увѝлнил], но също така и *ме*: [и_ме_попѝта]

Акцентни особености:

– премет на ударението: [катѝ почнăха], [на_нѝви членѝве], [казă_ми]

– отмет на ударението: [увѝлнил], [се_увѝлних]

Граматични особености:

– окончание -ме за 1л., мн. ч., бѝд. вр. за гл. от I и II спр.: [и_штъ_приемеме/ штъ_назначиме], [ше_пѝчнеме]

– окончание -м за I л., ед. ч., сег. вр. за гл. от I спр.: [да_не_кажем]

– синкоп на формата на съм във 2л., ед. ч., сег. вр. *си*: [ти_съ_увѝлнил]

– инверсия на наречието много: [б'ăха запăлени мнѝго]

Лексикални особености:

– употреба на обществено-политическа лексика: [очѝтник по_полевъдната бригăда], [запов'ăдай на_сѝбрăнието], [а_тогăва партиен члѝн се_стăваше с_кандидăт члѝнсфо], [първо тр'ăбва да_стăнеш партиен члѝн], [механизăцийъта си_бѝха одѝлно]

Паралингвистика:

[дăже ѝто тăм ѝма енѝ флăкче/ ...К... (показва към етажерката с флагчета) на_фѝтѝро м'ăсто б'ăхме въф_окрѝга/].

2.7.4. Образци и анализ на идиолекти на информатори от с. Винарово (представители на нормата тип b)

ИНФОРМАТОР: BV1 (к-24, I)

Социален статус: 77 г., родена в с. Винарово, начално образование.

Комуникативен континуум: Записът е направен на 12 септември 2003 г. от В. Маринов. Явен микрофон. Записвачът е придружаван от човек от селото, като по този начин бе редуцирано действието на *парадокса на наблюдателя*, възникнал от комуникацията на информаторите с непознатия интервюиращ.

Фоноархив: Репортерски касетофон AIWA, модел TP-M 725 с външен микрофон, касета BASF extra I 60.

Транскрипция: В. Маринов.

Образци от идиолектите на BV1

BV1 [// ...а_зѐл мѝйта мѝйка / ка_сѝз дѝштер'а_му връснѝ/ тѝлко млѝда билѝ мѝйта мѝйка / и_онѝ имѝла дрѝги децѝ / на_дрѝго мѝсто/ имѝла и_мѝш / ѝн почѝнал у_войнѝ/ ѝи кфѝ_са напраѝли /нѝйнийѝ брѝд бил у_сѝвѝта секретѝр/ и_отѝм да_зѝме са_ожѝни /штѝто го_фѝл'ѝт че_бѝл богѝт а_мѝйта мѝйка е_од_бѝдни ѝра / ѝи пѝсле забремен'ѝ сѝс_еднѝ сестрѝ дрѝга кѝдѝ

/ йа_бе / угай_го оновà ...К...йи / забремè.../ се_забремени имàла еднà сестрà другà / и_пòсле т'а ймаше фтòро детè съз_баштà_ми /дà / 'ъ/ да_извин'àвате / онà имàла жèнский рет àа /òн е_стàр човèк й са_сàкали да_йма фтòро детè / когà ние се_рòдиме двè близнàции енà е_опочйнала /а_йа_съм остàнала /тà те_такà смè /'ъ/ ни_гледàл ний / чувàл на_тйа годйни и_сме_минàле добрè / и_пòсле йа_съм_се ожèних тук ...Н... мнòго бйл дòбър мъж'è_ми и_с'га / нèма гòдину òште от_кòга почйна/ и_йа съм_остàнала самйчка а_сйн_ми / нèма /'ъ/ работйло и и /з'ъ/ напrà катастрòфа двà п'ти / едйн п'т / уу / пèрник а_фтòри п'т напràил катастрòфа кòга_бил з'è ср'пско/ и_òн д'è напràвè/ и_òн п'рй съз_другàрете_си ...Н... чàк у_третата нйва остàнала /и_с'га ни_е_добрè /сà òди се_по_дòктори /òди к'дè_ли_не да_сè лек'ва / не_рабòти нйк'дè й те_товà_е / живèеме с_мòйта пèнзийа кòлко_е / йа_кòлко ймам/ йàзе да_ти_кàам съм_знай_àла че_ймам четйресè_ий / чèтри лèаа и_читйрес стотйнки / уви_личйли ли_ми_йа / сà вйкат чè да_съм_зèла на_стàреца пèнзийата/ да_ми_йа давàле и_нèйа /кòлко давàт тàm правйле_ли ...Н... да_ма_пйташ / à бàбо ймаш_ли нèко стотйнка /нè / ....Н... прòсто ймам да_йадèм / й /и_да_прекàрам живòта //

(B): Какво си работила?

BV1 // у_текезèто сме_земàле стотйнки / у_текезèто земалè_сме гр'ции кондоп зр'è /'ъ/ онàа цàревица сме_копà_ле_с'с /'ъ/ звенòто те_такà_сме работйле /катò_ни взèе новà тàа пàртия / и_кфò_сме напràиле / си_сèдиме дòм //

(B): А с мъжа ти как се запознахте?

BV1 // пà òн_е от_сèло / ма_ожèни баштà_ми ма_жèни /нèговийа баштà ни_ожèниха / йа_съм сед'àла седемнàйз гòдини/ а_òн бйл с'с /'ъ/ на_шеснàйс а_йа_на седемнàз гòдин /човèк пò млàт от_мèне с_енà гòдин/ а_йа_съм пò стàра с'с_еднà гòдин от_нèго / ии те_такà / и_имàле те_тйа двè дечйца/ зидàае тай'è к'шта / напràиме талканàта с_тйй'è двè р'це мòйте и_н'èговите и_с'га / òн си_замйна/ остàви к'штата / йа си_остàнах т'ка/ йа си_замйна и_йа_че_остàвим / и_съм_довòлна кàзвам /за_де-

цàта сьм_довòлна/ ймам йàдене ймам пийен"е /àли не_пием/
ни_вìно ни_рикййа ни_ништо /нй умунàта ни_от_тййа блàгите
рàботи/ нè/ нè / кат_сьм_билà на_трйес и_трй гòдини йà_сьм_се
разболèла /и_от_тогàва_до днèска //

(В): Вкътци празнувахте ли Коледа?

ВV1 // òоо прàиме кòледа / имàла_сьм_се двайсе
и_четфòр ...Ф... чèтри кътшти по_двàма дошлè /правй смèтка
кòлко билè / йàдене и_пийене / ма_нè тàйа кътшта / сòарата кътшта
смè билè сòарата кътшта д̀ушо / и_катò дойдè товà врèме
се_откàза сйчко жйво // сфèкър_ми / дойдè сфèкър_ми и_сакà
т̀ука / зь_имòт за_мирàс ...Н... и_др̀уги двà дèкара му_дàдоха /
та_тййа чèтир дèкара имàл мòа баштà / имòт мнòго а_тййа отв̀ен
/тййъ кьдè ч̀укат т̀ука са_одгòре нàши / на_ун̀ук_му / по_мòа
баштà имàл пр̀ввата женà / а_тфà от_пофтòркката женà / а_нèго-
ата / т̀ъ/ п̀ървата_му женà / т̀ука т̀ъ имàла еднò момчè /и_еднàа
женà др̀уга сестрà //]

Лингвистичен анализ

Фонетични особености:

– фонетични синкопи и промени:

в > Ø [а_зèл], [кфò_са напрàили], [се_по_дòктори], [чèтри
лèаа], [сйчко жйво], [а_нèгоата]

х > Ø [го_фàл'ът], [е_од_бèдни òра], [сà òди], [напрàиме],
[се_рòдиме], [зидàаме]

в > *ф* [го_фàл'ът]

ð > Ø [енà е_опочйнала]

а > *ъ* [дъ_напрàве], [и_òн п̀ърй], [зь_имòт]

е > *и* [ни_е_добрè], [и_читйрес], [увеличйли]

с > *з* [с_мòйта пèнзийа]

т > Ø [четйресе]

ð > Ø [с_енà гòдин]

и > *й* [мòйте]

а > *и* [ни_вìно ни_рикййа]

о > Ø [кат_сьм_билà], [а_тфà]

- a* > ∅ [ма_нè тàйа]
и > ∅ [чèтир дèкара]
e > ∅ [ти_знàш]
 ь вм. è [и_с`гга]
то > ∅ [ка_с`з дъштер`à_му], [ни_вино ни_рикийа]
ва > ∅ [тòлко млàда]
ка > ∅ [кфò_са напра̀или]
за > ∅ [штòто го_фàл`ът]
ег > ∅ [сà òди]
же > ∅ [да_ти_кàам]
йа > ∅ [нèко стотинка]
ет > ∅ [седемнàйз гòдини], [на_трèс и_трè]
вил > ∅ [напрà катастрòфа]
 – спорадична проява на йотация: [ймам пийен`е]
 – наличие на дейотация: [онàа царевица], [тàа пàртийа], [мòа баштà]
 – наличие на постоянна група -р`ь-: [земалè\_сме гр`ции], [пр`вата женà]
 – прогресивна асимилация на В след беззвучен консонант:
тв > *тф* [а_тфà]
св > *сф* [сфèк`р_ми]
кв > *кф* [кфò_са напра̀или]
 – наличие на средноевропейско л (l): [имàла], [че_бìл], [имàла еднà], [разболèла]
 – наличие на палатално и: [пòсле забремен`è], [и\_н`èгови-те], [ймам пийен`е]
 – западнобългарски рефлекс на џ > е : [на_дру̀го мèсто], [нèко стотинка], [разбол`èла]
 – фонетичен облик на кратките местоименни форми ма, са: [да_зèме са_ожèни], [да_ма_пита̀ш], [ма_ожèни]
 – фонетичен облик на футурната частица че: [и_йа_че_остàвим]
- Акцентни особености:**
- премет на ударението: [ни_гледàл], [ни_чувàл], [новà], [ма_ожèни], [теткà], [имàла], [сме_минàле], [работ̀ило]

– отмет на ударението: [дòбър], [сѣга], [кòга_бил], [рѣце], [òфци], [се_рòдима], [си_сèдима], [гòдини]

Граматичи особености:

– окончание -е за мн. ч. на съществителни имена от м.р. [сѣз_другàрете_си] (вж. БДА т. IV. карта № 212).

– окончание -и за мн. ч. при съществителни имена от ж.р. [òфци]

– липса на членна морфема при съществителни имена в ед. ч. [òн почíнал у_войнà], [а_сìн_ми]

– обобщена форма за род. п. за мн. ч., която се прехвърля по аналогия върху съчетания на една+същ. име: [с_енà гòдин], както и [седемнàз гòдин]

– окончание -м за 1 л., ед. ч. на гл. от I и II спр.: [да_ти_кàам], [и_йà_че_остàвим]

– окончание -ме за 1 л., мн. ч. за гл. от I и II спр. в сег. вр. [живèеме с_мòйта пèнзийа], [си_сèдима дòм]

– смесване на аорист и перфект: [йà_сѣм_се ожèних т̀ук], [нйе се_рòдима двè близнàции]

– употреба на преизказни форми вм. аористни: [мнòго бйл дòбър мѣжѣ_ми], [и_имàле те_тйа двè дечйца], [ни_гледàл нйи / чувàл на_тйа гòдйни]

– употреба на възвратен глагол вм. обикновен [се_забрe-менй]

– окончание -е за мн. ч. при еловите причастия [и_сме_минàле], [да_ми_йà давàле], [правйле_ли], [сме_земàле], [сме_копàле_сѣс], [е_такà_сме работйле], [кòлко билè], [смè билè].

* На две места в извадката се среща и окончание -и [са_сàкали], [кфò_са напрайли] (вж. БДА т. IV. карти № 281, 282)

– формите на личното местоимение в 3 л., ед. ч., и. п. за м.р. и ж. р. са он, она: [и_онà имàла др̀уги децà], [òн почíнал у_войнà], [онà имàла жèнский р̀ет], [òн е_стàр човèк].

* На едно място се среща формата *тя*, вероятно под влияние на явния микрофон [и_пòсле т'а ймаше фтòро детè]

– формата на личното местоимение в 1 л., ед. ч., и. п. е *йа*, *йазе*: [а_йа_съм_останала], [йа_съм_се_ожених], [йа_съм_сед'ала], [йазе_да_ти_каам]

– употреба на западнобългарските форми на показателните местоимения: [онàа_цàревица], [тàа_пàртийа], [мòа_баштà], [на_тйа_годйни]

– употреба на въпросителни форми *вм.* относителни [от_кòга_почйна], [кòга_бил]

– форма на отрицателната частица *ни*: [ни_е_добрè]

– форма на съюза *ни́то* > *ни* [ни_вино_ни_рикийа_ни_ништо]

– употреба на предлог *у* *вм.* *в* [едйн_път / уу / пèрник], [чàк_у_третата_нйва], [у_свьета], [у_войнà]

– наличие на словоредна инверсия на определяемо и определение: [имàл_мòа_баштà / *имòт_мнòго*]

Лексикални особености:

връстна ‘на възраст’ [ка_съз_дъштер'а_му_връсна]

чувам ‘отглеждам’ [ни_гледàл_нйи / чувàл_на_тйа_годйни]

минале ‘прекарали’ [и_сме_минàле_добрè]

таканà ‘плевня’²² [напràиме_таканàта_с_тййъ_двè_ръце_мòйте]

умунàта ‘лимонада’ [нй_умунàта]

благ ‘сладък’ [ни_от_тйа_благите_рàботи]

мираз ‘чеиз’ [зъ_имòт_за_мирàс]

Паралингвистика:

[със_еднà_сестрà_дрўга_къдè / йа_бе / угасй_го_оновà ...К... (обръща се към неин познат, който е в стаята, но не участва в разговора, като му посочва дистанционното и го приканва да изключи работещия телевизор) йи / забремè.../].

ИНФОРМАТОР: BV2 (к-24, II)

Социален статус: 77 г., роден в с. Винарово, основно образование.

²² За произхода на тази дума вж. у Арnaudов 1960: 407-408.

Комуникативен континуум: Записът е направен на 12 септември 2003 г. от В. Маринов. Явен микрофон. Присъства и човек от селото, който е познат на информатора.

Фоноархив: Репортерски касетофон AIWA, модел TP-M 725 с външен микрофон, касета BASF extra I 60.

Транскрипция: В. Маринов.

Образи от идиолектите на BV2

BV2 [//седми клас по_старому трети клас беше / тогаа до_четфрето одделение / сегà имаше първо фторо трето четфрето одделение / после първи клас значи пет/ на_пети клас / фтори клас на_шести клас седми клас на_трети клас /йа_съм завършил седми клас /начи трети клас седми клас / и_сле_това / копач и_земеделски работник / башта_ми почина_на/ кога йа_съм бил” н’амаше петнаез годин/ сед’а върху старийа кмёт тука във_општината да_го_прашта да_одим слуга/ отии нема кой да_се_грйжи за_мене / йа_съм кръгъл сирак / ии каа че_те_праштам слуга йа за_тоа те_викам/ йа почнах да_плачем и_викаам/ не/ н’ама да_идем слуга /че_ме_испсува един път на_мак”а и_йа че бегам веднага/ ...V... /...H... йа_съм гóден за_офчар не_съм_гóден за_такàва рàбота/ и_òн вика викам абе_измисли нешто / да_не да_не бждем слуга да_не_òдим слуга / сà единсфенийт начин_е да_се_ожениш а_йа на_петнаез годин /а_йа ...H... бе_де_бе бе_това да_не_è лубеница да_йа_зёмеш од_бостана/ веднага_па веднага да_се_оженим днеска/ па_не_днеска_бе мойто момче_бе /òн ми_пойасни човект такаа слет_един месец каа да_си_намериш / каа невèста каа /не_те_за_дължавам сегà веднага/ така рèкох мòже и_йа веднага_от / тука дèто бèше пръво старийа съвет / веднага отивам при_на_май_ка_ми при_сестра й/ ние й викаме тетко /флаам при_тетка_ми / òште_от...H... пòчфам да_плачем / абе бòже бòже штò/ епа ...H... да_ме_прашта слуга /èпа ти_не_пита_ли_га нешто да_ти_услужи /че_да_мòже да_не_òдиш слуга /па_йа_го_питах ма_òн ми_каа да_се_оженим /oooo/ тетка ела че_те_оженим кфò

н'ама ништо / ти_си_вика петна̀ез го̀дин /а_й̀а викам
ама_тѣтко_ма срамота̀_ма...Н... и_й̀а със_момчѣта че_нема
кѡй / ииитетк̀а_ми к̀аа мѣлчи_ка че_те_ѡженим/ и_сѣм_се_
о̀женил на_петна̀ез го̀дин / й̀а_сѣга_сѣм на_седемдесѣт и_сѣдем
а_й̀мам внѣк на̀ читѣресет и_двѣ/ й̀мам правнѣк войнѣк двѣйз
го̀дин /ама_ба̀бичката_ми умр'а̀ предѣ шѣс седемна̀ез го̀дин/ она̀
умр'а̀ на_шеесѣ и_три а_й̀а_сѣм сѣга седемдесѣт и_сѣдем //]

(В): Къ̀де си служил?

ВВ2 [// ѡу_г̀ара п̀ирин сфѣ сфетивр̀ач / к̀ресна / тѣ_двѣйс
пѣти пехѡтен пѡлк двѣйс пѣти пехѡтен гвардѣйски пѡлк /
ама_пехѡта / пехѡтѣнец сѣм_бѣл ...Н... й̀а_се_излѣгах да_налѣйа
вод̀а на_едѣнн / помѡ помѡшник помѡшник дру̀жѣнен командѣр
/ ѡн сѣка сѣтрин изна̀с'а политѣческа информ̀ация / и_ка̀зваа/
дру̀г̀ари/ на̀шия б̀рацки сѣвѣцки сѣйѡс ни_д̀ава седемдесѣт
хѣл'ади милийѡна тѡна то̀г̀ава/ житѡ за_исхр̀анване / й̀а_викам
...V... с_лѣжѣц /ма_си_мѣлчѣм_де /налии ии / ѡн накрай̀т й̀ма_ли
нѐко нѐкой нѐкой да_не_мѡ_е й̀асно нѐшто/ й̀ма_ли нѐкой/ а̀бе
двѣйсе дѣши и_едѣн се_не_об̀ажда с̀амо й̀а че_се_об̀адим /дѣгам
рѣка / а̀ /тоз_й̀ун̀ак / т̀ам к̀ато заст̀анеш си_ка̀зваш й̀мето
от_къ̀дѣ_си кфѡ_си /а̀з дру̀г̀ар'у ка̀питан м̀лашкѡлник /идѣнас
рѡта .../ дру̀г̀ар'у ка̀питан а̀с/ й̀а заусѣкам м̀алко так̀аа /ама_й̀а
не_сѣм тѡлко математѣк а̀ма те_тф̀а седемдесѣт хѣл'ади ми-
лиийѡна тѡна то̀вар/ се_равн'а̀ва на_седемдесѣ милий̀арда па_ниѣ_
сѣме сѣдем милийѡна сѣга/ то̀ва бѣше читѣрес и_ѡсма го̀дин/ ниѣ
тр'а̀бва дѣсет го̀дин да_не_работѣме с̀амо да_й̀адѣме /вѣрно_ли_е
то̀ва или_й̀а м̀ѡже да_й̀ма грѣшка/ а_тѡй_се ...Н... и_да_ка̀же
нѝшто а̀с / добрѣ добрѣ дру̀ги вѣпр̀дси / дру̀ги да_пѣтат / нѐшто
да_не_вѣ_е й̀асно / сѣки си_мѣлчѣ и_й̀а стоим и_си_мѣслим /
па_й̀маше едѣн лѣкар /па̀па̀зоф...Н... ай̀де дру̀г̀ари извин'а̀вай-
те а̀з замина̀вам за_пѣтрич /тѣ/ без_да_отгѡвар'ате / сфобѡд-
ни_сте /бег̀а и_правѡ при_рѡтнийѣ командѣр/ дол̀ѡжил_ме т̀ам
/ и_рѡтнийа командѣр/ вѣкайте гер̀асим тѡмов ведна̀га
да_се_й̀ав'а̀ва вѣф...Н... а_а̀с с_извинѣние б'а̀х отѣшг̀л по_м̀алка
нѣжда / исхѡдих_се_ас/ геер̀асим тѡмоо геер̀асим тѡмоо вѣкат

кфò_бе / бъ бърже вика_те рòтнийа командър бъ бъ бъ
 вика_те/ и йа стойм /нèма да_пикам у_гаштите / сед'ъ йа тàm
 ръзйраш_ли при_него / по_воèному давам йав'авам_се по_него-
 ва заповет ...Н... а_тòй ми_вика рòтнийа / абе ти_къдè членуваш
 / а_йа...Н... викам у_зèмс /аа/ фашийска организация фашийска
 организация йа_си_мълчйм / а_знàеш_ли кфò знàчи по-
 литическа информация / ...Н... нàчи тогàа не_си_фнимава̀л /
 когàто ти_е_преподавано кфò знàчи политическа информаци-
 йа / а_съга знàеш тфà / йи викам тъ_вèрно знàм какфò_е по-
 литическа информация/ ее какфò_е / да_съм информйран
 ф_комунистическа насòка / тъй_в'арно викам /à не_è_ти йàсно
 кфò знàчи седемдесет хйл'ади милийòна тòна съвèцка пòмош /
 ка_те_омàам/ мàмо/й кат_ме_удàри у_лèвата страна //

Лингвистичен анализ

Фонетични особености:

– фонетични синкопи и промени:

в > Ø [тогàа], [да_йа_зèмеш], [сèки си_мълчй], [сèка с̀утрин],
 [за_тоà]

з > Ø [нàчи]

ð > Ø [петнàез гòдин], [млàшкòлник]

ет > Ø [петнàез гòдин], [идйнас]

и > Ø [петнàез гòдин], [тоз_йунàк]

х > Ø [да_òдим слугà], [ка_те_омàам], [айде другàри]

е > и [нà читйресет], [идйнас], вероятно резултат от уподо-
 бяване на две съседни срички

ка > Ø [кфò]

а > Ø [ма_òн]

за > Ø [пòчфам]

из > Ø [флàам]

в > ф [флàам], [не_си_фнимава̀л]

зв > Ø [кàа невèста кàа]

е > и > й [мòйто момчè_бе]

ег > Ø [сà]

m > ∅ [едінсфенийъ], [пòмош], [фашійска організаційа], [на_седемдесè], [помòшник]

й > ∅ [на_мàк'а], [тъ_вèрно], [идйнас], [йма_ли нèко]

o > ∅ [кат_ме_удàри], [те_тфà]

то > ∅ [ка_те_омàам]

o > у [ф_кумунистїческа]

a > ъ [рѣзїраш_ли]

б > ∅ [рѣзїраш_ли]

ва > ∅ [тòлко математїк]

тс > ц [брацки съвèцки съйус]

– преобладаващ западнобългарски рефлекс *ѣ* > *e* [òтии нèма], [чè бèгам], [у_лèвата стрàна] [вèрно_ли_е], [нèкой], [сèка сùтрин], но се среща и *ѣ* > *'a* : [н'àма нїшто], [н'àма да_їдем]

– прогресивна асимилация на *в* след беззвучен консонант:

тв > *тф* [четфрѣто], [тфòйта], [те_тфà]

св > *сф* [едінсфенийъ], [сфетиврàч], [сфобòдни_сте]

кв > *кф* [кфò]

чв > *чф* [пòчфам]

– наличие на палатално *к*': [на_мàк'а]

– наличие на палатално *л*': [йà_съм бїл']

– депалатализация на *л*: [лубенїца] – дейотация при форма на показателно местоимение: [за_тоà]

– спорадична проява на неизменяема група *-рѣ-*: [до_четфрѣто], [бèше прѣво], но [пòсле пѣрви], [сегà ймаше пѣрво фтòро трèто четфрѣто оделèние]

– фонетичен облик на футурната частица *че*: [че_те_прàшта_там слугà], [че_ме_испсўва], [и_йà чè бèгам веднàга], [че_се_обàдим], [че_те_ожèним]

– фонетичен облик на кратките местоименни форми *ме*, *те*, *се*: [/й кат_ме_удàри], [долòжил_ме тàм], [да_ме_прàшта слугà], [че_ме_испсўва едїн пѣт], [че_те_прàштам слугà], [/ка_те_омàам], [мѣлчи_ка_че_те_òжèним/], [елà_че_те_ожèним], [не_те_задължавам], [за_тоà_те_вїкам], [йав'àвам_се по_нèго_ва_зàповет], [веднàга_да_се_йав'àва], [и_едїн_се_не_обàжда_сàмо]

й̀а че_се_об̀адим], [й̀а се_изл̀ъгах], [и_с̀ъм_се_ож̀енил], [ми_к̀аа да_се_ож̀еним], [да_се_ож̀ениш], [да_се_гр̀йжи за_м̀ене]

Акцентни особености:

– предмет на ударението: [почн̀ах], [фнимав̀ал], [жит̀о], [не_пит̀а_ли_га], [при_тетк̀а_ми]

– отмет на ударението: [да_п̀икам], [р̀ъка], [с̀ъга], [м̀ълчи]

Граматични особености:

– окончание -м за 1л., ед. ч., сег. вр. при гл. от I и II спр.: [да_пл̀ачем], [н̀'ама да_й̀дем слуг̀а], [и_й̀а стоим и_си_м̀ислим], [че_се_об̀адим], [ма_си_м̀ълч̀им_де], [да_се_ож̀еним], [да_не_б̀ъдем слуг̀а да_не_̀одим слуг̀а]

– окончание -ме за 1л., мн. ч., сег. вр. при гл. от I и II спр.: [да_не_работ̀име с̀амо да_й̀ад̀еме]

– личното местоимение в 1л., ед. ч., и. п. се среща както с форма й̀а, така и с формата аз (дори в непосредствена близост в рамките на едно предикативно изказване): [друг̀ар'у капит̀ан а̀с/й̀а заус̀укам м̀алко], [и_й̀а ч̀е б̀егам ведн̀ага], [й̀а за_то̀а те_в̀икам], [й̀а_с̀ъм зав̀ършил], [а_а̀с с_извин̀ение], [а̀з замин̀авам за_п̀етрич], [а̀з друг̀ар'у капит̀ан]

– формите на личното местоимение в 3л., ед. ч., и. п. за м. р. и ж. р. са он, она: [он̀а умр̀'а], [ма_̀он ми_к̀аа], [̀он ми_по_й̀асн̀и чов̀екъ]

– форма на краткото местоимение га в м. го: [ти_не_пит̀а_ли_га]

– форма на наречието с̀ъга в м. сег̀а: [а_с̀ъга зн̀аеш], [па_н̀ие_сме с̀едем милий̀дна с̀ъга], [й̀а_с̀ъга_с̀ъм]

– употреба на предлог у в м. в: [й̀у г̀ара п̀ирин], [у_г̀аштите], но се среща и **в̀ъф (в)** [в̀ъф_општин̀ата], [ф_кумунист̀ическа нас̀ока]

– инверсия на въпросителната частица и местоименната форма в отрицателна въпросителна конструкция: [ти_не_пит̀а_ли_га]

– инверсия на личното местоимение и формата на с̀ъм: [не_̀е_ти й̀асно]

ИНФОРМАТОР: BV3 (к-23, II)

Социален статус: 70 г., родена в с. Винарово, начално образование (5^{-и} клас).

Комуникативен континуум: Записът е направен на 12 септември 2003 г. от В. Маринов. Явен микрофон. Присъства и човек от селото, който е познат на информаторката. Записът е направен на двора на информаторката.

Фоноархив: Репортерски касетофон AIWA, модел TP-M 725 с външен микрофон, касета BASF extra I 60.

Транскрипция: В. Маринов.

Образи от идиолектите на BV3

BV3 //кфо_съм_работила/ съм_гледала буби/ пилета сфин”ии тутун / буби как_се_гледат /пъз на_една_маса ги_расфърлиме ...Н... те_такà_мàлко/ и_пòсле бèреме шùма/ даваме прàиме пашкùли и_продàваме //

(B): Тютюн как се гледа?

BV3 //сàди_съ/ бèрем нижеш сортйраш /пòсле на_бàли съ_праи и_се_предàва/ те_тогàва вèдиме парй у_ръцете/ до_тогàва парй нèма нйкой /амъ_бйл ò_дòбър живòта /пò спокден а_с̀га / предй десети ноёмври па_за_кфò ни_бйли парй тогàва / не_е_имàло тййъ магазини//

BV4 //тòкъ бес_парй //

BV3 //тòка_е бес_парй сйчко билò бес_парй/ съм_напраила тàйа к̀шта от_тутун / сà мдем_ли да_напраим / вратник не_мде да_напраиме/ с̀га е_убийсфо /дъ_п̀кнад данò да_ги_нèма нйгде //

(B): Как ходехте на панаир?

BV3 // у_сѣбота йдеме и_спїме тãм ...Н... и_дрўгийъ дѣн е_сѣбора/ тѣ/ пãнаира и_си_изнãс'аме стотїнките /и_навãн сѣ_бїе́ме и_си_пõйдеме / тогãва не_е_имãло и_за_йãдене/ и_са_снїмаше /чѣк ти_дõнесем еднã снїмка да_вїдиш / а_тўк_сме одїле на_панайри /сме_имãле по_едїн лѣв за_нѣго и_едїн за_мѣне / и_са_снїмãле/ и_йã_му казãа_че ...Н...и_õн ма_бї /и_йã напрѣт и_õн по_мѣне/ и_тѣ тгвã билõ/ такїва рãботи е_имãло // òпа те_тфã_е рõкл'а до_земл'ãта /блўза/ и_женãта не_трѣе да_бѣ́де гологлãва / товã се_кãзва тãнкове /чѣри обўфки тãнкове от_офцã кõжа / и_едни пѣти голѣми/ а_тõ пантõфи обикновѣни те_нѣма ...Ф... нѣма обўфки ãма нѣ_ни_е / не_ни_е пречїло /че_не_е_имãло/ а_нїе_сме одїле на_панайрї //

(B): Тогава какво се продаваше по магазините?

BV3 // тогãва не_е_имãло басмї/ не_е_имãло нїшто/ излѣзна еднã басмã /онõ билõ да_сѣ_истрѣпѣт //

BV4 //не_е_имãло индўстрийъ //

BV3 // не_е_имãло индўстрийъ /тогãва амã бїл живõтъ мїл /лѣлее /катõ еднã нѣдел'тѣ н'ãма да_спїме от_мїл/ че_отїдем на_пгнãир/ сгãпа пãнаир сѣки дѣн ãма нѣма парї/ с_кфõ да_сѣ_кўпи/ и_тогãа не_е_имãло ма_не_ни_е прайло печãтление/ че_не_мõе да_го_кўпиш/ мнõо вãжно / ма_понѣ сме_билѣ спõкойни / у_еднã сõба сїчките спїме/ дѣдо крѣши дрѣва/ цѣл дѣн бўта у_фурнийãта /леглã /на_кõлкото на_семѣйсфотó се_у_тãйъ стãйъ/ закõлиме сфин'гãта /сѣ у_тãйã стãйã йã_дѣрѣт /а_станїци и_блгї не_пїтай/ кõлко е_имãло блгхї /а_тãйъ станїци знãеш кфõ_е/ õтгѣ леглãта станїте се_енõ че_тапѣти / и_бїйеме /такã е_билõ //]

Лингвистичен анализ

Фонетични особености:

– фонетични синкопи и промени:

ка > Ø [кфо_сѣм_работїла]

х > Ø [ги_расфѣрлимѣ], [одїле], [и_йã_му казãа_че], [и_блгї], [ранил õрата]

в > $\emptyset$ [пра̀име], [с̀ичко], [с̀ъм_на̀пра̀ила], [печ̀атление],
[се_у_та̀йъ]

ег > $\emptyset$ [с̀а м̀дем_ли]

ж > $\emptyset$ [с̀а м̀дем_ли], [не_м̀де]

т > $\emptyset$ [е_уб̀ийсфо], [на_сем̀ейсфото]

а > *ъ*, *а* [д̀ъ_п̀у̀кнат], [бл̀у̀за]

ъ > $\emptyset$ [нѝгде]

ъ > *а* [и_на̀в̀ан с̀ъ_б̀иеме]

ай > $\emptyset$ [ч̀ек] – западноб̀ългарска форма *чекай*

о > *а* [и_т̀е т̀ъ̀ва бил̀о]

о > $\emptyset$ [те_т̀ф̀а_е]

б > $\emptyset$ [и_жен̀ата не_тр̀е]

н > $\emptyset$ [ч̀ери об̀у̀пки]

г > $\emptyset$ [м̀н̀до ва̀жно]

а > $\emptyset$ [ма_по̀не]

дн > *нн* > *н* [се_ен̀о]

– наличие на епентично л [до_земл`ата]

– западноб̀ългарски рефлекс ~~џ~~ > е [н̀ема нѝкой], [ц̀ел д̀ен],
[д̀е́до кр̀ши др̀ва], еднократно в текстовия масив се среща ~~џ~~
> *а* [н`ама да_сп̀ие]

– йотация [и_б̀ийеме]

– наличие на палатално н [с̀ф̀ин`ии], [за̀кл̀име с̀фин`ята]

– депалатализация на т [тут̀ун]

– прогресивна асимилация на в след беззвучен консонант:

тв > *тф* [те_т̀ф̀а_е]

св > *сф* [с̀ф̀ин`ии], [ги_рас̀ф̀ърлиме], [е_уб̀ийсфо], [на_сем̀ей-
сфото]

кв > *кф* [к̀фо_с̀ъм_рабо̀тила]

– наличие на неизменяема група -р̀ъ̀: [д̀е́до кр̀ши др̀ва]

– наличие на неизменяема група -л̀ъ̀: [и_бл̀ъ̀]

– фонетичен облик на кратките местоименни форми *ма*, *са*
(с̀ъ) [ма_б̀й], [са̀ди_с̀ъ], [с̀ъ_пра̀и], [с̀ъ_б̀иеме], [и_са_с̀ним̀але]

Акцентни особености:

– премет на ударението: [каз̀аа], [сел̀о], [ран̀ил о̀рата], [ра-
бот̀йл], [рабо̀тила], [г̀лед̀ала], [им̀ало], [прѐч̀ило]

– отмет на ударението: [дѐрът], [сѣга], [ѐдни пѣди], [бѐрем], [п̀анаири], [нѐдел’ъ], [д̀днесем], [б̀ереме], [с_к̀лата]

Граматични особености:

– окончание -и за мн. ч. на съществителни имена от ж. р. вм. -е: [сфѝн’ии]

– окончание -м за 1 л., ед. ч., сег. вр. на глаголи от I и II спр.: [б̀ерем], [да_нап̀рим], [ти_д̀несем]

– окончание -ме за 1 л., мн. ч., сег. вр. на глаголи от I и II спр.: [зак̀лиме сфѝн’ѣта], [сѣ_б̀иеме], [и_сп̀име], [у_сѣбота_ѝдеме], [в̀идиме парѝ у_рѣцѣте], [п̀риме пашк̀ули], [б̀ереме ш̀ума]

– окончание -е за мн. ч. на еловите причастия [а_т̀ук_сме од̀иле на_панаири], [сме_им̀але], [сме_бил̀е сп̀койни] (вж. карти № 281, 282 БДА т. IV)

– форма на личното местоимение в 3 л., ед. ч., и. п. за м. р. он [и_̀он ма_б̀ѝ], [и_̀он по_м̀ене]

– форма на личното местоимение в 1 л., ед. ч., и. п. ѝа [и_ѝа_му каз̀аа_че], [и_ѝа нап̀рѣт]

– употреба на предлог у вм. в [у_т̀аѝа ст̀аѝа], [у_фурн̀ѝята] [у_едн̀а с̀ба]

– синкоп на съюза да [ч̀ек ти_д̀несем]

– инверсия на формите на глагола сѣм в перфект: [сѣм_глед̀ала б̀уби], [сѣм_нап̀раѝила], [сме_им̀але], [сме_бил̀е сп̀койни]

– инверсия на определение и определяемо [от_офц̀а к̀джа]

Лексикални особености:

– паралелна употреба на с̀ба и ст̀аѝа [с̀е у_т̀аѝа ст̀аѝа], [у_едн̀а с̀ба с̀чките сп̀име]

кр̀ѝши ‘чупи’ [д̀едо кр̀ѝши др̀ѣва]

фурн̀ѝа ‘фурна, печка’ [ц̀ѣл д̀ен б̀ута у_фурн̀ѝята]

ст̀анѝци ‘д̀ървеници’ [а_станѝци и_бл̀ѣи не_п̀ѝтай]

б̀ута ‘вкарва’ [ц̀ѣл д̀ен б̀ута у_фурн̀ѝята]

п̀од̀иде ‘тр̀гваме’ [и_нав̀ан сѣ_б̀иеме и_си_п̀од̀иде]

в̀ратник ‘порта, в̀ншна врата’ [в̀ратник не_м̀де да_нап̀риме].

ИНФОРМАТОР: BV5 (к-21, I)

Социален статус: 65 г., родена в с. Винарово, начално образование.

Комуникативен континуум: Записът е направен на 12 септември 2003 г. от В. Маринов. Явен микрофон. Присъства и човек от селото, който е познат на информатора.

Фоноархив: Репортерски касетофон AIWA, модел TP-M 725 с външен микрофон, касета BASF extra I 60.

Транскрипция: В. Маринов.

Образци от идиолектите на BV5

(В): Къде си завършила?

BV5 // тук у_винароо/ четфрѐти клас /четфрѐто оделѐние йа_такà го_знам //

(В): Много ли деца бяхте тогава?

BV5 // двайсе и_òсам до_каа_ги_пòмним_йа /пò рàно кàа не_съм_знайàла не_знам кòлко билè //

(В): А след това какво работи?

BV5 // земледѐлие предì /тъз/ текѐзесѐтата/ и_пòсле у_стопàнсфото/ и_сàа пак_отнòво /тавà_си_е /земледѐлието / пак_такà на_пол"ѐто / кòпан"е сàден"е тутүн бран"ѐ грах бран"ѐ кра̀ставици сйчкии рàботи //

(В): С мъжа ти как се запознахте?

BV5 // тàm ни_запознаа/ на_вършй̀дбата/ ка_се_е_вършàло рѐчно с_машй̀ни...Н... òн правй̀л слàма йà_съм карàла с_волòвете /със_вѐжй̀ѐто/ а̀с_съм билà глãвнийѐ център/ с̀ъм държàла кл"̀упа ...Н... добрò да_зѐмеш това момчѐ че_тй̀йа òра не_сѐ_кратцй̀/ пй̀й̀а̀ници/ потс̀дй̀ми а_онй̀ му_казàле / тфа_момй̀че че_зѐмеш че_е_од_добрй̀ òра //

(В): Разкажи за сватбата и за други обичаи!

BV5 // годѐж дòма / з_баштà_ми за_нй̀ви за_тфà за_онà_ва/ тй̀_штѐш_ли_го_штѐж_го / ако_го_нѐ_штѐш ...Н... àма нй̀е добрѐ_сме искàрали четй̀рес сѐдем гòдин/ нй̀_съм бегàла нй̀_съм се_вр̀шгàла/ тфà_е / правй̀ле_сме слет_кòлѐда / тѐз / дò кòле-

да е билò те такà/ орàн”е сейèне /и сфетците за стàрците къдè
одйл”е тàm /къдè кадйле пèтковдèн /пà рàнгеловдèн пà сфети
никòла/ четфр̀ттия послèден предй кòлгдà /и на б̀бинден
б̀бичките си правйле за нйм си редà/ кфò са к̀ди с ражèн’а
кфòо са пр̀и/ и й̀а зн̀ам да го правим и й̀а с̀м го правйла /
с р̀жйèн с̀с сйчкиъ рèт /с р̀гòшка с̀с сйчко / р̀гòшка/
къдè покрив̀але рас̀де п̀ онò тог̀ва са сп̀ало на нйм / ий
правйле за мл̀дите спецѝлно /за мл̀дите на б̀бин дèн /
с̀ т̀р’ът дèвет п̀ници на м̀сата/нарèдени трй т̀к трй
по сред̀та и трй од др̀гата стр̀на/ пòди едн̀ й̀ма качам̀ка
бèден и г̀л̀ден/ пòди едн̀ й̀ма пр̀стена гр̀боф /пòди едн̀ й̀ма
оглèд̀ло ий /сйни òчи и пий̀аница/ пòди др̀гата й̀ма ретйшка
пòди ретйшката учйло/ че ùчи /̀а пòди йèдн̀а й̀ма гр̀бн”е
з̀бл”ес / те так̀ р̀зни/ пр̀зната п̀ничка е букф̀лно нйшто /
тè на п̀т’а че го намèриш и от̀м че го зèмеш /и кфò ти
гòспот помòгне //

(B): Правите ли сборове?

BV5 // д̀/ н̀а вин̀рово е сп̀совдèн н̀а/ негов̀ниц̀_ее
сфети д̀х ...Н... наа пèтрòвдèн_ее / у алв̀джй наа мйнинката
богорòдица е у г̀мзова // и смè одйле на зборòве / ид̀але
и момйчета и момчèта/ и нав̀н дòйдат вèсел’ нат̀м си й̀дад
бйти ...Н... й те так̀ / им̀ло р̀зни р̀боти/ и тог̀ва кфò с̀га
не им̀ло дискотèка а те тф̀ билò / на збòр /и прèцтавлèний̀а
и кйно не й̀мало / ̀ма ̀ко го пуштйле отишло/ не с̀ го
пуштйле не е отишлò/ или го не п̀шта йли парй нèма /г̀/
мнòго й̀влèний̀а са й̀в̀̀валè/ ̀ко е им̀ло сф̀дба се правйло
у с̀бота ...Н... у нèдел’а глèд̀ле б̀лката /у пондèлник е вèче
раст̀рника /у с’̀ко са вйк̀ле т̀м сйчки комшйи /ст̀ра
фамйлий̀/ и та п̀штат йдеш/ а ̀ко нè н’̀ма / так̀в бйл
живòта тог̀ва/ н̀ онов̀ врèме //

(B): Какво работехте преди да влезете в ТКЗС?

BV5 // п̀к с̀што/ се землèдèлие с̀ди кукур̀с /кòпа
да си сèе жйто /ж̀не и м̀к”а ми и башт̀ ми / и т̀к
сфèк̀р ми и дèд̀ ми са кар̀ле земл’èдèлие/ й те тф̀ е билò

/ ии най различно земеделие сàди памук / бèрее / чисти от_семе
 бие_го с_пушкàлка ръчноо / чисти_го на_чукък сèлото/ да_ис-
 предè да_слòжи ...Н... да_истъчè ризи / кълчйн'а сме_имàле /
 три вида кълчина /бèлите пръви фтòрите /тъ/ чèрните и_трети-
 те билè пòвлака /начи тòпиме у_бàрата /връзваме такà
 на_къдèлчици /такйва снòпчета /сед'ът тàm читйрес дèна //

Лингвистичен анализ

Фонетични особености:

– фонетични синкопи и промени:

e > *a*, *ъ* [съ_тър'ът], [са_спàло], [кфò са_кàди], [са_пràи],
 [и_òсам до_каа] [и_та_пұштат], [кфò съга]

ка > $\emptyset$ [кфò са_кàди]

ъ > *a* [с_ражèн'а], [и_навàн]

в > $\emptyset$ [са_пràи], [сйчкии рàботи], [у_винàроо]

e > *ъ* (затвърдяване на л) [слет_кòлъда]

em > $\emptyset$ [четйрес]

o > *a* [за_онàва]

o > $\emptyset$ [тфа_момйче]

в > $\emptyset$ [да_зèмеш]

x > $\emptyset$ [тàm ни_запознàа]

m > $\emptyset$ [у_стопàнсфото]

eg > $\emptyset$ [и_сàа]

og > $\emptyset$ [до_каа]

e > *и* [читйрес]

з > $\emptyset$ [начи тòпиме]

й > $\emptyset$ [мàк'а_ми]

– лабиализация на *e* [на_чукък]

– наличие на палатално *н* [с_ражèн'а], [орàн"е], [гръбн"е],
 [кълчйн'а]

– наличие на палатално *л* [одйл'е тàm], [пак_такà на_пол"è-
 то], [зъбл"ес]

– наличие на палатално *к* [мàк'а_ми]

– депалатализация на *т* [тутун]

– наличие на епентетично л [земл'еделие]
– йотация [сейðене], [съз_въжйèто], [йеднаа йма]
– прогресивна асимилация на в след беззвучен консонант:
тв > тф [четфрèти клàс], [тфа_момйче]
св > сф [у_стопàнсфотò], [и_сфетцйте], [сфàдба], [и_тук
сфèктър_ми]

кв > кф [кфò са_кàди], [е_букфàлно]

– наличие на постоянна група -рѣ-: [прѣстена грѣбоф],
[четфрèти клàс], [врѣзваме такà], [бèлите прѣви], [грѣбн'е]

– рефлекс на љ > е: [нй_съм бегàла], [и_дедà_ми]

– фонетичен облик на футурната частица че: [че_зèмеш],
[че_ўчи], [че_го_намèриш], [че_го_зèмеш]

– фонетичен облик на кратките местоименни форми та
(тѣ), са (сѣ) [сѣ_тўр'ўт], [са_спàло], [и_та_пўштат], но се наб-
людава и спорадична употреба на се [ка_се_е_вършàло]

Акцентни особености:

– предмет на ударението във формите на еловите причас-
тия: [бегàла], [врѣштàла], [имàле]

– отмет на ударението: [стрàна], [бèре], [кòпа], [сѣга]

Граматични особености:

– образуване със суфикса -ин'а на мн. ч. на съществителни
имена от ж. р. [кълчйн'а сме_имàле]

– образуване със суфикса -е на мн. ч. на съществителни име-
на от м. р. [расàде]

– форма за р. п. при съществителни имена от ж.р. в. мн.ч.
[сèдем гòдин]

– окончание -м за 1л., ед. ч., сег. вр. при гл от II спр.
[ги_пòмним_йа], [да_го_пràвим]

– окончание -ме за 1л., мн. ч., сег. вр. на глаголи от II спр.
[тòпиме у_бàрата]

– окончание -е за множествено число на еловите причастия
[билè пòвлака], [кòлко билè], [кѣдè кадйле], [кѣдè кадйле],
[одйл'е тàm], [правйле_сме], еднократна употреба на книжов-
ното -и [добрè_сме искàрали]

– форма на личното местоимение в 1л., ед. ч., и. п. *йа* [и_йа_знàм], [йа_съм карàла], еднократна употреба на *аз* [àс_съм билà]

– форма на личното местоимение в 3л., ед. ч., и. п. за м.р. *он* [òн правй̀л слàма]

– форма на личното местоимение в 3л., мн. ч., и. п. *они* [а_онй̀ му_казàле]

– пълната форма за д. п. и в. п. на личното местоимение за 3 л., мн. ч. е *ним* [за_нй̀м_си], [са_спàло на_нй̀м] (вж. карти № 252, 253 в БДА т.IV)

– употреба на въпросителни форми *вм.* относителни [пò рàно кàа не_съм_знайàла], [двàйсе и_òсам до_каа_ги_пòдним_йа], [за_стàрците кьдè одй̀л”е тàм /кьдè кадй̀ле]

– употреба на предлог *увм. в* [тòпиме у_бàрата], [у_винàроо]

– словоредна инверсия на винителната местоименна форма и отрицателната частица: [àко_го_нè_штеш]

Лексикални особености:

– употреба на глагол *ща* ‘искам’ [тй̀_штèш_ли_го], [àко_го_нè_штеш]

кукуруз ‘царевича’ [сàди кукуру̀с]

мининка ‘малка’ [наа_мй̀нинката богорòдица]

турям ‘слагам’ [сь_тй̀р’ът дèвет паници]

ръгошка ‘рогозка’ [ръгòшка/ кьдè покривàле расàде].

ИНФОРМАТОР: BV6 (к-21, II)

Социален статус: 67 г., роден в с. Винарово, основно образование.

Комуникативен континуум: Записът е направен на 12 септември 2003 г. от В. Маринов в дома на информатора. Присъства и съпругата му BV5 . Явен микрофон. Полилог. Присъства и човек от селото, който е познат на информатора.

Фоноархив: Репортерски касетофон AIWA, модел TP-M 725 с външен микрофон, касета BASF extra I 60.

Транскрипция: В. Маринов.

Образци от идиолектите на Ф. 3-ов

(В): Къде си учил?

BV6 // у_село съм_учил основно / после фанѝа да_одим с_офцѝете_със /тъ / козѝите тѝм/ с_волѝвете пасѝх //

(В): А къде си служил?

BV6 // казѝрма съм_служѝл вѝф /тъ / гѝрна бѝн'а две годѝни/ отѝм ме_земаѝа в_гѝрна бѝн'а / отѝм / пратѝха_ме_на / тъ/ шкѝла за_млѝт сежѝнти вѝф_сливница / тѝм за_ѝсъм мѝсеца и_се_върнаѝх пѝк / вѝв_гѝрна бѝн'а и_тѝм_си доислужѝх/ тъ //

(В): На какви игри играехте като малки?

BV6 // ѝ /на_кфѝ /наѝа със_тойѝгѝте тѝм /тѝѝа бѝрканица тѝм /сфѝинка/ кѝдѝ се_фѝрл'а на_гѝре с_тойѝгѝта и_бие с_това ...Н... енѝа грѝница тѝм / енѝа кфѝадрѝтчета скѝчаш по_нѝго //

BV5 // тр'ѝбѝа да_ударѝш с_тойѝгѝта //

(В): Кога се запозна с жена ти?

BV6 // па_ѝѝ_съм ѝа_познаѝвал/ ...К... т'ѝ_ми_е ком_шѝѝка у_село /прес_еднѝ кѝшта тѝг живѝе/ нѝи сме_се_познаѝали //

(В): Как се оженихте?

BV6 // пѝтъ кѝк ...К.../ искѝх_ѝа...//

BV5 // дѝйде баштѝ_му при_баштѝ_ми //

BV6 // те_тогѝаѝ стѝрите ни_женѝи /млѝдите рѝтко съ_се_познаѝвали / сегѝа вѝче те_не_пѝтат/ а_тогѝа стѝрите/ със_съглѝсието на_стѝрите и_тѝѝа и_онѝѝа/ тѝа че_зѝмеш и_тѝѝа_е //

(В): Какво си работил?

BV6 // тъ/ ф_текесѝето мѝлко съм_работѝл пѝтъ/ полевѝцфо / мѝлко работѝх и_слет_това трѝгнѝх тѝм/ завѝрчик съм_бѝл/ завѝрших шкѝла_за / завѝрчици вѝ_враца / и_тогѝа кфо_остѝна_се....Ф... префѝрлих_се сѝ кѝм_енѝрго /слет_това префѝрлих_се за_едѝн мѝсец / стойѝх тѝм минѝх_кѝм/ контрѝлно заварѝчно управлѝние кѝм_сѝфѝѝа_и / коман_дирѝфчик по_обѝкти/ насѝкѝде по_сѝчки национѝлни обѝкти ѝи /козлудѝѝ сфѝштѝѝ /и_плѝвен /и_варна /и_бургѝс_и / кѝдѝ_ли_не /гѝброво //

(B): Приятели имаш ли от тогава?

BV6 // пà почти се_забравихме / йàs работил_съм единàйз годìни / сьм_нап̀уснал седамдесè òсма гòдина ...Н... пак̀ т̀ука във_видин /въф_т̀айа дèвезето/ а_пенсионèр_съм од_дванàйз гòдин'//

(B): Сега на колко години си?

BV6 // сà_сьм на_шейсè и_сèдъм годìни /пенсион̀ирах_се деведесè и_п̀рва/ тог̀ава нав̀ршфах педесè и_пèд годìни тог̀ава_ис / излèзе зак̀она за_категòриите т̀ам/ тог̀ава се_пенсион̀ирах_ии пòчнах пак̀ земедèлие //

(B): Участвал ли си в някакви обичаи като малък?

BV5 // сьшто ког̀а_сме игр̀але на_панйчки и_òн игр̀ал / с̀амо_че òн им̀ал да_полива /да_се_мие /да_зб̀ира парй да_д̀ава на_девòйките//

BV6 // так̀а_сме билй /то_с̀гга вèче не_го_зн̀айат младежи / ергèни на_ив̀анов дèн тр̀гнат т̀ам / да_полива прес_ношт̀ь_да_с̀б̀ират стотйнки / колед̀уването пак̀ к̀то м̀алък / да_òди_ме за_кол̀ачета с̀б̀ира_се гр̀упа т̀ам_от махл̀ата_иии/ п̀уй п̀уй п̀уй д̀ай б̀або кол̀аче ...К... хòди т̀ам /с̀б̀ира кол̀ачета тов̀а_е билò обич̀айа //

(B): На сборове ходили ли сте?

BV6 // па_на_сборòве сме_ходйли /па_с̀аа във_блйските селà йма с̀б̀òр / айде сйчко на_с̀б̀òр / на_панайра на_панайра сме_ходйли редòвно тог̀ава с'̀ака годìна вйдинскийт̀ панайр / с_кол̀ата тог̀аа/ с̀б̀ират_се цèлийа òкрък т̀ам / панаир̀ът отнач̀ало бèше к̀дè_е химийата / тог̀ава тов̀а бèше панайр̀ът/ к̀дè_е химийата т̀ам си_бèше гòло т̀ам / и_т̀ам се_пр̀авеше на_откр̀ито на_гòло/ а_т̀ука бèха пос̀адили м̀алки др̀ьфч̀ета /тййа топòлите //

Лингвистичен анализ

Фонетични особености:

– фонетични синкопи и промени:

в > Ø [с'̀ака годìна], [сйчко на_с̀б̀òр], [насек̀де], [че_зè-меш], [а_тог̀аа]

$x > \emptyset$ [айде], [префърлих_се], [къдè се_фърл'а], [пòсле фанàа да_òдим]

$\grave{a} > \grave{a}$ [кòто]

$eg > \emptyset$ [сà_съм]

$em > \emptyset$ [единàйз годìни]

$v > \phi$ [префърлих_се], [къдè се_фърл'а], [пòсле фанàа да_òдим]

$ka > \emptyset$ [кфо_остàна_се], [на_кфì]

$ze > \emptyset$ [ф_текесèто]

$xa > \emptyset$ [ни_женìи] с удължаване на *и*

$e > и$ [нìи сме_се_позна̀вали]

$t > \emptyset$ [полев̀цфо]

$\grave{z} > \grave{z}$ [заварòчно]

$\partial n > nn$ [еннà грàница]

$\grave{z}$ в м. $\grave{e}$ [то_с̀га]

τ, a в м. e [сèдъм], [седамдесè], [за_òсъм]

– наличие на йотация: [// пà почти се_забрàвихме / *йàс* работìл_съм]

– наличие на дейотация: [тàа че_зèмеш]

– наличие на средноевропейско л (l) [съм_работì]

– прогресивна асимилация на **v** след беззвучен консонант:

$sv > sv$ [сфìнка], [сфìштòф]

$kv > kv$ [на_кфì], [кфадрàтчета]

$zv > zv$ [полев̀цфо]

$zv > zv$ [нав̀ршфах]

– рефлекси на **k**:

*западнобългарски рефлекс **k** > e* [бèха посàдили], [насèкъ-де], [рèтко]

*книжовен рефлекс **k** > 'a* [с'àка годìна]

– фонетичен облик на футурната частица *че*: [че_зèмеш]

– фонетичен облик на кратките местоименни форми *ме, те, се*: [пратìха_ме], [ме_зема̀ха], [сегà вèче те_не_пìтат], [пре-фърлих_се], [се_забрàвихме], [пенсионìрах_се], [с̀бìра_се гр̀па], [се_п̀равеше], [къдè се_фърл'а на_гòре], [се_в̀рнàх]

Акцентни особености:

- премет на ударението: [минàх], [работìх], [сътм_работì], [искàх_йа], [сътм_служìл], [пратìха_ме]
- отмет на ударението: [сътга], [и_тòва_е], [посàдили]

Граматични особености:

- употреба на нечленувана форма на същ. им. в мн.ч.: [/то_сътга вèче не_го_знàят *младèжи* /]
- окончание -м за 1 л., ед. ч., сег. вр. за гл. от II спр.: [да_òдим]
- окончание -ме за 1 л., мн. ч., сег. вр. за гл. от II спр.: [да_òди-ме]
- формата на личното местоимение в 1 л., ед. ч., и. п. е йа, йас [па_йà_сътм], [йàс работìл_сътм единàйз годìни], но под влияние на книжовния език се среща и форма *тя* за 3л., ед. ч., ж.р., и. п.: [т'à_ми_е комшìйка]
- употреба на въпросителни форми в м. относителни [пана-ирът отначàло бèше *къдè_е* химийата], [тìйа бърканица тàm / сфìнка/ *къдè* се_фърл'а на_гòре с_тойàгата]
- употреба на предлог у в м. в [у_сèло]
- инверсия на отрицателната частица не и кратката местоименна форма те: [сегà вèче *те_не_пìтат*]

Лексикални особености:

- употреба на прилагателно име, образувано със суфикс -òчен в м. -ъчен. [контрòлно *заварòчно* управлèние] *хванах* със значение на 'започнах' [фанàа да_òдим]
- употреба на влашко междуметие [пуй пуй пуй]. Използва се за примамване на пилета, но в конкретния случай вероятно е навлязло като част от обредния ритуал от билингвалните села.

Паралингвистика:

[па_йà_сътм йа_познàвал/ ...К... (сmee се) т'à_ми_е комшìйка у_сèло], [/ птъ кàк ...К...(смях) / искàх_йа.../], [дàй бàбо колàче ...К...(усмихва се) хòди тàm /сътбìра колàчета].

2.7.5. Образци и лингвистичен анализ на идиолекти тип с

ИНФОРМАТОР: С (к-3, I)

Социален статус: 88г., родена в с. Гъмзово, начално образование (до II отд.), след като се омъжва, се премества да живее в гр. Брегово.

Комуникативен континуум: Записът е направен на 28 юли 2003 г. от В. Маринов в дома на информаторката. Явен микрофон, включено наблюдение. Информаторката познава водещия отдавна и обстановката е неофициална. Монолог.

Фоноархив: Репортерски касетофон AIWA, модел TP-M725 с външен микрофон, касета Philips SQ-C60.

Транскрипция: В. Маринов.

Образци от идиолектите на С

С // почна̀х и_аз_вече да_хòд'а_със/ ть момичета на_хорò /правихме папару̀дъ как_се прàвеше предì / папару̀дъ / отивамее / петнайсь двайсь момичета взема̀хме енò момиче // пръвихме венцѝ йа_облèкохме_въф ть_ бѣс/ и_хòдиме от_кѣшта на_кѣшта и_пееме / *папару̀дъ рудъ йа_й̀еи де_нè у̀дъ*²³ / шии ...Е... /и_пòсле / събйраме_се ть/ вèчер / ии_зймаме цигу̀лари играеме весèлимe_се дòо/ полунòшт и_се_отиваме въф_кѣшти / и_пòзле почна̀х и_àс с_момичета тàm как/ както и_сегà / йи се_вид'àх_със / тòзи дèто бèх_аз жèнена зь_нèго / и_тòй ми_ка̀зал /ште_дòйде нàште довèчера при_тèбе дъ_тèе / йскат од_бъштà_ти /аз_му_ка̀звам н'àма да_ме_жèни/ н'àма дъ_мè жèни/ че_àз òште не_сѣм готòва за_жèнене/ те_шèе дòйдат пѣк_т̀у (ти) / вйе каг_знàете пòсле / йи / дойдòх_си àс въф_кѣшти и_ка̀зàх на_мàйка_ми /мàйко /те_такà такà/ онèа бàрбовите йскад дъ_мè йскад зь_снахà /àть/ бьштà_ти н'àма дъ_те_дадè /àз йскам да_ти_ка̀жа да_знàете /че_тè йдват сегà довèчера // и_àз отидòх и_се_хрàних йи легна̀х че_бъштà_ми не_йскаше_даа /àс със_т'àх тàm /а_мàйка му_ка̀зала на_бъштà_ми /фйкулее / ше_дòйдат онййъ ка̀за да_взèме/ да_йскат тр̀унца за_снахà /никога /н'àма да_йъ_жèним_àс т'à н'àма нйшто/ т'à н'àма нйшто за_жèнене/ налй знàиш свàдбите как_се_праат /чорàпии к̀ърпии пристй̀ки рйзии /как_се прàше предì по_двайсе пèт чйфта чорàпи да_плетèш йи // те_дойдòха /бъштà_ми беш_легна̀л нарòчно легна̀ /а_мàйка_ми сè сè ...Н... данò дòйдат онййа дъ_нè_йа намèри че_сме_легна̀ли йи // сфек̀рвь_ми флезна̀ въф_кѣшти / штò_мъ фйкуле ти_си_легна̀л / кфò ше_праим/ н'àма н̀жда да_седим пòвече /пъ_нйе дойдòхме на_тр̀унца

²³ Част от текста на обредна песен, която се пее при извършване на обичая "Папаруда".

дъ_йъ_зѐме ...дъ_йъ_йскаме за_снахà/ ас_н'амам момиче зъ_жѐнене н'амам момиче зъ_жѐнене/ т'а_е òште м̀алка т'а_н'а_ма ништо/ н'ама чѐрга н'ама чор̀апи н'ама ништо / ше_си_на_пра̀и че_ние н'ама да_пра̀име сф̀адба ск̀оро // к̀ето / к̀ъм/ пет_к̀овд̀ен // ше_пра̀име сф̀адба а_това б̀еше // п̀ърви м̀ай / п̀ърви м̀ай б̀еше а̀ на_петк̀ов дъ_пра̀име сф̀адба ...Н... воп̀ште н'ама да_йъ_ж̀еним /и_си_ид̀ете фк̀ъшти и_дру̀к п̀ът н'ама да_д̀ойде_те/ и_т̀е си_тръ̀гнаха а̀ма на_дру̀гата в̀ечер пак̀ идват т̀ой п̀аа н̀е_ште / п̀ита т̀ой м̀айка_ми а̀бее к̀ф̀о че_пра̀име с_това момиче т'а_има_ли н̀ешто / ф̀икуле т'а_има петн̀айсат ч̀ифта чор̀апи пл̀етени от_н̀ейните р̀ъц̀е / ско̀рц̀ъ има с̀амоо/ пл̀ат н'амаме за_р̀изи тр'а̀бва да_к̀упиме пам̀ук /да_тъ_ч̀еме и_дъ_ги_пра̀име так̀а и_прав̀иха куп̀иха пам̀ук / пораб̀дтихме н̀ие и_почн̀ахме да_го_тъ_ч̀ем/ прав̀ихме р̀изи петн̀айсат р̀изи / м̀ъшки / и_дой_д̀оха / т̀очно_наа / п̀ърви м̀ай / от_този д̀ен на_п̀ърви м̀ай с̀ъс_ци_гу̀лари / т̀ози колч̀икъ од_бал̀ей зема̀хме /дойд̀оха м̀еє / прав̀иха_ме и_ме_згод̀ихъ /продъ̀лжихме так̀а ц'̀ало л'̀ато а̀з згод̀ена годен̀ица б'̀ах/ ии на_петк̀ов д̀ен прав̀ихме сф̀адба / гол'а̀ма св̀адба прав̀ихме н̀аче / че_те_б'̀аха ф_по̀ложение и_онийъ б'̀аха бог̀ати /ии жив'а̀х там год̀ина и_полов̀ина и_род̀их ен̀о момч̀е / умр'а̀ / и_почн̀аха_те дъ_се_ка̀рат помежд̀у т'а̀х /с̀ъс_м̀ен н̀е_се_ка̀раше а̀маа т̀ой с̀ъз_баш̀та_си се_ка̀раше б̀иеше_го / г̀днеше_го от_к̀ъшти и_м̀ен ме_б̀еше ж̀ал че_нъ̀ли ми_е_м̀ъш/ не_с̀ъм дошла т̀ука да_жив̀еєм с̀ъс_сфк̀ърва и_сф̀екър/ а_да_жив̀еєм с̀ъс_н̀его/ ии се_разд̀елихме т̀очноо на_вас̀илов д̀ен //]

Лингвистичен анализ

Фонетични особености:

– фонетични синкопи и промени:

в > Ø [ше_пра̀име сф̀адба], [да_пра̀име сф̀адба ск̀оро], [к̀ак_се_пра̀ше пред̀и], [да_з̀еме], [а_м̀айка_ми с̀е с̀е], [к̀ак_се_пра̀ат]

з > Ø [н̀аче]

и > Ø [н̀аче], [и_се_от̀иваме], [он̀еа]

е > и [прист̀ийки], [на̀ли зн̀аиш]

a > *ъ* [зъ_жѐнене], [че_бъштà_ми] [дъ_мѐ йска̀т зъ_снахà], [жѐнена зъ_нѐго], [пръвѝхме венцѝ], [правѝхме папарѹдъ]

c > *з* [и_пòзле]

e > *ъ* [петнàйсь двàйсь момѝчета]

e > *a* [петнàйсат рѝзи]

e > $\emptyset$ [беш_легна̀л нарòчно]

ð > $\emptyset$ [и_родѝх енò момчѐ], [взема̀хме енò момѝче]

κ > $\emptyset$ *c* *компенсаторно удължаване* [тòй пàа нѐ_ште]

o > $\emptyset$ [че_те_б'àха ф_пòложение]

– наличие на средноевропейско л (l): [годѝна и_пòловѝна], [че_те_б'àха ф_пòложение], [пристѝлки рѝзии], [ии_зѝмаме цигу̀лàри]

– прогресивна асимилация на **v** след беззвучен консонант:

sv > *сф* [сфек̀ръвъ_ми флєзнà], [ше_п̀ра̀имє сфàдба]

кв > *кф* [кфò ше_п̀ра̀им]

– дейотация: [онѐа], [кàк се_п̀ра̀ат]

– рефлекси на **ћ**:

*западнобългарски рефлекс на **ћ** > e* [дѐто бѐх_аз жѐнена]

– единичен случай;

*книжовен рефлекс на **ћ** > 'a* - във всички останали случаи: [че_те_б'àха ф_пòложение], [б'àха богàти], [ц'àло л'àто], [ас_н'àмам момѝче зъ_жѐнене], [гол'àма свàдба правѝхме], [плàт н'àмаме за_рѝзи], [вопштѐ н'àма да_йъ_жѐним], [н'àма да_п̀ра̀имє], [н'àма чѐрга н'àма чорàпи н'àма нѝшто], [н'àма нѹжда да_седѝм], [със_т'àх тàм], [н'àма дъ_те_дадѐ], [н'àма дъ_мѐ жѐни/], [се_вид'àх_със]

– фонетичен облик на кратките местоименни форми *ме*, *те*, *се*: [н'àма да_ме_жѐни] [дъ_мѐ йска̀д зъ_снахà], [правѝха_ме и_ме_згодѝхъ], [и_мѐн ме_бѐше жàл], [при_тѐбе дъ_тѐе / йска̀т од_бъштà_ти], [дъ_те_дадѐ], [се_раздѐлихме], [и_се_х̀рàних], [се_п̀ра̀ат], [кàк_се_п̀ра̀ше предѝ], [се_вид'àх_със], [весѐли_ме_се], [сѐбѝраме_се], [дъ_се_кàрат помеждѹ т'àх], [нѐ_се кàра_ше], [сѹз_баштà_си се_кàраше]

– фонетичен облик на футурната частица *ште*, *ше*, *че* [ште_дòйде] [ше_дòйдат], [ше_п̀ра̀имє сфàдба], [ше_си_нап̀ра̀и], [че_п̀ра̀имє]

Акцентни особености:

– премет на ударението [правихме папарудъ], [веселиме_се], [беш_легнал], [и_легнал], [почнал]

Граматични особености:

– спорадична липса на членна морфема при съществителни имена: [почнал и_аз_вече да_ход'а_със/ъ момичета на_хорò]

– окончание -м за 1 л., ед. ч., сег. вр. при глаголите от I и II спр.: [а_да_живеем със_него], [да_седим пòвече], [кфò ше_праим]

– окончание -ме за 1 л., мн. ч. за гл. от I и II спр.: [ше_праиме сфадба], [и_ходиме], [веселиме_се], [и_пееме], [играеме], [да_бъдем]

– смесване на 3л., ед. ч. и 3л., мн. ч.: [онийа дъ_не_йа намери че_сме_легнали], [ше_дòйдат онийъ каза да_вземе], [ште_дòйде наште довечера]

– образуване на отрицателна форма с няма да вм. с не – [и_друк пòт н'ама да_дòйдете]

– форми на показателните местоимения тòзи, онийъ, онèа [онèа бàрбовите], [тòзи дèто бèх_аз жèнена зъ_него], [ше_дòйдат онийъ каза да_вземе], [данò дòйдат онийа]

– употреба на въпросителни форми вм. относителни: [те_шеè дòйдат пък_тù (ти) / вие **каг**_знаете пòсле], [чорàпии кърпии пристйкки ризии /**как**_се праше предй по_двайсе пèт чифта чорàпи да_плетеш]

– употреба на што със значение на какво: [штò_мъ фйкуле ти_си_легнал]

– употреба на предлога на вм. за: [/пъ_ние дойдòхме на_трùnца дъ_йъ_земе ...дъ_йъ_йскаме за_снахà/]

– въвеждане на подчинено определително изречение с де-то [тòзи дèто бèх_аз жèнена зъ_него]

Паралингвистика:

[и_ходиме от_къшта на_къшта и_пееме / папарудъ рудъ йа_йеи де_не_удъ / шии ...Е... /и_пòсле / събйраме_се зъ/ вèчер]. В тази част от записа бе проведен кратък психолингвистичен експеримент, който беше използван и при някои от другите информатори. След по-дълга пауза информаторката продължи

да мисли на влашки, което се проявява в употребения влашки съюз **///** с емфатично удължаване за запълване на паузата преди следващото предикативно изказване. Водещият ѝ каза **и**, което веднага доведе до превключване на български, с минимална пауза. Този експеримент даде резултати и в реципрочна ситуация, т.е. информаторът говори на български, в някоя от паузите водещият казва **///** и информаторът продължава на влашки (вж. 1.3.2.).

2.8. Основни изводи за особеностите на българската реч на билингвите от крайния български северозапад

2.8.1. Особенности на речевите реализации на норма тип a_1

Носители на нормата, дефинирана тук като a_1 , са предимно представителите на младото поколение (20-30 год.), в чиято разговорна практика се наблюдават най-малко: **1)** интерференции от влашкия диалект и **2)** западнобългарски наддиалектни маркери. В проучения район не може да се фиксира определена група, както това е направено в изследването на великотърновския език (Байчев, Виденов 1988) и смолянския градски език (Каневска-Николова 1998), където авторите определят речта на градската интелигенция като тип a_2 , а на градската интелигенция с филологическо образование – като тип a_1 (Байчев, Виденов 1989:193-204; Каневска-Николова 1998:167). За билингвалната ЕС в крайния български северозапад тези изводи не могат да се приложат заради формоопределящата роля на още един фактор, липсващ в посочените ЕС – *влашкия диалект* и ролята му при ранното оформяне на езиковите навици. Обобщените данни за информаторите от бреговската ЕС сочат, че носителите на норма тип a_1 са предимно лица, на които първи език е българският, т.е. младото поколение, или тези от по-възрастното поколение, които не са успели да изградят докрай влашка артикулационна база. Както вече беше споменато, об-

разованието и възможността за напускане на билингвалната общност също играят важна роля при оформянето на речевите навици на билингвите. По-важните маркери (някои от тях съвпадат с българската книжовна норма, но се отбелязват като специфики заради особеностите на останалите формации) са:

1. Двухонемнен рефлекс на *џ* > 'а, е. Това е един от маркерите, чиито прояви не са свързани с билингвалната интерференция. Застъпникът *е* отразява влиянието на западнобългарските диалекти. Заради това селекторът *рефлекс на џ* е основен за диференцирането на нормата тип *а* от нормата тип *б*. На речевите реализации на *б*-нормата е присъщо наред с “екането” (цѐло лѐто, дѐдо, хлѐп и т.н.) и засиленото свръхстарателното “якане” в позиция пред мека сричка (т'а̀хни, гол'а̀ми)²⁵. В идиолектите на по-младите Е. М-ва (20 год.) и И₁(25 год.), както и на Л. Т-ва (50 год.) се наблюдава добро познаване на правилата за *џ*-ов преглас, напр. Е. М-ва [н'а̀махме кфартѝра], [/н'а̀кфа ра̀бота], но [сѝс_тѝхните ѝз/ проблѝми]. В записаната реч на С. Ц-ов (75 год.) и Ц. Д-ов (67 год.) има единични употреби на “екави” форми: С. Ц-ов [цѝлата четѝрес четфѝрта], иначе [б'а̀хме трѝма дѝши], [с'а̀ко л'а̀то], както и Ц. Д-ов [нѝкои задѝлжѝнийѝ], но [б'а̀ха потсказани], [/и_н'а̀кои исторѝчески места̀], [да_се_интересѝвам пѝ пр'а̀ко], [не_б'а̀ха кдѝ знѝе кѝлко]. В битово-разговорната си реч пред познати събеседници носителите на норма тип *а*₁ използват някои форми, които са характерни за формации с по-нисък социален статус. Тази употреба е спорадична и заради това такива инцидентни прояви на отклонения от нормата не могат да повлияят върху окончателната класификация на проучените идиолекти.

2. В идиолектите от *а*₁ тип последователно се наблюдава облик на футурната частица *ше*, напр. С. Ц-ов [и_ше_оста̀неш ѝште], И₁[ше_си_зѝма ко̀лаа и_ше_си_иска̀рам два̀ пѝти / ше_си_иска̀рам кнѝшка]. Изследваната ЕС се намира в макроареа-

---

²⁵ За този процес вж. повече у М. Виденов 1990: 316-321.

ла на **че**-формата, която присъства като селектор за носителите на западнобългарски диалекти. За спорадичната ѝ употреба важат изводите, които прави Ст. Стойков "... разпространението на частицата **че** е последица от тесните връзки на западните български земи с областта на преходните (пограничните – бел. моя) говори през епохата на турското робство и преди нея. Теоретически разпространението на тая частица може да се свърже с преселнически движения от областта на преходните говори, но липсата на други характерни фонетични и морфологични особености от тия говори показва ясно, че е заета самостоятелно, отделно." (Стойков 2002:238). Повечето от информаторите, които са работили в гр. Видин, използват частицата **че** като символ на престижния (за тях) видински градски говор, т.е. в атитюда им тя е с положителен знак. За друга голяма част, предимно носители на *c*-нормата, училището е определящият фактор за предпочитане на **ше** (**шь**)-формите. В БДА т. IV, карта № 267 е посочена и съседната община Бойница, където е регистриран облик на футурната частица **ше**, но докато там, според Ст. Стойков, се говори източен тип диалект (Стойков 2002: 146), в билингвалните села употребата на **ше** (**шь**) се свързва с влиянието на българския книжовен език.

3. В областта на редуциите на широките вокали представителните идиолекти от норма *a*₁ не се различават от българската кодифицирана норма. Преобладаваща е редукцията на фонемата [a], но за нея са допустими и повече варианти в лингвотока, както и за [o] в неударена позиция (Бояджиев, Тилков 1997:79-85). Повечето от случаите на редукция в билингвалната реч са резултат от небрежен изговор и ускорен темп на речта. Изразяват се в редуциране предимно на вокала [a] в кратки по форма служебни думи, напр. С. Ц-ов [зъ_дъ_ймм / подавам строителни материàл], [нъ_кфартйра], И₁ [понè зъ_мотòр да_си_искàрам], [дъ_си_търс'ъ гùма за_мотòра], Ц. Д-ов [зъ_пансиòна], [дъ_се_подгòтфи]. Увеличената редукция при Е. М-ова е резултат от петгодишния ѝ престой в гр. Свищов, където е

усвоила източнобългарския тип артикулация, напр. [сме_п̀д̀чна-
лии ст̀а̀ж̀а к̀т̀д̀о], [й̀т̀ме в̀ѐче], [и_д̀т̀_е_максим̀ално], [к̀т̀-
то_ц̀'̀ало], [н̀т̀_ст̀аш], [ни_н̀т̀ка̀ра да_п̀ишем], [д̀п̀што з̀ето_д̀т̀],
[з̀п̀д̀чнахме да_г̀л̀едамее], [д̀т̀_нам̀ерим к̀фарт̀ира]. Случаи на
редуциране на [o] > [y] и [e] > [и] не са отчетени, а поява на
формата [чит̀йресет и_с̀едма год̀ина] при С. Ц-ов вероятно се
дължи на междусричково уподобяване.

4. Синкоп на [в] в начална и интервокална позиция е общо-
българска фонетична особеност, дължаща се на динамичност
на лингвотока и специфичното отслабване на лабиодентал-
ността на [в] и чрез билабиализиране до пълното му изчезване.
Синкопът е регистриран от повечето български теренни соци-
олингвисти и в бреговската ЕС е явление с висока фреквент-
ност. Наблюдава се в трите формации и не се възприема като
контрастен маркер. Присъства във всички реализации на а₁-нор-
мата: С. Ц-ов [с̀йчки д̀руги], [п̀ра̀их_ги н̀а̀а к̀упи]; И₁ [а̀ко з̀ема
за_мот̀ор], [ше_си_з̀ема кол̀а̀а], [или_так̀да], [й̀махме т̀ам то-
ал̀етна с̀йчко], [на_м̀йфки на_так̀да], [се_ен̀д с̀ъм б̀йл на_ра̀ота];
Е. М-ова [с̀еки д̀ен с̀екии от_сл̀ужителите_нии], [т̀ф̀а д̀п̀што
з̀ето], [с̀еки прод̀укт се_п̀лас̀ира]; Ц. Д-ов [и_с̀йчко], [го_з̀имах];
Л. Т-ова [се_п̀ра̀и], [с̀йчки на̀л̀й].

5. В идиолектите от тип *a*₁ фонетиченият облик на кратки-
те местоименни форми е *ме, те, се*, напр. Л. Т-ова [се_з̀к̀ри
уч̀илишт̀ето], [се_ож̀ених], [се_зап̀ознахме], [ме_е_прѝемал],
[п̀ра̀ви_се хор̀д], [се_с̀ф̀йри], [с̀ъм_се доп̀ит̀фала]; Ц. Д-ов [х̀де-
ше_се_в̀т̀ф кол̀ед̀уване], [с̀р̀ец̀фата_сее/ зад̀ел'аха], [к̀д̀йто_мее
/на̀ка̀ра], [ме_од̀веде]; С. Ц-ов [добр̀е че_се_нам̀ериха], [се_от-
кр̀и гим̀на̀зийа], [ме_прѝбр̀аха]; И₁ [че_т̀р'̀а̀а се_ч̀исти], [се_ог-
л̀ежда], [ама_м̀ене ме_е]. При информаторката Е. М-ова, коя-
то по време на следването си живее в гр. Свищов, преобладават
формите от източнобългарски тип **мь, ть, съ** - [с̀т̀_п̀рав'ат
тар̀ифите], [к̀т̀д̀о с̀т̀_заним̀аваме], [пред̀ипломна п̀ра̀ктика с̀т̀_в̀д̀-
ди]. Във формациите с по-нисък социален статус, където влия-
нието на влашкия диалект е по-силно, формите са **мь, те, съ**.

6. Акцентните особености се изразяват предимно в окситонеза на ударението при аористните форми и при еловите причастия от м. р., ед. ч., напр. С. Ц-ов [ас_служѝх]; И₁ [си_се_виждѝл], [ас_ходѝх], [че_си_говорѝл]. Този маркер е характерен главно за *b*-нормата и тук се проявява спорадично.

7. Облик на показателните местоимения – по този маркер нормата тип *a₁* е нееднородна. Регистрирани са случаи както на показателни местоимения от западнобългарски тип [тѝйѝа], [онѝйѝа]: С. Ц-ов [вѝф_тѝйѝа гимнѝзѝйѝа]; И₁ [онѝйѝтъ се_оглѝждат], [отѝвах при_онѝйѝтъ]; така и от източнобългарски (книжовен) тип – [тѝзи], [онѝзи]: Е. М-ова [за_тѝзи застрахѝфка], [тѝзи тъ/предѝпломна прѝктика]; Ц. Д-ов [тѝзи нештѝа]; Л. Т-ова [тѝзи традиѝйѝтъ]. Причината за тази хетерогенност е влиянието на българския книжовен език, от една страна, и на западнобългарските диалекти – от друга.

8. Наличието на прогресивна асимилация на звучния консонант [в] е един от неконтрастните маркери, който има системни прояви в трите езикови формации. Възникнал от паралелното взаимодействие между българския и румънския език, днес той се открива във всички езикови реализации (вж. 2.3., пункт 6.).

Прогресивна асимилация *тв>тф* се наблюдава и при петимата представители на *a₁*-нормата: С. Ц-ов [и_нѝе_си гѝтфехме], [цѝлата четѝрес четфѝрта]; И₁ [и_тфѝ_е]; Е. М-ова [слет_ тфѝ по_об'ѝвите], [сѝотфѝтно_чее]; Ц. Д-ов [тфа_кѝето], [четфѝрти], [присѝстфие], [потфѝрждѝвам], [дѝ_се_подгѝтфи_заа], [распѝтфѝх]; Л. Т-ова [тѝ тфѝ], [допѝтфала], [сѝотфѝтно], [естѝсфено].

Обеззвучаване на звучния консонант [в] от тип *кв > кф* също се открива и у петимата, което е свързано и с по-голямата фреквентност на фонетичните съчетания от вида *тв, кв, св*. С. Ц-ов [нѝ_кфартѝра], [стѝ и_педесѝ кфадратни]; И₁ [кфѝ се_об'ѝасн'ѝваш]; Е. М-ова [н'ѝкфа рѝбота], [дѝ_намѝрим кфартѝра]; Ц. Д-ов [н'ѝкфи румѝнски специѝлисти]; Л. Т-ова [какфѝ_дѝтъ].

Уподобяване тип **св>сф** има при четирима информатори: С. Ц-ов [единсфено ние]; Е. М-ова [нàчии сфобòдното врèме]; Ц. Д-ов [е_сфързано], [ас_съм сфìкнал], [сфидèтелсфо], [сфдите задължèнийгъ]; Л. Т-ова [правили сфàдба], [сфекървата], [тържесфòто], [се_сфйри].

Останалите групи **пв, чв, шв, цв, хв** се срещат по-рядко като съчетания, но там, където ги има, процесът е прокаран последователно: С. Ц-ов [нùжни срèцфа]; Е. М-ова [при_настъпфане], [се_скл'ùчфат], [часъ запòчфаа]; Ц. Д-ов [катò срèцфата_сее], [че_и_кмèцфотò]; Л. Т-ова [след_завършфането_на], [зпòчфам ученйето_си].

9. Липсата на окончание **-м** за 1л., ед. ч. и **-ме** за 1л., мн. ч., сег. вр. на гл. от I и II спр. е релевантен маркер за диференциацията на a_1 от a_2 формацията, където той се проявява спорадично. При нито един от петимата представителни информатори за a_1 -нормата не се среща тази особеност, въпреки че има потенциална възможност, напр. Л. Т-ова [мòгъ дъ_кажъ]; Ц. Д-ов [нака̀ра да_съберъ]; И₁ [да_чìст'а].

10. *Отсъствие* на замяна на предлога **в** с предлога **у** е още един от ключовите селектори за класификацията на нормите от тип *a*. В реализациите на нормативния комплекс a_1 не е регистрирана такава замяна, докато при норма от вида a_2 има единични прояви на това явление, което е компактно за северозападните диалекти (вж. карта № 393 от БДА т. IV).

11. Ускореният темп на лингвотока е основната причина за деформациите и аморфния характер на разговорната реч. Многобройните синкопи и артикулационната небрежност в повечето от случаите водят до неяснота на цели сегменти от изказването, а вметнатите и обособени конструкции – до инверсии, които при някои от информаторите се преплитат с инверсиите, които са резултат от влиянието на влашкия диалект.

12. Лексиката, характерна за цялата *a*-формация, и в частност за a_1 , е предимно книжовна (използват се професионални жаргонизми, административна лексика, както и цели българс-

ки книжовни конструкции), напр. Е. М-ова, която работи в сферата на застраховането, употребява предимно лексика от този бранш: [кàк се_скл'учфат д̀говори кàк т̀ж/ с̀ прàв'ат тарифите с̀с_акт'у̀ерите 'застрахователна дл̀жност' кàк /мм с̀еки прод̀кт се_плас̀ра на_паз̀раа], [изп̀лнителний т̀ дир̀ктно ни_н̀к̀ара да_п̀шем афтобиогра̀фии]. С. Ц-ов през целия си живот е изпълнявал обществено-партийни функции, което проличава и от записаните идиолекти [жив'àх ф_усл̀вий̀та на_капиталѝзм], [ст̀нах зав̀душт с̀редношк̀д̀ска млад̀еш], [пр̀дсто рат̀вах да_зав̀рша_и_ас уч̀телский т̀ институ̀т]. Останалите информатори също използват лексика и конструкции от престижните сфери на българския език: Л. Т-ова [т̀й поч̀на за_гол'àмо нàше с̀жал̀ение б̀з_да ост̀вии /йи/ педес̀ проц̀нта от_т̀фà ко̀ето м̀жеше да_ни_ост̀ви], [док̀л̀кото с̀м_се доп̀тфала ф_мом̀нта и_с̀м ч̀рпела_от п̀д в̀зрасни х̀дра информ̀ций̀], [в̀ф_м̀й̀ата д̀йно̀с кàто чит̀лиштен раб̀тник]; Ц. Д-ов [ко̀гато се_одбел'àзва и_р̀мско прис̀стфие по_нàше зем̀], [в̀в_близоз до_сел̀то се_на̀мира така нар̀чений т̀ р̀мски к̀рт̀л/ к̀йто датѝра от_перѝд т̀ п̀рви четф̀рти в̀к]. Единствено в речта на И₁ се откриват сленгизми [бàчка] – работи; [ама_м̀не ме_е_б̀дл'ала он̀й̀а р̀ота] – не ме е интересувало.

Единственият маркер, който бе регистриран в идиолектите от a_1 -формацията и може би се дължи на интерференция от влашкия диалект, е *прогресивната асимилация на [в]*. Всички останали маркери, които са отклонения от българската книжовна норма, са резултат предимно на небрежна артикулация и ускорен темп на речта. В нормата от тип a_1 техните прояви са спорадични, като фреквентността на ЗБНМ (западнобългарски наддиалектни маркери) се увеличава в посока към b -формацията.

2.8.2. Особенности на речевите реализации на нормата тип a_2

Основен диференциален признак между a_1 - и a_2 -формациите е повишената фреквентност на употребата на някои маркери, специфични за b -формациите, както и проявата, наред с

прогресивната асимилация на [в], на другия контрастен влашки маркер – средноевропейско л. Обособяването на степен a_2 беше направено за по-точна класификация на идиолектите с повишени *несистемни* отклонения от българската книжовна норма, т.е. разликата между норма тип a_2 и норма тип b е в количествения показател на западнобългарските наддиалектни маркери. В общоприетата в българската социолингвистика схема за представяне на градската езикова ситуация чрез градуалната триада от a -, b - и c -формации континуумът на изследваните явления е значително по-широк, но заради билингвалната ситуация тук е невъзможно абсолютното ѝ прилагане. Поради тази причина и преобладаващата дифузност на някои от езиковите особености не може да се определят идиолекти, представители на преходната степен $a > b$, защото теоретично в безкрайните реализации тип a последният член (условно може да го означим с a_n), съвпада в около 90% от маркерите си с нормата тип b_1 ²⁶. С цел избягване на фрагментирането на ексцерпирания материал в това изследване беше приложен количественият метод за детерминиране на степените, т.е. във формациите a и b , в които липсва или се наблюдава спорадично влашко влияние, селекторите увеличават броя си по посока $a > b$. Принципът е, че с увеличаването на стойността на цифровия индекс се увеличават и характерните особености, напр. ако за тип a_1 имаме частични прояви на три ЗБНМ, то за тип a_2 имаме последователна проява на два ЗБНМ и частична на пет ЗБНМ от общо десет ЗБНМ. Разпределението им по идиолекти е неравномерно, като никъде не се среща целият комплекс от ЗБНМ. Направеният извод важи дори за речевите реализации на b -нормата. Това е още едно доказателство за **относително слабо влияние** на видинско-ломския диалект върху българската битово-разговорна реч на билингвите в крайния български северозапад. Маркерите за идиолекти от тип a_2 са:

---

²⁶ Ако игнорираме тези около 10% индивидуални особености на информаторите, може да се твърди, че имаме пълно съвпадение, т.е. $a_n = b_1$.

1. В количествено отношение степените a_1 и a_2 на a -формацията не се различават по проявите на маркера **рефлекс на џ** . Присъщите за норма тип a_1 двуфонемни рефлексни на џ са характерни и за тип a_2 с относително еднакъв процент на отклонения от книжовната норма (около 4%). Най-силна е проявата на “екането” и “якането” в идиолектите на I_2 , напр. [дџ_не_пл'асне с_ръцѝ]; [при_вас съ_нѝкѝ дръѝги], но преобладаваща е нормативната употреба [н'акакѝ програмѝране], [и_тр'аше_ми], [си_е_н'аѝкѝ ма̀лка частѝчка], [при_т'а̀х ма̀лко по̀ различно]. Причината за колебанията в рефлексите на џ вероятно е свързана с факта, че информаторът работи и живее в София. Преди това обаче той е научил шуменски вариант на източнобългарски диалект, защото получава висшето си образование в гр. Шумен (от цялостния анализ на речта му проличава, че все още не е настъпила езикова нивелация и той в някои случаи редуцира широките вокали по източен образец, а в други използва западнобългарски глаголни форми с предфлексийно затвърдяване [да_вѝрѝвѝ], [ште_мѝлѝ]). У останалите рефлексът на џ е в съответствие с българската книжовна норма, напр. Н. К-ов [нѝе ѝмаме гол'ама молбѝ], [ѝма вакѝнтно м'а̀сто], [н'ама да_напѝскат вѝчѝе], [б'а̀х жѝнен съз_детѝ]; И. И-ов [слѝтите паралѝлки], [ка̀то фс'а̀ко_от / тѝ /децѝта]; Б. А-ова [когѝто б'а̀х на_чѝтри годѝни], [на̀й редѝвно б'а̀гах отѝк]; К. Т-ов [б'а̀х кмѝт на_кѝсово], [спр'а̀ха а̀фтобѝсните лѝнии], [н'а̀маше на̀чин тр'а̀а да_се_говѝри] и т.н. Рефлексът на џ >'а не се свързва пряко с влиянието на влашкия диалект, а с книжовното българско влияние. В румънски²⁷ също под въздействието на български има мекостна корелация. Тя обаче е неприсъща за диалектите в Северозападна България, но е престижна заради наличието ѝ в българската книжовна норма. Поради редица екстралингвистични причини (местоживеене, месторабота и др.) в някои случаи по проявите си описаният селектор в идиолектите от c -фор-

²⁷ Мекостта на съгласните в румънския книжовен език се прикрива от графиката чрез дифтонга ea : напр. $veas - v'ak 'vek'$; $leas - l'ak 'lek'$.

мацията е регистриран с по-малко отклонения, отколкото в тези от *b*-формацията. С други думи, този маркер не участва в трикомпонентната количествена диференциация, а единствено отделя речевите прояви тип *a* от тези тип *b*.

2. Фонетичният облик на кратките местоименни форми е предимно *ме, те, се*. Спорадични прояви на формата **мъ** се наблюдават в речта на Н. К-ов, напр. [мъ_приѐха медицина], [не_мъ_наснач̀ават], но едновременно с това и [приѐмат_ме фарм̀ацийъ], [дъ_ме_ост̀ав'ат]. В идиолектите на другите информатори облиците са **ме, те, се** – И. И-ов [интерес̀ува_ли_те], [не_с̀а_се оползотфор̀или], [се_обуч̀ават]; Б. А-ова [обикнов̀ено се_пр̀ави], [дѐто се_сл̀агат в̀ърху колед̀арските той̀аги]; К. Т-ов [н'̀амаше н̀ачин тр'̀аа да_се_гов̀ори], [да_се_подг̀отф'амее]; Л. Я-ов [дъ_се_сплот'̀аваме], [н̀ие се_разд̀ел'аме]. Тук фонетичните варианти **мъ, те, съ**, които бяха отчетени в речевите реализации на някои информатори от *b*-формацията, не могат да се свържат с източнобългарските форми **мъ, ть, съ**. Те навярно следват образците на кратките местоименни форми **мъ, те, съ** от влашкия диалект, напр [мъ_стр̀иц] 'ме викаш'; [те_стр̀иг] 'те викам'; [съ_стр̀игъ] 'се викат'. Квантитативната им проява е един от релевантните селектори при разграничаването на *b*-нормата, където имат случаен характер, от *c*-нормата, в която са системно явление.

3. Дейотация предимно на показателните местоимения по западнобългарски образец, чиято фреквентност се увеличава по посока на *b*-формацията. Наблюдава се спорадично в речта на Б. А-ова [и_т̀оа обич̀ай]; К. Т-ов [т̀еа]; Е. Г-ов [т̀оа]; Б. Г-ова [т̀оа], а последователно в речта на И₂ [к̀ѐто м̀инеш т̀еъ к̀урсове], [н̀ачи то̀а й̀асно], [са_к̀ѐто прикл'̀уъчъ в̀ече с_т̀иа /с_т̀иа р̀аботи], което се дължи на четиригодишното му пребиваване в гр. София.

4. За нормата тип *a*₂ основният облик на футурната частица е **ште**, с фонетични деформации **ше** и **шь**, напр. Б. Г-ова [к̀ой ште_см̀ее да_б'̀ага]; Н. К-ов [ти_ше_ст̀анеш одгов̀орник]. По то-

зи селектор имаме тъждество с нормата тип a_1 . Формата **че** е характерна за нормата тип b , но и там е регистрирана изключително рядко. Въпреки че според билингвалния атитюд повечето от речевите реализации на българския език са с висок социален статус, обликът **че** е едно от малкото изключения, които са с нисък рейтинг и се отчитат като отклонение от нормата дори от информаторите с речеви реализации в c -формацията.

5. Синкопът на [в] е един от селекторите, които не са резултат от интерференция нито от северозападнобългарските диалекти, нито от влашкия диалект. Появата му се свързва с ускорения темп на лингвопотока и се наблюдава предимно в началото на думата и между задни гласни, напр. Н. К-ов [утй'ъм], [с_такй'ъ], [мъ_пра'еха], [ста'ам_ас]; И. И-ов [се_енд' живд'та], [при_сй'чки]; К. Т-ов [и_займно], [мии_пра'еше_му]; Д. И-ов [тог'аа наст'ъпфа], [зй'мат реш'ение], [се_п'ак]; И₂ [д'пшо з'ето при_м'ене], [кф'д прин'ципно пра'й'ъ], [н'ачи то'а й'асно]; [кой'ъ от_сй'чки т'ези_н'ъ]; Е. Г-ов [займно контакт'увахме], [сй'чко си_б'еше планй'рано]; Б. Г-ова [тог'аа], [се_едн'д], [с'а'ка седми_ца]. Синкопирането на звуци и сегменти в речевата изява на всеки индивид зависи от субективните му комуникативни качества и в конкретната ЕС не може да се обвърже с някоя от установените езикови норми.

6. Степента на редукция в a_2 нормата е нерелевантен маркер, както и за западнобългарските диалекти. Изследваната ЕС е в езиков ареал, който не предполага висока степен на редукция на широките гласни. Наблюдаваните случаи на редукция се дължат главно на небрежна артикулация при увеличен ритъм на речта. Най-често се среща при служебните думи, при енклитиките и проклитиките, напр. И₂[н'ълй ф_смй'съл так'ъв за_ков'ана с_пир'днй к'ът'до], [т'е_с'ъ м'алко], [д'ъ_ги_опраб'д'тф'ъш], [н'ъ_екс'ел да_прай'ш], [и_д'ъ_на'учиш], [и_к'ът с'ъ_спра'ви], [т'ези образов'ателната ч'аст]; Е. Г-ов [да_каж'ъ], [тр'ъп'еза], [д'ъ_им_дад'еме], [с_тогавашний'а]; Л. Я-ов [к'ът'д секрет'ар на_км'ецфо_то], [к'ът'до /стр'дй к'ъто_форм'аций'а_но], [д'ъ_се_сплот'а'ваме],

7.6. Асимилация от вида **цв > цф**: Б. А-ова [дѐцфотò_ми], [цфет'аа пòлски]; Н.К-ов [кандидàцфах]; Л. Я-ов [//нѝчи ф_послѐцфие], [читàлишното рѝковòцфо], [ф_кмѐцфотò]; И. И-ов [привѐцфие], [на_кмѐцфотò], [като_рòцфена врѝска].

7.7. Асимилация от вида **пв > пф**: Д. И-ов [тогàа на-стѝпфа].

8. Наблюдава се спорадична проява на *средноевропейско л* (*l*), зависеща от първия език на информаторите. Когато това е влашкият диалект, вероятността за поява на този селектор нараства. Както и при норма тип a_1 , и тук не се реализира в речта на младия информатор I_2 (25 г.), чийто първи език е българският, а само при по-възрастните И. И-ов [въспоменàтели], [пòжелàние], [първи клàс], [да_допѝниме], [и_първоlàчета], [òколо четѝрисет], [чѐтри киломѐтра]; Л. Я-ов [и_от_мlàдите], [на_одбѝсфане на_прийàтели]; Д. И-ов [ветринàрен факултѐт], [стàва факултѐт], [е_бѝл почѝнал]; К. Т-ов [по_специàлните предмѐти]; Н. К-ов [стоматòдк], [слўчайѝ]. Артулацията на *средноевропейското л* (*l*) е една от много ярките и устойчиви влашки интерференции в областта на фонетиката, която много трудно се прикрива.

9. Единична проява на асимилацията на [дн] > [нн] > [н]: *енà, енò, енì* вм. *една, едно, едни*.

10. Акцентните особености в a_2 -нормата са свързани главно с мястото на ударението при формите на аориста и еловите причастия, но също така отчитаме и вариативни индивидуални случаи: Н. К-ов [отидòх]; [минà]; И. И-ов [снимàхме], [àлбуми], [òпштината_вѝф]; К. Т-ов [стоманèна тѐл], [водѝха_ни]; Л. Я-ов [трѝгнàха], [не_е_имàло], [трѝгнàли], [извѝдѝха], [от_селòто]; Б. Г-ова [работѝх],[правѝхме], [случфàло]. Като цяло акцентните особености са предимно от западнобългарски тип.

11. Увеличената фреквентност на употреба на глаголи от I и II спр. с окончание **-м** за 1л., ед. ч., сег. вр. и **-ме** за 1л., мн. ч., сег. вр. е основен селектор за обособяването на норма тип a_2 от норма тип a_1 . И докато при тип a_1 се наблюдаваха спорадични

прояви на това явление, тук зачестяват случаите на такава употреба, напр. Н. К-ов [да_̀учиме], [такà м̀ислим]; И. И-ов [да_̀доп̀л̀ниме]; Д. И-ов [мош_̀си_̀гов̀ориме]; Е. Г-ов [да_̀пра̀виме], [д̀ъ_̀им_̀дад̀еме], [да_̀ги_̀възр̀од̀име]; Б. Г-ова [пра̀вим]; [пра̀виме]. Но те съществуват паралелно с нормативната употреба на тези глаголи, напр. Д. И-ов [к̀ой̀то_̀ас_̀не_̀г̀ò_̀п̀òмн'а]; И₂ [к̀ф̀ò_̀пр̀ин̀цип̀но_̀пра̀й̀ъ].

12. Спорадична проява на предфлексийно затвърдяване на глаголните окончания от типа [м̀òла], [сп̀à], [вър̀в̀ъ] и др. е регистрирана в речта на Л. Я-ов [се_̀мен̀ът_̀със_̀с̀еки] и И₂ [да_̀вър̀в̀ъ], [ште_̀м̀òл̀ъ].

13. Употреба на местоимението **дето** е регистрирана в речта на Б. А-ова [на_̀гла̀в̀àта_̀сл̀àгахме_̀вен̀ч̀ето / д̀ето_̀на_̀ц̀ф̀ет̀нѝца_̀се_̀пра̀ви], [т̀ез̀и_̀кол̀àч̀ета_̀м̀àл̀ките_̀д̀ето_̀се_̀сл̀àгат_̀вър̀ху_̀кол̀ед̀àр̀ските_̀той̀àги] и е интерференция от западнобългарските диалекти. При по-голямата част от информаторите с речеви реализации в *b*-нормата тази употреба не води до отклонение от българската книжовна норма. Но там, където влашките интерференции са в по-силна степен, неизменяемостта по род и число **дето** е причина за несъгласуването, напр. [х̀òрата_̀д̀ето_̀дой̀д̀е], а по аналогия с това и дори с неизменяемостта ново **който** [пр̀ий̀à_̀тел̀ките_̀к̀ой̀то_̀игра̀е].

14. Спорадична проява на замяна на предлога **в** с предлога **у**, напр. И. И-ов [у_̀бр̀его̀во]; К. Т-ов [у_̀ед̀нà_̀об̀ор̀уд̀вана_̀тов̀àрна_̀кол̀à].

15. На лексикално ниво преобладава административната и социално-икономическата лексика като *профсъюз*, *заведущ хирургично отделение*, *ветеринарен факултет*, *знаменателно събитие*, *учебен процес* и др. Наблюдава се и употреба на професионални жаргонизми, напр. при И₂ [м̀àт_̀к̀àт] – математическа компютърна програма Math Cad; [ек̀с̀èл] – програма за електронни таблици Excel.

2.8.3. Особенности на речевите реализации на норма тип *b*

Между реализациите тип *a* и реализациите тип *c* има междинна норма, която е възникнала в резултат на срещата между дилекта и градския узус. Всеки нов, чужд член на даден езиков колектив е принуден речево да подражава на останалите, за да не бъде възприеман като различен и за да не стане обект на подигравки и присмех. Това подражание поражда появата на *b*-формацията. За билингвите от крайния български северозапад най-близкият градски узус с престижен статус е речта на жителите на гр. Видин, които поради демографските особености на града са предимно от съседните села. С други думи, *престижен за билингвите е видинско-ломският диалект*. С такъв статут се е ползвал **до 60-те години на XX в.**, когато в обществения селски живот навлизат радиото и телевизията, които променят обекта на подражание. Ефирната реч е изчистена от повечето диалектни особености, но все още остават някои западнобългарски наддиалектни маркери като окончание **-ме** за гл. от I и II спр. в 1л., мн. ч., сег. вр.; “екането” и свърхстарателното “якане” от типа [нѐма млекò] или [б’àли], [гол’àми], [жел’àзни]; предфлексийното затвърдяване [вървѝ], [спѝ], [учѝтелѝ], [цàръ] и др.

В идиолектите на по-възрастните информатори се откриват спорадични прояви на черти на видинско-ломския диалект, които обаче **са незначителни** на фона на очакваната интерференция от българските териториални диалекти. Хипотетичната ЕС в община Брегово в *c*-формацията, а заради престижа на гр. Видин и в *b*-формацията, трябваше да съдържа повечето от особеностите, които бяха отчетени в диалекта на с. Винарово – моноезично село, заобиколено от билингвални села.

Териториалните диалекти в Северозападна България са се оформяли в продължение на стотици години в резултат на многобройни етнически, социални, политически и вътрешноезикови процеси. Българската диалектология определя следните граници на северозападния диалектен ареал: на север – р. Дунав; на

юг – Стара планина; на запад – р. Тимок; на изток – ятовата граница (Стойков 2002: 146). В така очертаната територия на базата на определени езикови черти се открояват няколко зони. Само във видинско-ломската диалектна област те са четири: 1) районът на гр. Кула и околните села, където се говори преселнически диалект от източен тип; 2) уникалният говор на гр. Ново село, обект на изследване на Ст. Младенов (Младенов 1904) и М. Младенов (Младенов 1969); 3) преходната зона с пограничните у-говори (Белоградчишко); 4) билингвалните села (вж. Приложение № 2). Село Винарово е едно от малкото моноезични селища в компактният двуезичен район. Северозападнобългарският диалект на с. Винарово е изследван и селото е включено в Българския диалектен атлас т. IV, пункт 20. Анализът на описаните явления доказва, че винаровският диалект е *типичен представител на видинско-ломския говор* с някои отлики, появили се вероятно в резултат от езиковите контакти с околните билингвални селища.

В началния етап на изследването беше изработена концепция, в чиято основа бяха заложени няколко хипотези, които в процеса на работа трябваше да бъдат потвърдени или отхвърлени. Едната от тях обобщава досегашния опит на традиционната диалектология, като отчита и съвременните успехи на социолингвистиката. Опирайки се на нея, беше допуснато, че в изследвания говор на гр. Брегово и околните села ще има *градуална триада*, съставена от *a-*, *b-* и *c-*формации, във вида, в който е била отчетена при проучванията на “езика” на градовете В. Търново, Перник и Смолян.²⁸ Естествено е, тя да притежава своите специфики заради билингвалната интерференция, но в основата си би трябвало да е сходна с останалите. Ключова за скалирането на идиолектите бе опозицията *престижно~непрестижно*, която донякъде съвпада с опозицията *книжовно~некнижовно*, т. е. за някои социални слоеве бе възможно некни-

---

²⁸ През 2004 г. излезе изследването за диглосията в гр. Криводол от Е. Димитрова (Димитрова 2004).

жовното да е престижно (чрез подражание на речта на околните, която не винаги е книжовна, но е престижна за различно говорещия). За традиционната българска градска ЕС непрестижни са диалектите на околните села, а престижен е градският узус и книжовната норма. За изследваната билингвална ЕС престижни са повечето реализации на българския език, а непрестижен винаги е влашкият диалект, т.е. тук противопоставянето е на ниво езикови формации на два различни езика – български и румънски. Ако продължим степенуването в низходящ ред по оста *престижност ~ непрестижност*, трябва да увеличим елементите на ЕС до четири: 1) *a*-формация (българската книжовна норма); 2) *b*-формация (мезолектна норма); 3) *c*-формация (териториални диалекти); 4) *d*-формация (влашкият диалект) (вж. 2.3.). В третата формация на тази система се очакваше да присъстват ареални варианти на видинско-ломския диалект, които би трябвало да заемат ниските слоеве на българските езикови реализации. Затова бе избрано с. Винарово, което е добре проучено и притежава характерните черти на видинско-ломския диалектен ареал. Говорът му трябваше да послужи за база, въз основа на която щеше да бъде класифицирана билингвалната реч. В началото за него се мислеше като за “кота нула”, спрямо която щяха да бъдат определени общите и различните черти на диалектите на моноезичните и двуезичните села. След направените записи и анализа на идиолектите се оказа, че разликата между българската разговорна норма в моноезичните и двуезичните села е твърде голяма.

Пълният комплекс от очакваните диалектни маркери, който е сбор от описаните особености в БДА т. IV и ексцерпирания материал от лично направените теренни проучвания в с. Винарово, е изграден от следните характерни особености:

1. *Еднофонемен рефлекс на $\text{ʃ} > e$* . Това е един от основните селектори както за видинско-ломския диалект, така е и наддиалектен неконтрастен маркер за западнобългарските диалекти. Компактно е регистриран в картите от № 25 до № 32; от № 34

до № 38 и в № 40²⁹. В шест (№ 25, 35, 36, 37, 38, 40) от тези четиринадесет карти се отчитат отклонения от българската книжовна норма, които се проявяват и в записаните идиолекти от с. Винарово, напр. А. М-ова [на_д̀руго м̀есто], [н̀еко стотинка], [разбол'ела]; Ц. С-ова [б̀ела ш̀ита к̀ърпа], [б̀ес_т̀ехното]; Г. Г-ов [̀отии н̀ема], [ч̀е б̀егам], [у_л̀евата стр̀ана] [в̀ерно_ли_е], [н̀екой], [с̀ека с̀утрин].

В бреговския говор в значително по-малка степен са регистрирани отклонения от книжовната норма. Дори и у най-възрастните информатори се наблюдава паралелна употреба на $\text{ч} > e$ и $\text{ч} > 'a, e$, докато във Винарово явлението $\text{ч} > e$ е систематично и двуфонемният рефлекс е рядкост.

2. Наличие на палатален консонантен ред³⁰, а по терминологията на Ст. Стойков *наличие на силна палаталност на л', н', к', г'*: "... в източните говори почти всички съгласни имат по две разновидности – твърда и мека, но мекостта на палаталните съгласни е средна, т.е. обикновена, а в западните говори се срещат само 4 палатални съгласни (л', н', к', г'), но мекостта им е много силна." (Стойков 2002: 213). Такава силна мекост на консонантите л', к', н', г' присъства и в записаните идиолекти, напр. А. М-ова [и_н'̀еговите], [й́мам пй́ен'е]; З. Г-ова [пак_такà на_пол'̀ето], [з̀ьбл'ес], [с_раж̀ен'а]; Г. Г-ов [на_мàк'а]. Силно палаталните л'', к'', г'', н'' са отбелязани в карти № 64, 65, 66, 67, 68, 76, 77, 78, 82.

3. Наличие на епентетично л'³¹. Отбелязано е като явление на карта № 89, а също така и у някои от информаторите: З. С-ова [до_земл'̀ата]; З. Г-ова [се_землед̀елие]. Има спорадични прояви и в идиолектите на по-възрастните билингви.

---

²⁹ Посочените номера на карти в цялата работа са от Български диалектен атлас т. IV, С., 1981.

³⁰ Вж. Кочев, Ив. Вокално-консонантното взаимодействие и основното диалектно деление на българския език – В: БЕ 1986, кн. 3, с.217-226.

³¹ Вж. Кочев, Ив. Съдбата на l-epenteticum в българския език – В: БЕ, 1980, кн. 2, с.104-107.

4. Йотация – наблюдава се в начална позиция и в средисловие, напр. А. М-ова [ймам пийен'е]; Ф. З-ов [йàs работил_съм]; З. Г-ова [йеднаà йма]. В бреговския говор също присъства и се отчита като българска интерференция във влашкия диалект. В БДА т. IV е отбелязано на карти № 83, 84, 85, 88.

5. Дейотация при притежателните и показателните местоимения е регистрирана в речта на А. М-ова [онàа цàревица], [тàа пàртийа], [мòа баштà]. Формите без йотация преобладават в нормата тип *b* и нормата тип *c* в бреговския говор и имат спорадични прояви в нормата тип *a*.

6. Синкоп на [x] – наблюдават се голям брой случаи на синкоп на [x] във всички позиции, но също така, вероятно под влияние на българския книжовен език, е регистрирано и запазване на консонанта: А. М-ова [го_фàл'ът], [е_од_бèдни òра], [сà òди], [напràиме], [се_рòдиме], но и [се ожèних тỳк], [ни_ожèниха], [йà си_остàнах тỳка]; З. С-ова [ги_расфърлиме], [одìле], [и_йà_му казàа_че], [и_бл'тй], [ранйл òрата]. В Атласа синкопът на [x] е отбелязан в карти № 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97. Тази наддиалектна особеност е повлияла и върху фонетиката на влашкия диалект, където консонантът [x] е фреквентно ограничен в част от българската лексика, калкирана във влашки, напр. рум. [hoʃ] 'крадец' – вл. [òц], но [хотèл], [хладйлник]. В бреговския български говор [x] се синкопира най-често в начално съчетание [xв] или между два вокала [а].

7. Постпозицията на еровата гласна в съчетание със сонора *p* е характерна за говора на с. Винарово. В БДА т. IV е отбелязана в карта № 107 (бр'с, гр'п), което отговаря и на състоянието на явлението, регистрирано в идиолектите на З. Г-ова [пр'с-тена гр'боф], [четфр'ти клàс], [вр'зваме такà], [бèлите пр'ви], [гр'б'нйе]; З. С-ова [дèдо кр'ши др'ва]; Ц. С-ова [деведесè и_пр'ва годйна]; Г. Г-ов [до_четфр'то], [бèше пр'во]; А. М-ова [земалè_сме гр'ции], [пр'вата женà]. Във фонетиката на бреговския говор това явление не е регистрирано.

8. Акцентни особености. По отношение на ударението западнобългарските диалекти се отличава в известна степен от

българската книжовна норма. В БДА т. IV от *петдесет и три* карти, отразяващи акцентните особености, говорът на с. Винарово е отбелязан на *тридесет и пет*. Ст. Стойков констатира, че "... с оглед на ударението в български език се очертават две основни групи говори. В първата група са главно **балканските говори, по които в общи черти се води и книжовният ни език** (подч. мое). Тия говори имат по-ново ударение. Във втората група са главно западните и рупските говори, които са по-архаични по отношение на ударението." (Стойков 2002:223-224). В направените записи на информатори от с. Винарово също са регистрирани случаи на премети и отмети на акцента, които контрастират с книжовната норма: А. М-ова: *окситонен акцент* [ни_гледàл], [ни_чувàл], [новà], [ма_оженì], [теткà]; *парокситонен акцент* [имàла], [сме_минàле], [работìло], [дòбър], [с̀гà], [кòдга_бил], [р̀ще], [òфци]; *пропарокситонен акцент* [се_рòдиме], [си_сèдиме], [гòдини]; Г. Г-ов: *окситонен акцент* [почнàх], [фнимавàл], [житò], [не_питà_ли_га], [при_теткà_ми]; *парокситонен акцент* [да_п̀икам], [р̀ка], [с̀гà], [м̀лчи]; З. Г-ова: *парокситонен акцент* [бегàла], [вр̀штàла], [имàле]; *парокситонен отмет* [стрàна], [б̀ере], [кòпа], [с̀гà].

Акцентни различия от книжовната норма са отбелязани и в идиолектите на жителите на общ. Брегово. Наблюдава се силно влияние на западнобългарските диалекти върху речевите реализации на представителите на *b-* и *s-* нормата.

9. Фонетична особеност, която не е отбелязана от екипа, създал БДА т. IV, е прогресивната асимилация на [в] в съчетание с беззвучен консонант. Този маркер бе регистриран като системна проява в речта на информаторите от с. Винарово, напр. З. Г-ова [четфр̀ти клàс], [тфа_мом̀йче] [у_стопàнсфото], [и_сфет̀ците], [сфàдба], [и_т̀ук сфèкър_ми], [кфò са_кàди], [е_букфàлно]; Ц. С-ова [ползвàх м̀йчинсфòтоо], [к̀м_тфà], [не_прис̀стфа], [сфàдба], [на_кфарт̀ира], [кмèсфòто], [цфèте]; С. В-ова [замòжно сем̀йсфò], [прòсто удовòлстф̀ието], [учàстфа], [т̀ржестфò],

[л̀а̀комсфата], [уч̀асфат], [осф̀ем], [в̀ъф_какфо], [ср̀ецфа], [се_изв̀ършфа].

10. Обликът на футурната частица **че** е още един от характерните маркери на видинско-ломския диалект без системни прояви в българската бреговска реч. Ст. Стойков определя формата **че** като еквивалентна на *ште*, но с *tj > ч* вм. *tj > шт* (Стойков 2002: 238). Тя преобладава в западнобългарския диалектен ареал с островна проява на *ше* в няколко села около гр. Кула (вж. карта № 267). В ойколекта на с. Винарово всички регистрирани облици са с **че**, напр. Г. Г-ов [че_те_пра̀штам слуг̀а], [че_ме_испс̀ува], [и_й̀а̀ ч̀ѐ б̀ега̀м ведн̀ага], [че_се_об̀адим], [че_те_ож̀еним]; З. Г-ова [че_з̀емеш], [че_̀у̀чи], [че_го_нам̀е-риш], [че_го_з̀емеш]; Ф. З-ов [че_з̀емеш]; А. М-ова [и_й̀а_че_ост̀авим]. Има няколко информатори, при които конситуативните условия не предизвикаха проявата на футурни форми. В българската реч на билингвите обликът на частицата за бъдещте време е **ше, шь**. Регистрирани са спорадични случаи на **че** в идиолектите на по-възрастните информатори.

11. Лично местоимение за 1л., ед.ч. **йа, йазе** (вж. карта № 235). Наблюдава се системна проява на този маркер в записаните идиолекти в с. Винарово, напр. А. М-ова [а_й̀а_с̀ъм ост̀анала], [й̀а_с̀ъм_се_ож̀ених], [й̀а_с̀ъм сед'̀ала], [й̀азе да_ти_к̀аам]; З. Г-ова [и_й̀а_зн̀ам], [й̀а_с̀ъм кар̀ала]; З. С-ова [и_й̀а_му_каз̀аа_че], [и_й̀а_напр̀ет]. В идиолекта на Г. Г-ов има паралелна употреба с книжовната форма **аз**: [аз_друг̀ар'у_капит̀ан], [друг̀ар'у_капит̀ан а̀с/ й̀а заус̀укам ма̀лко], [а̀з_замин̀авам за_п̀етрич], [и_й̀а ч̀ѐ б̀ега̀м ведн̀ага], [й̀а за_то̀а те_в̀икам], [й̀а_с̀ъм зав̀ършил], [а_а̀с_с_извин̀ение]. В идиолектите от гр. Брегово и околните села такава форма не е отбелязана.

12. Лично местоимение за 3л., ед.ч. – м.р. **он**; ж.р. **оня**; ср.р. **оню** и 3л., мн. ч. **они** (карта № 238). Това е характерна особеност за видинско-ломския диалект и е с последователна проява в речта на информаторите от с. Винарово: Г. Г-ов [он̀а_умр'̀а], [ма_̀он_ми_к̀аа], [̀он_ми_пойасн̀й_чов̀екъ]; З. Г-ова [̀он_прав̀ил_сл̀ама],

[а_онѝ му_казàле]; 3. С-ова [и_òн ма_бѝ], [и_òн по_мèне]. Този маркер отсъства в речевите изяви на билингвите.

13. Форми на кратките местоимения **мъ, тѣ, съ** (карта № 236). В най-северозападния край на България обликът на кратките местоименни форми е подобен на този в някои източнобългарски териториални диалекти и се различава от книжовните форми *ме, те, се*. По този селектор говорът на с. Винарово не прави изключение: А. М-ова [да_зèме са_ожèни], [да_ма_пѝташ], [ма_оженѝ]; 3. Г-ова [сѣ_тѹр'ѣт], [са_спàло], [и_та_пѹштат]; 3. С-ова [сàди_сѣ], [сѣ_праи], [сѣ_бѝеме], [и_са_снимàле], [и_òн ма_бѝ]. Фонетичният облик на кратките местоименни форми **мъ, те, съ** е по-скоро резултат от билингвалната интерференция, отколкото влияние на видинско-ломския диалект.

14. Окончание **-е** за миналите деятелни причастия (карти № 281,282) – характерна черта на видинско-ломския диалект, която бе регистрирана в говора на с. Винарово: 3. С-ова [а_тѹк_сме одѝле на_панайри], [сме_имàле], [сме_билè спòкойни]; А. М-ова [и_сме_минàле], [да_ми_йà давàле], [правѝле_ли], [сме_земàле], [сме_копàле_сѣс], [е_такà_сме работѝле], [кòлко билè], [смè билè]; 3. Г-ова [билè пòвлака], [кòлко билè], [къдè кадѝле], [къдè кадѝле], [одѝл'е тàm], [правѝле_сме]. Този маркер липсва в говора на билингвите.

15. Окончание **-е** за мн.ч. на същ. им. от м.р. (карти № 212, 213). Среща се спорадично в записаните идиолекти от с. Винарово: А. М-ова [сѣз_другàрете_си]; 3. Г-ова [расàде]. В говора на гр. Брегово този маркер не се среща.

16. Окончание **-м** за 1л., ед. ч. и **-ме** за 1л., мн. ч., сег. вр. за гл. от I и II спр. (карти № 262, 264). Това е един от наддиалектните маркери с широко разпространение – среща се и в редица източни говори, но засега все още не е кодифициран. Системно бе регистриран както в говора на билингвите, така и при информаторите от с. Винарово: Г. Г-ов [да_плàчем], [н'àма да_йдем слугà], [и_йà стоим и_си_мѝслим], [че_се_обàдим], [ма_си_мълчѝм_де], [да_се_ожèним], [да_нè бѣдем слугà да_не_òдим слугà],

[да_не_работѝме сàмо да_йадèме]; З. С-ова [бèрем], [да_напràим], [ти_дòнесем], [закòлиме сфин'ъта], [съ_бѝеме], [и_спѝеме], [у_събота_йдеме], [вѝдиме парѝ у_ръцèте], [пràиме пашкùли], [бèреме шùма]; З. Г-ова [ги_пòмним_йа], [да_го_пràвим], [тòпиме у_бàрата]; А. М-ова [да_ти_кàам], [и_йа_че_остàвим], [живèеме с_мòйта пèнзийа], [си_сèдиме дòм].

17. Форми на показателните и притежателните местоимения (карти № 87, 255, 256, 257, 257, 258, 259). За Западна България са характерни йотуваните форми **тòйа, он'а** или нейотуваните **тоа, моа**. И двата вида се срещат в говора на гр. Брегово, докато в говора на с. Винарово преобладават нейотуваните форми, напр. А. М-ова [он'а цàревица], [т'аа пàртийа], [м'аа башт'а]; Ц. С-ова [и_т'òа перий'анек]; Ф. З-ов [т'аа че_зèмеш]. По този маркер двата говора контрастират чрез някои свои формации на книжовните форми **тòзи, òнзи, мòйа**.

18. Пълна форма за винителен и дателен падеж на личното местоимение за 3 л., мн. ч. (карти № 252, 253). Западните форми **ним, на ним** се противопоставят на източните **т'ах, на т'ах**. Липсват в бреговския говор, а във винаровския са регистрирани при един информатор: З. Г-ова [за_ним_си], [са_сп'ало на_ним].

19. Наличие на обобщена форма за родителен падеж, мн. ч. за съществителното име **година** в говора на с. Винарово: З. Г-ова [сèдем гòдин]; А. М-ова [с_ен'а гòдин], [седемн'аз гòдин]. Не е регистрирана в говора на гр. Брегово.

20. Употреба на въпросителни вм. относителни местоимения: З. Г-ова [//дв'айсе и_òсам **до_каа**_ги_пòмним_йа /пò р'ано **к'аа** не_с'ъм_знай'ала не_зн'ам кòлко билè //]; Ф. З-ов [/ пана_ир'ът отнач'ало бèше **к'дè**_е х'имий'ата /]; А. М-ова [а_фт'ори п'ът нап'раил катастр'òфа **кòга**_бил з'è ср'ьпско/]. Често се използват и в бреговския говор.

21. Употреба на предлога **у** вм. предлога **в** (карта № 393). Това е типичен западнобългарски диалектен маркер, възникнал на морфологична основа (за разлика от мизийския предлог **у**, свързан с фонетичен развой на $w > \ddot{y} > y$), напр. А. М-ова

[едѝн пѣт / уу / пѣрник], [чѣк у_трѣтата нѝва], [у_сѣвѝета], [у_войнѝ]; Г. Г-ов [ѝу гѝра пѝрин], [у_гѝштите]; З. С-ова [у_тѝя стѝя], [у_фурнѝята] [у_еднѝ сѝба]; З. Г-ова [тѝпиме у_бѝрата], [у_винѝроо]. Такава употреба е регистрирана и при някои информатори от Брегово и околните села, представители предимно на *b*- и *c*-формациите.

От така представените особености на видинско-ломския диалект, илюстрирани чрез идиолекти от с. Винарово, може да се обобщи, че в говора на гр. Брегово с най-висока фреквентност са следните: 1) окончание **-м**, за 1л., ед.ч. и **-ме** за 1л., мн. ч., сег. вр. за гл. от I и II спр.; 2) посочените акцентни особености; 3) прогресивната асимилация на [в]; 4) формите на показателното местоимение **тѝя, ѝн'а**.

В по-слаба степен са проявите на: 1) еднофонемния рефлекс на **ѣ**; 2) дейотацията на показателните и притежателните местоимения 3) синкоп на [х]; 4) употреба на въпросителни вм. относителни местоимения; 5) употреба на предлог [у] вм. предлог [в].

Липсват или имат предимно спорадична проява някои от най-характерните маркери на видинско-ломския диалект като: 1) облик на футурната частица **ѣе**; 2) лично местоимение за 1л., ед. ч. **ѝа**, а за 3л., ед.ч., м. р. **он**; 3) третолично местоимение в д. п., ед.ч., ж.р. **н'ой**, а в д. п., мн.ч. **н'г'и**; 4) окончание **-е** при мн.ч. на еловите причастия **билѝ, правѝле**; 5) окончание **-е** при мн.ч. на същ. им. от м. р. **другѝре, гѝлѝбе**; 6) сричкотворни *p* и *л* и т.н. Причините за това състояние на ЕС са както екстралингвистични (медии, образование и др.), така и лингвистични – влиянието на влашкия диалект.

В речевите реализации от *b*-формацията има множество степени, част от които бяха по-близо до *a*-формацията, а друга част – до *c*-формацията. В тази работа, за да се избегне фрагментацията, бе избран подходът на цялостно разглеждане на нормата тип *b* – чрез общите селектори в идиолектите. Заради дифузността на наддиалектните маркери, които са в активна употреба в нормата тип *c*, не могат ясно да се разграничат крайните

речеви прояви на *b*-формацията (b_{n-3} , b_{n-2} , b_{n-1} , b_n) от началните на *c*-формацията (c_1 , c_2). Двете формации не могат да бъдат диференцирани и по проявите на резултатите от българо-влашката интерференция, защото те имат вариативен характер и са мотивирани от конкретните езикови условия. С други думи, не съществува реална възможност да бъдат класифицирани идиолектите на един информатор по маркери, за които няма задължителни комуникативни изисквания, напр. в по-голямата част от случаите не може да се определи фонетичният облик на футурната частица, ако темата на комуникативния акт е свързана с минали събития. Затова групирането на речевите изяви на информаторите беше направено въз основа на съотношението между комплексните прояви на релевантните маркери и контекстуалната на идиолекта.

За целите на това изследване беше прието *b*-формацията да се представя от идиолекти със западнобългарски наддиалектни маркери, защото проявите на характерните черти на видинско-ломския диалект са недостатъчни за обособяване на норма, която да бъде различна от нормата тип *a* (българска книжовно-разговорна норма) и от нормата тип *c* (българска битово-разговорна реч със значителна интерференция от влашкия диалект). По-голямата част от селекторите в трите формации са общи, като разликата помежду им се изразява чрез степента на употреба на конкретния маркер във всяка една от формациите. Заради спецификите на изследваната ЕС това, което има спорадична проява в *a*-формацията, в *b*-формацията може да се появи последователно, а в *c*-формацията отново да се наблюдава спорадично, изместено от резултатите от интерференцията. С други думи, в бреговската билингвална ЕС не бива да се търси прогресивно нарастване на отклоненията от нормата в посока ***a* → *c***. По своята същност и с характерните си особености *b*-формацията е "... промеждутъчна система от структурни елементи, която в *този вид* (специфичния само за нея – бел. моя) не е характерна нито за *a*-нормата, нито за *c*-нормата." (Виденев

1990:290). Селекторите на *b*-нормата в българския билингвален северозапад са следните:

1. Увеличаване на случаи на отклонения от книжовната норма, свързани с **џ**-овия преглас, напр. М. П-ов [нèкакфа_си рудà], [нèколко годѝни_доо къдè], [хўбоо че_онѝъ нèмаа]; К. В-ов [бегàл_е от_стад'òна], [и_те_бèха на_рàота], [тоà бèха голèми-те зòни], [ѝе_флèзъл вѝтре]; В. Ц-ова [нèкакфо пакъ_ъ /сѝбѝране_въфъ_ъ / брèгово], [дèдо си_бèше такàа такъф], [дèду дèнкъ_èто тòй го_знàе], [облèкох_се трѝгнах с_нèго], но едновременно с това в речта на К. В-ов има паралелна употреба на две форми в непосредствена близост – [аз_бèх гол'амата зòна]. В нито един от записаните идиолекти от трите формации не е регистрирана употреба единствено на **џ** >е. Винаги се използва и книжовното **џ** >'а, т.е. един от основните западнобългарски наддиалектни маркери е отстъпил под влиянието на книжовния език в областта между пограничните говори и западните български териториални диалекти, което от лингвогеографска гледна точка е уникално явление. Наблюдава се и т. нар. “якане” – К. В-ов [пòсле насàм изл'àзнаха].

2. Друга характерна особеност, маркирана като отклонение от нормата, непрестижна и диалектна, е типичната за видинско-ломския диалект футурна частица **че**. Въпреки че е активна във видинската реч, вероятно нейната некнижовност е отчетена доста рано от билингвите и беше регистрирана с единични прояви (успоредно с **ше/шъ**) в идиолектите само на трима информатори билингви – представители на *s*-нормата. Докато същата особеност има системни прояви в говора на с. Винарово.

3. Предфлексийното затвърдяване е една от характерните наддиалектни особености, които се наблюдават спорадично в речевите реализации от тип *b*, напр. Е. А-ов [мѝслъ да_го_прàиме]; М. П-ова [да_се_въстановѝт], [п̀рòсто нештàта вѝрвѝт]; В. П-ева [и_да_гѝ избèса н'àкъде]; П. Г-ев [ас_обѝчах да_спà], К. В-ов [рòзов зѝболèкара].

4. Маркер със системна проява е синкопът на [в], който се появява в резултат на небрежната артикулация у повечето от записаните информатори: К. Г-ев [се_енò], [и_зèмат парìте]; К. П-ов [сìчко ìмаше], [мàлко пòдече млàди], [кфò б'àха напрàили], [такìть нештà]; Е. А-ов [зìмали злàтни медàли], [отнò_ги въс_тановìхме], [за_сìчки временà], [прòдчем бàs бàsарàби], [да_го_прàиме], [нас'акъде сме_ìмали]; М. П-ов [и_не_такòъ], [със_тò_пове със_сìчко], [сìчко пòдним сìчко знàм], [стàа въпрòс].

5. От подобен характер е и синкопирането на звука [х] и на някои сегменти, напр. [ка] и [ег]. Синкопът на [х] е характерна особеност на северозападните български диалекти и като такава оказва влияние върху влашкия диалект, където [х] изпада във всички позиции, но остава с ограничена употреба в заетата лексика от българския език. Наблюдава се в речта на К. В-ов [не_вìш че_ф'ьргат т'ухли], [тè_б'аа дошли], [ай_да_вìдим], [ги_фàштам мнòо]; П. Г-ев [зафàна за_к'штата], [иì_ф'ьрл'а]; Г. П-ов [с'ьшто с'ьм_одì]; Л. Х-ев [фàштаме_се].

Синкопирането на сегменти настъпва предимно в лексиката с висока фреквентност, при която фонетичната деформация не води до семантични промени, напр. [кфò] вм. [каквò], [са] вм. [сегà], [штò] вм. [заштò]:

5.1. [ka]>∅: К. П-ов [кфò д'ъ_пìша], [кфò б'àха напрàили], [кфò д'ъ_пìша], [кфò ше_прàвиш], [амìи кфìи]; М. П-ова [кфì_влàси], [без_нìкфо желàние], [катò_че_ли н'акси]; Г. П-ов [кфò да_ти_кàжа], [н'акфа ф'ункциìа], [н'ама нìкфì], [кфо_ìма кфо_н'ама], [кфо_да_прàвим]; П. Г-ев [на_н'акъф адрès], [кфò_бе момчèта]; К. Г-ев [нèма кфò], [кфò е_тфà ч'удо];

5.2. [eɟ]>∅: М. П-ова [сà ìдват и_ìзбори /сà нìе не_сме_винòвни сà /штòт], [сà с_тàйа демокрàциìа]; К. П-ов [сà сìчки се_занимàват], [сà_сме òколоо];

5.3. [za] > ∅: М. П-ов [штò да_ìдвам], [штòто такà бèше]; К. В-ов [штòто ме_вìд'а].

6. Степента на редукция в идиолектите от *b*-формацията е относително еднаква с тези от *a*-формацията. И тук най-много

8. В повечето от анализираниите идиолекти от нормата тип *b* се наблюдава наличие на *средноевропейско l*, но паралелно може да се открие и мека фонема *l'*, напр. П. Г-ев [тòпгъ хл'àп], [от_комсомòла], [за̀падни филолòгии], [не_сме_учи́ли], [въф_а̀у̀ла-та], [и_по̀лов̀ина], [за_учи́тел], [га̀си ла̀мпата] [/дòлу / наа_трèтия ѐта̀ж], [гранхотèл балкàн]; Л. Х-ев [ста̀нах учи́тел] [ста̀р цигу̀ла̀р], [въф_специàлни], [със_вòлски колѝ], [/обикàл'ахме сèлото], [с̀што фòлклорни] ; Е. А-ов [съм_учи́], [òко̀ чèтри съста̀ва], [пò ма̀ки], [на_фòлклора], [култùрни прàсници], [до̀шли ф_кòсо-во], [да_се_фа̀л'а], [нико̀лай ка̀уфман/], [две_хил'ади и_п̀рва], [във_бълга̀рийа въф_фестивàли].

9. Дейотация се наблюдава в речта на Я. Т-ова – факт, който вероятно се дължи на местопроизхода на информаторката (с. Осен, Врачанско): [вла̀шките за̀гла̀вѝ], [от_тòа периòд]. Но повече от двадесетгодишното ѝ пребиваване в с. Косово е довело до т. нар. езикова нивелация и днес в речта ѝ преобладават особености, свързани с влашката интерференция³².

10. Фонетичните облици на кратките местоименни форми в идиолектите, които са по-близо до *c*-формацията, са **мъ, те, съ**, но успоредно с това се употребяват и българските книжовни **ме, те, се**: В. П-ева [се_ожèнихме], [се_разбол'а̀], [и_се_в̀рне-ме], [к̀дè съ_п̀рав'ат], [съ_на̀учи]; К. П-ов [мъ_изв̀йка], [и_мъ_приèха], [и_ме_по̀пита]; К. Г-ев [ма_фа̀шта], [мъ_подб̀и-раше], [д̀аа те_на̀киснат], [да_се_расп̀ла̀штат], [да_се_грèете]; П. Г-ев [и_мèне_ме заб̀ра̀ви].

11. Акцентните особености на *b*-формацията имат в повечето случаи западнобългарски характер. Основна характерна черта е мястото на ударението върху последната сричка при аористните форми в ед. ч. и еловите причастия от префигирани и непрефигирани глаголи:

11.1. окситонен акцент: П. Г-ев [станàх], [не_съм_мисл̀йл], [съм_искàл]; М. П-ов [нèкакфа_си рудà], [пòсле тръ̀гна̀х], [в̀р-

---

³² Повече за езиковата нивелация в семейството вж. у Кр. Алексова, *Езикът и семейството*, С., 2000

на̀х_се], [работ̀их], [а̀з му_каза̀х]; Г. П-ов [с̀ъм_од̀и| на_еск̀урзи-
йа], [направ̀и| ена̀ еден̀ица], [кф̀д да_ти_ка̀жа работ̀и|];

11.2. парокситонен акцент:; В. П-ева [ход̀или], [распра-
в'ала], [и_прав̀иха], [е_ид̀вала]; П. Г-ев [почна̀ха], [ми_каза̀ха];
К. П-ов [ув̀длнил], [се_ув̀длних];

11.3. пропарокситонен акцент: Е. А-ов [на_па̀наирите];
В. П-ева [с̀ъ_се_разд̀елили]; П. Г-ев [г̀ддина], [да_ме_нар̀едите].

12. Наличие на окончание *-м* в 1л., ед. ч. и *-ме* в 1 л., мн. ч., сег. вр. за глаголите от I и II спр. Това е един от наддиалектните маркери с относително системна употреба (в сравнение с останалите маркери) в *b*- и *c*-формацията и спорадична в *a*-формацията. Повишената му употреба се дължи преди всичко на влиянието на електронните медии върху речевото поведение на билингвите. Затова появата му не зависи от социално-демографските генеративи *възраст* и *образование*. В по-голямата част от ексцерпирания материал този селектор се използва паралелно с книжовните форми, напр. М. П-ова да_п̀еме], [шт̀ом жив̀еме], [па_зна̀еме], но [и_х̀д'тъ на_поч̀ифки/]; В. П-ева [к̀тъ_у̀мрем], [х̀диме та̀м], [игра̀еме и_хор̀], [ка̀ниме и_му̀зика], [и_се_в̀ърнеме], но [и_да_г̀и изб̀еса н'ак̀де], [ас_ш_им_ка̀жа]; Г. П-ов [с_вн̀уците гов̀ориме на_б̀лгарски], [кф̀о_да_прав̀им], но [не_м̀ожеме да_ка̀жем]; К.П-ов [и_шт̀ъ_пр̀иемеме/ шт̀ъ_назнач̀име], [ше_п̀дчнемe], [да_не_ка̀жем]; П. Г-ев [у̀чиме езици], [т̀ърсиме т̀ука], [да_п̀ишемe], [п̀омним баш̀та_ми], но [с̀съ_семинар̀исти да_жив̀ейтъ].

13. Употребата на относителни местоимения с форма на въпросителни е характерна особеност на западнобългарските диалекти и е един от маркерите за диференциране на нормата тип *b* от нормата тип *a*, напр. М. П-ов [та̀м к̀д̀е / се_произв̀ежд̀еше], [б̀ориз б̀елеф в̀ф_тепек̀ато к̀д̀е раб̀отеше]; Г. П-ов [заш̀тò тод̀и не_е_док̀аза], [ког̀а от̀ивам при_т'а̀х] ; В. П-ева [поом̀аните пр̀еживе к̀д̀е с̀ъ_прав'ат], [тий'тъ пр̀еживе к̀д̀е_се_сл̀агат] ; М. П-ова [к̀д̀е ф_мом̀ента раб̀от'а], [че_нѝе_сме остан̀али х̀ората к̀д̀е_сме на_раб̀ота]; К. В-ов [к̀олко женѝ ймаше на_стад'он̀тъ], [до_ког̀а_с̀ъ дошлѝ т̀ука], [б̀ий'тъ нафс'а̀каде к̀д̀е оти'тъ].

14. Изравняването на формите за 3 л., ед.ч. и 3 л., мн. ч. при глаголите в идиолектите тип *b* се среща спорадично. То е резултат от влиянието на влашкия диалект, където (за разлика и от румънския книжовен език) настъпва такова изравняване, напр. Г. П-ов [беше_му писали един а̀кт]; В. П-ева [хòдила във_в̀йдин /ъъ/ двàма д̀у̀ши од_балей], [не_е_билà споменети т̀йя пр̀икаски], [са_ходили във_в̀йдин да_си_т̀рг̀ува]; М. П-ова [изòшто в̀ика /на̀с не_н̀и_е познàто/ не_смè ч̀ули изòшто]; Е. А-ов [въф_ливàдите стàваше (б̀ългаро-югославските панаири) т̀ука межд̀у_нас и_с̀рбийя].

15. Употреба на предлога *y* вм. предлога *v*: П. Г-ев [y_сте_на̀та]; К. В-ов [y_бр̀егово], [̀y / колàта].

16. Инверсията на клитиките, която спорадично се наблюдава тук, се дължи на влиянието на влашкия диалект, напр. Г. П-ов [ти_слàгам белезнийците], [се_крадè се_руши], [и_пет̀йца_та направ̀и_йя на_н̀ула]; М. П-ова [къдè_е товà ем̀и /им_об'ас_н'àвах нал̀й/]; К. В-ов [/ му_счу̀йха з̀б̀йте знàче], [ги_фàштам м̀ндò]; Л. Х-ев [се_в̀рт̀имее на_т̀йя в̀ртелешки]; К. Г-ев [ми_зав̀иваше], [ти_течè от_нос̀], [ти_са_слòдени тежин̀].

17. Употреба на подчинителен съюз *че да* вм. *за да* е един от резултатите на влахо-българската интерференция в областта на морфологията, напр. В. П-ева [че_да_м̀у се_нам̀ери], [че_да_са_с̀игурни]. Тази особеност тук има спорадична проява, която увеличава фреквентността си по посока на *s*-формацията.

18. Наличие на фразеологични калки от влашкия диалект: К. Г-ев [кàкто в̀ърв'àл с_кабриол̀ета_си] от вл. [к'м а_м̀ерс ку_кабр'ол̀ету]; В. П-ева [хòд'ът с̀с_тàнец] от вл. [м̀ерце ку_д̀анцу].

19. По отношение на използваната лексика нормата тип *b* не контрастира на книжовната формация, тъй като носителите ѝ също заемат или са заемали престижни обществени постове. Най-голям процент е социално-административната лексика и книжовните конструкции в нея, напр. М. П-ова [п̀ърви секретàр на_комсом̀ола], [_т̀айя безрабòтицаа/ атмосфер̀ата кòрено се_промен̀/]; Г. П-ов [че_товà ко̀ето_го произвед̀еш й̀ма н'àкфа реàлна релизàция] ; К. П-ов [кàто оч̀етник по_полев̀дната

бригада]; [тогава/ селото набройаваше околò хил'ада]; Я. Т-ова [останал у_мѐн / тъ / преклонѐнието прет_учителъ], [ас_м̀алко се_стѣпийсфам], [призн̀ателнос качесфена самоподготòдка /] К. Г-ев използва безпредложна конструкция от официално-деловия стил с употреба на нечленувано отглаголно съществително [бѐше сезòна_наа / бранѐ царевича и_р̀езане царъвич̀ак]. Употребяват се също и фразеологизми, функциониращи като маркери за разговорност: К. Г-ев [едѐн му_тегли курш̀ума]; Г. П-ов [к̀ак да_кр̀шка], [не_стру̀ваш п̀укната пар̀а], също така спорадично се наблюдава и калкирана лексика от влашкия диалект: В. П-ева [да_си_т̀ърг̀уват] 'да пазаруват', както и превключване на кодовете за максимално доближаване до оригиналната ситуация: В. П-ева [тòй каз̀ал на_вл̀шки бр̀'а̀ста а_ф̀дст л̀укру др̀акулуй 'брей, това е било дяволска работа'].

Докато в идиолектите от тип *a* бяха регистрирани единствено фонетичните маркери *прогресивна асимилация на [в]* и *наличие на средноевропейско л*, тук спорадично бяха отчетени прояви на морфологични и синтактични особености, които са резултат от интерференцията – *фонетичен облик на кратките местоимения: мѣ, те, съ; изравняване на формите за 3 л., ед. ч. и 3 л., мн. ч., сег. вр. на глаголите от всички спрежения; употреба на подчинителен съюз че да вм. за да; инверсия на клитиките (влашки словоред)*. Но основният диференциален белег между *a* и *b*-формациите е увеличената фреквентност в *b*-нормата на основните ЗБНМ.

Ако се проследят проявите на западнобългарските наддиалектни маркери (вж. 1.3.4.), могат да се направят следните изводи:

А – рефлексът на *ѣ* > *e* под ударение и пред твърда сричка е един от маркерите, които се наблюдават в трите норми (*a*-, *b*-, *c*-). Все по-малко представители на младото поколение го отчитат като отклонение от нормата, за което вероятно голяма роля има и настъпващата “столична” разговорна реч.

В – синкопът на *х* в отделни лексеми се регистрира в речта на малък брой информатори, като тук изключваме случаите на небрежна артикулация, дължаща се на ускорения речев темп, както и на някакви говорни дефекти.

C_1 , C_2 – преметът на ударението в аористни и причастни форми на префигирани и непрефигирани глаголи има също голям процент реализации, което го прави един от основните селектори за разграничаване на *a*- от *b*- и *c*-формациите. Дори C_2 е типичен маркер за *b*-формацията.

D_1 , D_2 – тези отклонения от нормата се наблюдават предимно у информатори, които са живели или работили по-дълго в гр. Видин или някое друго едноезично западнобългарско селище. Информаторите, чиято реч е от норма тип *a*, се стараят да избегнат депалатализациите.

E – дейотацията на показателни и притежателни местоимения също се среща спорадично и е с най-малка средна стойност, както се вижда от фигура 12.

F – въпреки че фонетичните форми **мъ**, **съ** са характерни за някои говори в Западна България, в речта на билингвите се наблюдава увеличено наличие на този маркер и заради фонетичното съвпадение с формите във влашкия диалект, които са **мъ**, **те**, **съ**.

G, *H* и *I* са три селектора, които все по-често се чуват по радиото и телевизията и затова се възприемат от повечето билингви като престижни.

J и *K* са типични западнобългарски маркери, които се срещат предимно в речевите реализации от тип *b* и тип *c*.

Резултатите могат да бъдат обобщени така:

ϕ	<i>M</i>	<i>I</i>	<i>H</i>	<i>G</i>	<i>A</i>	<i>F</i>	<i>J</i>	C_1	<i>K</i>	C_2	D_1	<i>E</i>	D_2	<i>B</i>
<i>a</i>														
<i>b</i>														
<i>c</i>														

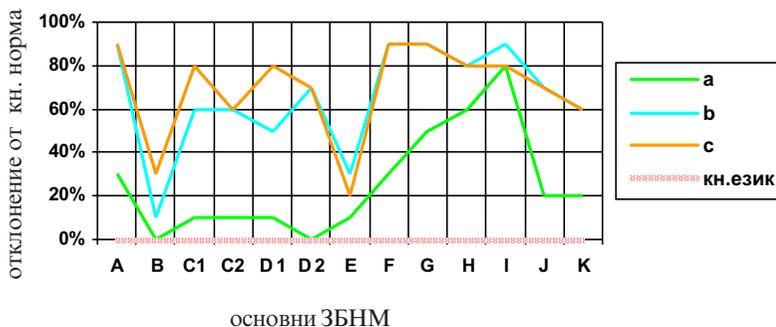
маркерът не се среща	маркерът се среща в 10-30%
маркерът се среща в 30-50 %	маркерът се среща в 50-70 %
маркерът се среща над 70 %	

Фигура 12. Прояви на ЗБНМ в основните езикови формации

Комбинацията на стойностите на стандартното отклонение $\bar{\chi}$ представя релевантността на всеки от маркерите, като близостта на показателите показва по-голяма вероятност за проява в идиолектите на повече информатори на съответния маркер (вж. фигура 4). С други думи, *предполагаема* най-масова проява имат ЗБНМ **B, D₁, D₂, E, J, K**, докато реално най-голяма средна проява в записаните идиолекти имат ЗБНМ **I, H, A, G, F**.

Както личи от фигура 13 отклонението от българската книжовна норма е най-силно в точки **A, C₁, D₁, F, G, H** и **I**, т.е. това е множеството от маркери, което очертават границите на *b*- и *c*-формациите; в точки **E** и **I** отклонението от нормата е по-голямо в речевите реализации от норма тип *b*.

Анализът на изброените маркери бе направен, за да бъдат диференцирани характеристиките на българската реч на билингвите, които са резултат от влиянието на западнобългарските диалекти, от тези, породени от влашкия диалект. Стойностите на изследваните особености бяха използвани при прогнозирането на вероятната посока на развитие на ЕС в българския билингвален северозапад (вж. 3.0.).

Фигура 13. Отклонение на формациите (по основни ЗБНМ) от българската книжовна норма

2.8.4. *Особености на речевите реализации на норма тип с*

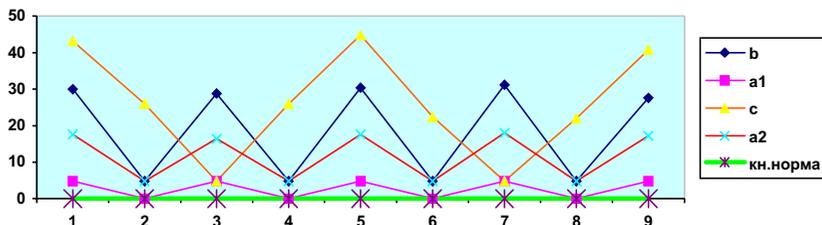
Анализът и социолингвистическата интерпретация на записаните идиолекти бяха направени чрез модифициране на някои от тезисите за проучване на българската ендоглосна градска ЕС и употреба на контрастивния метод. След прилагането на този метод бяха обособени две езикови формации, които имаха нисък социално-речев рейтинг: 1) българска езикова формация с **ярко изразени резултати от билингвалната интерференция**, 2) влашкия диалект.

Придържайки се към класификацията на езиковите формации в бреговската ЕС (вж. 2.3, фигура 10), може да бъде прието, че българската езикова формация с най-ярко изразени влашки елементи е последното ниво в системата на речевите реализации на българския език в община Брегово. Това е *с*-формацията в монолингвална ЕС, като не се нарушават системните граници на социолингвистичната класификация на идиолектните типове (Байчев, Виденов 1988:51-61).

Носителите на идиолекти тип *с* са предимно представители на възрастното поколение (над 65 г.), които не са напускали за дълго билингвалната среда. Техният първи и основен код бе влашкият.

В идиолектите от *с*-формацията бяха наблюдавани по-голямата част от белезите на нормите тип *a* и тип *b*, но с доминация на резултати от билингвалната интерференция. Поради тази причина неконтрастните (общите) селектори няма да бъдат отново коментирани, освен в случаите на специфични различия с досега анализираните. Основен маркер за класификацията на определен идиолект като реализация тип *с* е системна проява на влашка интерференция в българската разговорна реч. С други думи, възможно е речево поведение тип *с* в някои пунктове (напр. двуфонемни рефлексии на **џ**; акцентни особености; замяна на предлог **в** с предлог **у** и т. н.) да се доближава повече до българската книжовна норма от речево поведение тип *b*. Отношенията между трите формации са представени на фигура 14, като се вижда, че в хипотетичните точки 2, 4, 6 и 8 по-близо

до книжовната норма е *b*-формацията, в точки 3 и 7 – *c*-формацията, а в точки 2,5; 3,5; 4,5 *b*- и *c*-формациите се пресичат и са еднакво отдалечени от нормата тип *a*.

Фигура 14. *Отношение между българската книжовна норма и езиковите формации*

Общите особености на нормата тип *c* са следните:

1. Непоследователно проведен еднофонемнен рефлекс на *џ*.

За разлика от идиолектите тип *b* при представителите на *c*-формацията рефлексът на *џ* повече се доближава до книжовната норма, като има спорадични промени, настъпващи предимно извън ударение, напр. С. Т-ева [не_е_тòлкава гол'àмо сèло], [че_да_б'àгаме], [н'àма да_намèр'ъ], [че_не_съ_ме вид'àли], [понèже б'àхме богàти], но [като_смè избегàли пàк не_съм изб'àгала със_нèго]; Т. М-ова [не_б'àха въф_тèкезесè], [н'àма да_йма_ко да_йадè], но [аз_бèх се_качйла на_тавàна], [бèха го_остàвили тàм], [т'àхни роднйни]; С. Г-ов [ти_н'àма], [по_гол'àма нùжда], [докмèн н'àмаш], но [не_бèх добрè], [насèкъде], [на_нèкой_си], [àде до_обèт], [бèгайте]; П. К-ова [че_те_ б'àха ф_пòлжение], [б'àха богàти], [ц'àло л'àто], [ас_н'àмам момйче зъ_жèнене], но [дèто бèх_аз жèнена]. Тази особеност е резултат от билингвизма и изучаването на българския език като втори от информаторите, чиито идиолекти са представителни за *c*-нормата. Те не използват западнобългарски диалект и затова стойностите на този маркер при някои информатори са по-близо до тези на идиолектите от *a*-нормата.

2. *Прогресивна асимилация на [в]*. Явлението е характерно за повечето български диалекти, но масовата му проява в бреговския говор вероятно се дължи както на частичната кодификация в румънския книжовен език, така и на небрежната артикулация и акустичните особености на консонанта [в]. Повод за второто твърдение са регистрираните случаи в речта на по-млади информатори, както и на монолингви (вж. 2.8.1., пункт 8). За разлика от наличието на средноевропейско л, което е резултат от първия усвоен език, т.е. свързано е с артикулационната база, тук такава зависимост не е отчетена. Приведените примери са само за да се докаже систематичността на явлението: С. Г-ов [до_четфърто оделение], [семейсфо], [стопансфото], [никфа женя], [сѐ бѣчфър съм_си_бий]; М. П-ова [сфѣкър], [и_мѹзика сфѣри], [на_стопансфото], [какфѝ йма], [и_го_дѡва_на_тѹ мъртфийа]; Т. М-ова [на_клѣтфа], [да_правѹт сфѡдба], [сфѣкърва_ми препѡдна], [какфѝ стѡа], [дѹ_го_фкл'уѣфа]; С. Т-ова [сфѣкървата], [какфѡ стѡка сме_имѡли]; П. К-ова [сфѣкървѹ_ми_флезнѡ], [ше_пѡиме сфѡдба], [кфѝ_ше_пѡим].

3. *Средноевропейско л (l)*. Проявата на този маркер е свързана с първоначалната артикулационна база. Той е слабо повлиян от социално-демографските генеративи *образование*, *възраст* и *местоживееие*. Преобладава в идиолектите тип *с* в неограничена позиция като варифон на латерала *л* и влиза в опозиция с *л'*, напр. П. К-ова [годѡна и_половѡна], [че_те_б'ѡха ф_поѡжение], [пристѡйки рѡзии], [ии_зѡмаме цигуѡри], но [ц'ѡло л'ѡто]; М. П-ова [женѡ_сѡм], [вѡнаа кондоп] [и_на_главѡта такѡ] [тѹка блѹзѹ], [отѡваме нѡ поѡто], [сѡм_прекарѡл ѡши рѡботи], [тѹка не_сѡм имѡл сфѣкърва] [и_ѡс не_сѡм искѡл] [такѡ сѡм_правѡла], [такѡ на_поѡто], [и_пѡсле се_пѡмѣстил], [зѣле], [йѡбѹки събѡрат хѡрата йѡбѹки], [и_не_остѡви / гѡла вѡда], [събѡрат од_дѡм воѡве], [отѡваме сѹтрин рѡно на_кѡледа], [коледѡри], [от_учѡиштѡтоо]; С. Т-ева [сѡм_ходѡла на_кѡпане], [сѹ_ходѡла сѹс_воѡве], [ас_сѡм_билѡ при_еднѡ мѡйта приѡтелка], [поѡчила снѡмка], [тѡй бѡл у_казѡрмата], [дванѡйс киѡ-

мѐтра], [кàто сѝм_се_женѝла]; С. Г-ов [сѝ бѝчфàр сѝм_си_бѝл], [учѝл_сѝм], [вѝ_лòм], [прòдѝжàва], [сѝм_рòботѝл], [сòздòл], [фурàжнаа мѝница], [òколò петнàйс], [бѝла жѝнена], [сѝсѝдно сѝлоо]. Определя се като отклонение от нормата само от информатори, в чиято реч не се проявява.

4. *Редукция на широките вокали.* В нормата тип *с* редукцията има спорадична проява при предния вокал [е] и по-широк диапазон при [а] и [о]. Наблюдава се предимно при служебните думи, проклитиките и енклитиките, а също така и при неологизмите, заети през българския език с редуцирани вокали, напр. П. К-ова [зѝ_жѝнене], [че_бѝштà_ми] [дѝ_мѝ йскат зѝ_снахà], [жѝнена зѝ_нѝго], [прѝвѝхме венцѝ], [правѝхме папарùдѝ]; Т. М-ова [дѝ_не_мѝ намѝрат], [тѝка кѝто_дойдòх], [дѝ_му_кàже], [нѝ_тòкѝ], [е_почѝнѝл]; С. Т-ева [дѝ_жѝнѝм житò], [сѝм_ходѝла да_жѝним житò], [дѝ_жѝнѝм житò], [дѝ_се_дàвиш], [нѝ_тѝмока], [нѝ_шòсѝто], [ймѝхме мнòго имòт], [зѝштòто налѝ богàти]; С. Г-ов [тѝкà мѝрдаше], [зѝ_проклѝтѝйѝ], [му_фàшта рѝкàтà], [пѝ_вѝждѝм_йа], [дѝ_говòрим], [по_шущѝто], [самòлѝта]. По отношение на редуктивната схема *с*-формацията е много близо до българската книжовна норма, където с най-голяма вариативност е фонемата [а] (ГСБКЕ 1982:46-50). В говора се срещат и няколко случая на уподобяване на съседни срички, които се дължат по-скоро на индивидуални артикулационни особености, напр. П. К-ова [пристѝлѝки]; Т. М-ова [дукумѝнти].

5. *Синкоп на [в].* Лабиоденталният консонант [в] е най-чест обект на синкопиране в лингвопотока. Синкопът се наблюдава предимно между два вокала и в началото на думата, напр. С. Г-ов [сѝ бѝчфàр], [сме_нап̀ра̀или], [да_п̀ра̀име], [насѝкѝде], [те_се_женѝ], [дѝ_се_зѝеме], [и_такà кàза]; П. К-ова [ше_п̀ра̀име сф̀ад̀ба], [да_п̀ра̀име сф̀ад̀ба ск̀òро], [кàк_се_п̀ра̀ше предѝ], [да_зѝеме], [а_мàйка_ми сѝ сѝ], [кàк_се_п̀ра̀ат]; С. Т-ева [тòлкоа мнòго], [земѝ_ме пот_рѝкà], [тѝ_ме_земàха от_учѝлиштѝто], [сѝс_сѝчко

нарѐт]; Т. М-ова [при_маргѝта отѝгъм], [сѐе не_ѝска да_флѐзе], [какфò стàа], [да_не_мў дàам].

6. *Фонетичен облик на футурната частица ше, ште, шъ.* Както в *b*-формацията, така и тук проявата на форма **че** е спорадична. В българската диалектология обликът *че* се свързва с прехода на *tj > ч* в пограничните говори. В българските речевни реализации на билингвите винаги *tj > шт* и това е предполагаемата причина частицата **че**, дори като маркер на видинския градски говор, да не успее да запази престижния си статут. В записаните идиолекти от норма тип *c* само при един информатор се наблюдава единична проява на *че*, но с паралелна употреба и на *ште/ше*: П. К-ова [че_п̀ра̀йме], [ште_д̀д̀йде], [ше_д̀д̀йдат].

7. Акцентните особености на нормата тип *c* са т̀ждествени с тези на нормата тип *b*. В областта на ударението не могат да се търсят интерференции, т̀й като рум̀нският и българският език са неродствени, с общи акцентни форми на еднаквата лексика, затова в идиолектите от *c*-формацията се наблюдават паралелно западнобългарски наддиалектни и български книжовни черти. Основните отклонения от книжовната норма се изразяват в окситонен акцент при аористните форми в ед.ч. и формите на еловите причастия в м. р., ед. ч. и парокситонен акцент при аористните форми в мн. ч. и формите на еловите причастия за ж. и ср. р., ед. и мн. ч., напр. с окситонен акцент - П. К-ова [беш_лег̀нàл], [и_лег̀нàх], [поч̀нàх]; С. Т-ева [го_ха_ресàх], [е_ид̀вàл]; С. Г-ов [уч̀й_с̀ъм], [с̀ъм_работ̀й], [и_с̀ъм_ст̀п̀йл], [стиг̀нàх т̀ам], [тр̀г̀нà с̀с_м̀ене]; с парокситонен акцент - Т. М-ова [стан̀ло катастр̀офа], [мин̀ах_ме]; М. П-ова [с̀ъм_прав̀йла], [с̀ъм_уч̀йла]; С. Т-ева [с̀ъм_тр̀г̀нàла], [не_чек̀а_ме], [избег̀али], [сме_им̀али].

8. Съвпадение на глаголните форми за 3. л., ед. ч., сег. вр. и 3л., мн. ч., сег. вр., напр. П. К-ова [н̀ама да_ме_ж̀ени], [он̀йа д̀ъ_н̀е_ѝа нам̀ери че_сме_лег̀нàли], [ше_д̀д̀йдат он̀йъ к̀аза да_вз̀еме], [ште_д̀д̀йде н̀аште дов̀ечера]; С. Г-ов [те_е_дош̀ел

за_мèне], [сlòвите тъ̀ка мър̀даше]; Т. М-ова [а_то̀гàва оний̀гò_п̀р̀ашт̀гь]; М. П-ова [штòто н̀аште не_штè т̀у̀ка да_мèе жè-н'ът], [момичèта се_с̀б̀ира], [и_фл̀изамè т̀ам при_хòрата/ такà и_ни_д̀ава ко̀линдèц], [x̀l̀àп мès'ат и_нарèди т̀ам и_п̀р̀ави м̀аса т̀ам и_гò_д̀ава_на т̀ м̀ъртфий̀а]. Това е един от маркерите, които са резултат от билингвалната интерференция, и се наблюдава предимно при най-възрастните информатори, които са използвали влашкия диалект като основен комуникативен код, тъй като във влашки тези форми също съвпадат. Както вече бе казано, по тази особеност влашкият диалект се отличава и от румънския книжовен език, където това явление е характерно само за глаголите от I спр. и част от IV спр. (вж. 2.4.2.1.).

9. Смесването на рода при еловите причастия е още един селектор за влашко влияние върху българското речево поведение на възрастните информатори. Причината за появата му са еднаквите форми на миналото причастие в румънски (съответно и във влашки), напр. 1 л., ед. ч. *ам_лук̀рат* – работил (-а,-о) съм; 2л., ед.ч. *ай_лук̀рат* – работил (-а,-о) си; 3л., ед.ч. *а_лук̀рат* – работил (-а,-о) е. В някои от случаите информаторите се поправят, но преобладават отклоненията от книжовната норма, напр. М. П-ова [женй̀_с̀ъм т̀ъ̀ бèз_да з̀нèе н̀аште], [и_̀ас не_с̀ъм иск̀а̀ так̀а], [т̀у̀ка не_с̀ъм им̀а̀ с̀фèк̀ър̀ва], [ий̀ с̀ъм_п̀рèк̀ар̀а̀л ю̀ши р̀а̀боти]; Т. М-ова [бèше ост̀анала/ бèха гò_ост̀авили т̀ам к̀дè_е пад̀нал]; С. Г-ов [он'̀а п̀ъ_стан̀ал з̀вèновòт и_си_намèрѝла д̀р̀уг̀а]; С. Т-ева [м̀ай̀ка_му_е ид̀в̀ал т̀ам у_г̀ъмзòво], [с̀съ_нèгò с̀ъм_т̀р̀ь̀г̀нал].

10. Смесване на глаголните видове. В румънския език липсва категорията *вид на глагола* и затова спорадично в речевите реализации от тип *с*, където интерференцията е най-силна, се наблюдава смесване на глаголните видове, напр. С. Т-ва [чè_да_нè_мè вèжда нй̀кой]; С. Г-ов [штòто с̀ъм_й̀а_вèд'̀ал д̀р̀ук_п̀ът], Т. М-ова [с̀фèк̀ър̀_ми се_ск̀рй̀еше]. Поради специфичната употреба на глаголните времена и глаголните видове в разговорната реч често семантиката на използваната форма за-

виси от широкия контекст и конситуацията. Тук не са представени повечето от примерите, които имат двойствен характер.

11. Окончание **-м** за 1л., ед. ч. и **-ме** за 1л., мн. ч., сег. вр за глаголи от I и II спр. Това е един от неконтрастните маркери за повечето от информаторите, дори и за тези, чието речево поведение се класифицира като норма тип *a*. При речевите реализации на *c*-формацията се наблюдава паралелна употреба на книжовната норма и на този предимно западнобългарски наддиалектен маркер, напр. М. П-ова [п̀равиме], [й̀ад̀еме п̀еме игра̀еме], [ра̀б̀отиме т̀ам], [й̀и п̀еме так̀а]; С. Т-ева [с̀ъм_ход̀й̀ла да_ж̀еним жит̀о], [поч̀на̀х да_се_см̀едем], [да_се_д̀авим], [а̀с_с̀ъм тр̀ъг̀на̀ла да_се_ж̀еним], [да_игра̀еме хор̀а], [да_се_ка̀чиме у_фай̀т̀о̀на], но [а̀с се_см̀ея с̀й̀но]; П. К-ова [а_да_жив̀еем с̀с_нѐго], [да_сед̀им п̀овече], [кф̀о ше_п̀ра̀им], [ше_п̀ра̀име сф̀а̀дба], [и_х̀одиме], [вес̀елиме_се], [и_п̀ееме], [игра̀еме], [да_б̀ъдем], но [поч̀на̀х и_ас_в̀ече да_х̀од'а а̀з й̀скам да_ти_ка̀жа].

12. Разширена употреба на *перфект* вм. *имперфект* и *аорист*. Това е морфологична особеност, която не може да се локализира и да се определи посоката на въздействие. Наблюдава се както в целия балкански езиков съюз (вж. Асенова 2002:240-259), в румънския книжовен език (вж. Росети 1964:156) и в румънските диалекти (вж. Алексова 2004), така също и в западнобългарските диалекти (вж. Вакарелска-Немова 1974:217-219). Подобни процеси е отбелязал и М. Младенов при изследването на българските говори в Румъния (вж. Младенов 1993:73). Проблемът за употребата на *перфект* вм. *аорист* и *имперфект* е разгледан подробно от П. Асенова (Асенова 2002:258-259). Едновременното използване на *аорист* и *перфект* вм. *аорист* е една от причините за заличаване на диференциацията по семантичен признак, напр. С. Т-ева [й̀и нй̀е дв̀амата *решй̀хме* че_да_б'а̀гаме /об̀аче като_см̀е избег̀али пак не_с̀ъм изб'а̀гала с̀с_нѐго // едй̀нн кол̀ега нѐгоф *е_дош̀ел* т̀ам на_хор̀ото]. В този пример се неутрализират опозициите *свидетелско* ~ *несвидетелско* предаване на действието; *емфатичност* ~ *неутралност*

и *близко минало* ~ *далечно минало*. Има и други такива примери: П. К-ова [йи *се_вид'ах_със* / *тòзи дèто бèх_аз жèнена зъ_нèго* / *и_тòй ми_ка̀зал*]; С. Г-ов [дв`айс òсма годìна и\_трìста *се\_вèр\_на̀амел* / *т`ам не_мож`а да\_учìл* / *штòто на\_очìте не\_бèх добрè*]; М. П-ова [па\_àс\_с`ъм *работìла_в`ф* зъ / *къдè сèеме кукурùза* и\_пòсле *се\_премèстìл* в\_градìната / *рабòтих* и\_в`ф_гр`дìна\_та], Т. М-ова [п`ълнител *бèше* мòй зъ сìn в`ан'ол / *àа дèто е\_стрèл'ал* едìн од\_б`р_качèво].

13. В идиолектите от *с*-формацията се предпочитат западнобългарските форми на показателните местоимения *тòйа, òн'а, тийа, онийа* пред *този, онзи, тези, онези*. Има спорадична употреба и на нейотуваните *теа, онеа*, напр. С. Т-ева [да_ме_вìждат тийа хòра мèне], [и_он`аа пол`учила снìмка], [тòйа от_снìмката], [к`ак ше\_отивам т`ам при_оний`з хòра], [èто\_йа тий`з че_àс йа_познавам по_глас`з]; П. К-ова [онèа б`арбовите], [тòзи дèто бèх_аз жèнена зъ_нèго], [ше_дòйдат оний`з к`аза да_взèме], [данò дòйдат онийа]; Т. М-ова [д`з\_не\_мè намират оний`з милицийата], [тий`з не\_б'аха в`ф_тèкезесè], [и_вìкаше òн'`з ст`арец], [с`зс\_мотòр`з на_òн'`з], [бèше с`амо òн'`з д`ругий`з], [и\_òн'`з од_б`р\_качèво], [оний`з го_п`рашт`з], [и_п`рашта т`аа от_амèрика]; С. Г-ов [он'`а п`з_стан`ал звеновòт], [вìш т`ийа жен`а], [и\_àс\_с`зс òн'`а на\_бр`ат`з], [ама\_оний`з двèте не_ги_познавам], [кòй е_тòа].

14. Употреба на относителното местоименно наречие за място *дèто* вм. относителните местоимения за лица, предмети и признаци *който, която, което, които*. Изразяването на връзката при подчинените определителни изречения в българската северозападна диалектна област се извършва по седем начина (вж. БДА IV, карта № 287), от които четири се използват в българската разговорна реч на билингвите: *който, кой, дèто, к`дè*, напр. Л. Т-ова [заштòто ймахме едìн /зъ/ гол'ам йзвор / *кòйто* так`а се_енò / тòй поч`йна за\_гол'амо н`аше с`жалèние], но и [бèше енò прекр`асно училиште *дèто* го_вìждате т`ука прес\_прозд`реца]; М. П-ов [бòриз бèлеф в`ф\_тепек`ато к`дè рабòтеше]; С. Т-ева [и_сìчки хòра ме_пìтат *кòй* ме_вìждат]

(със смесване на ед.ч. и мн.ч. под влияние на влашкия диалект). При идиолектите тип *c* е регистрирана употреба предимно на *дето*, напр. Т. М-ова [пълнител беше мѝйъ сѝн ван'о/ ѝа *дето* е_стрѝл'ал един од_бъркачѝво], но и [бѝше сѝмо ѝн'ъ дръгийъ *нъ_кѝйто* беше мотѝра]; П. К-ова [тѝзи *дето* бѝх_аз жѝнена зъ_нѝго]; М.П-ова [*кѝойто* какфѝ йма]; С. Т-ева [тѝйа от_снѝмката *дето* ѝс_съм тръгнѝла да_се_жѝним]. По семантика *дето* е еквивалент на *който*, *която*, *което*, *които*, а по признака неизменяемост – на влашкото *кѝре* (вж. 2.4.2.8.).

15. Употреба на предлога *у* вм. предлога *в* под влияние на западнобългарските диалекти: С. Т-ева [у_гѝнзово], [тѝй бѝй у_казѝрмата]; С. Г-ов [у_сѝло], [у_енѝ], [у_калѝна].

16. Замяна на предлози заради проявите на субординиран билингвизъм, т.е. неточен вътрешен превод от влашки на български: М. П-ова [със_тойѝга *на_ръцѝте*] от вл. [ку_чумѝк *не_мѝн'*] (*на* вм. *в*), [тръгваме по_сѝлто] от вл. [плекѝм *пин_сѝт*] (*по* вм. *из*); П. К-ова [нѝе дойдѝхме *на_трѝнца*] от вл. [нѝй венѝръм *ла_трѝнца*] (*на* вм. *за*); С. Г-ов [бѝла жѝнена *на_нѝкой_си_тѝм*] от вл. [а_фѝст маритѝтъ *ла_чинѝва_акѝло*] (*на* вм. *при*); [штѝто *на_очѝте_не_бѝх_добрѝ*] от вл. [*ла_ойк'_ну_йер'_ѝм_бѝне*] (*на* вм. *с*).

17. Употреба на формите на глагола *съм*, на възвратни и кратки винителни и дателни форми на личните местоимения в началото на изречение или след вътрешноизреченска пауза. Това е маркер, който е резултат от влашкото влияние. Среща се спорадично в някои идиолекти от норма тип *b*. По-чести са проявите му в нормата тип *c*: С. Г-ов [/се_врѝшта/], [/ му_фѝшта рѝкѝта /му_откѝне рѝкѝта /], [/ми_кѝзват ѝй бай_стѝнко кѝа/]; М.П-ова [го_събѝраме], [го_донѝсеме тѝм на_стопѝнсфотото], [съм_правѝла]; С. Т-ева [съм_ходѝла на_кѝпане съм_ходѝла да_жѝним житѝ/ съ_ходѝла със_воѝве], [сме_глѝдали у_домѝ], [се_събѝрахме и_нѝе_недѝл'ъ_вечертѝ].

18. В лексикално отношение идиолектите от *c*-формацията не се различават съществено от тези от *b*-формацията, като

вероятна причина за това е все по-голямата роля на електронните медии в битата на българина. Докато преди 60-70 години за билингвите в крайния български северозапад е било рядкост да чуят книжовна българска реч, днес тя звучи постоянно от радиоприемниците и телевизорите, които присъстват във всеки дом. Характерно за представителите на нормата тип *c* бе по-честото превключване на кодовете, тъй като всички познаваха записващия и разчитаха на помощ от него. Поради факта, че за тези информатори *първият* (и *първичен*) език е влашкият, при тях направеният психолингвистичен експеримент с думи сигнализатори даде конкретни резултати. Целта на експеримента беше да се провери при какви обстоятелства влашка дума сигнализатор ще накара информатора да премине от български на влашки. И докато при информаторите от *a*- и *b*-формаците думата сигнализатор беше използвана от тях самите (най-често дума сигнализатор ставаше глаголът *вика* със значение на ‘казва’ при разказ за минали събития с диалог на влашки, т.е. чрез влашката реч се цитираха точно думите на участниците или диалогът се предаваше “в оригинал”). Докато за информаторите от *c*-формацията дума сигнализатор беше влашкият съюз *ши* и неговият български еквивалент *и*. Когато в комуникативния акт беше използван български език и в междуфразова пауза бе “вмъкван” влашкият съюз *ши*, по-възрастните информатори превключваха на влашки диалект. Преминаване на български език бе наблюдавано, когато при следващата пауза бе употребен българският съюз *и*. По този начин беше експериментирано с процеса на продуциране на първичен код. За по-възрастните билингви той в повечето случаи бе влашки и затова в тяхната реч се наблюдава увеличена фреквентност на превключване на кодовете, напр. Т. М-ова [кръеше при комшиите при_вас наа наа /колò_кùm йъ_зъч ла_отраканà / ф_плèвн’ата/]; С. Г-ов [а_кàк се_кàзваше /кùm о_кемà / сь_тръгна̀ли сьз_братофч̀етка-та и_нъ̀ь кмèтъ̀ь женàта]. И в двата случая информаторите се обръщат за помощ към водещия, за да им подсказе българския

еквивалент на влашки лексеми – в първия на вл. *отраканà* – ‘плевня’, а във втория – въпросът се повтаря на влашки – [а_кàк се_кàзваше] – *кùm о_кемà*. По време на интервюто много често бяха използвани влашки лексеми, без да бъдат преведени, напр. П. К-ова [т’а йма петнайсет чифта чорàпи плетени от_нейните ръце / *скоàриць* йма] (*скоàриць* ‘вид постелка’); М. П-ова [и_нйе със_тойàги такà / *панарудъ рудъ йеи де_не удъ ку_galàta làta нисте тòтъ glàтъ* / и_т’а_се върти такà].

Специфичните маркери на нормата тип **с**, които са резултат от билингвалната интерференция и са регистрирани в идиолектите на минимален брой информатори, са няколко:

1. Фонетичен облик на кратката местоименна форма във в. п. 1л., мн. ч. *не*. Този облик, вероятно както и облиците на формите за 1 и 2 л., ед. ч. *мъ*, *те*, е резултат от влиянието на влашкия диалект, където формата е идентична, срв. [не_възъръ] ‘видяха ни’. При М. П-ова [йдват събйрат од_дòм воòве въ/ сèно офцète сйичко събйрат и_не_остàви / gòla вòда /]; също и при С. Т-ева [при_метесè_е_бил файтòна *не_чàка*].

2. Образуване на мн. ч. за същ. им. от ж. р. с окончание *-е*, напр. С. Т-ева [сътс_козè]. За тази особеност А. Г. Ангелов констатира, че се наблюдава при бежанци от Дойранско, които са били в контакт с арумъни (вж. Ангелов 1999:86).

3. Липса на членна морфема при съществителни имена под влияние на влашкия диалект, в който определени словосъчетания са с нечленувани съществителни имена: П. К-ова [почнàх и_ас_вèче да_хòд’а_сътс/ ть момйчета на_хорò]; М. П-ова [момйчета се_събйра], [и_мўзика сфйри], [отйваме момйчета].

4. Замяна на ж.р. с м.р. при кратките местоименни форми: М. П-ова [и_нарèди тàm и_пràви *мàса* тàm и_го_дàва_на ть мъртфийà]. До тази замяна вероятно се е стигнало след вътрешния превод на другата лексема в румънски за бълг. ‘маса’ – аста̀л, която е от м.р.

5. Замяна на сложния съюз *за да с че да* – интерлингвален маркер калка от вл. *ка съ* ‘че да’, напр. С. Т-ева [нйе не_чекàхме че_дà_се стъмни тòлкоа много/ че_да_не_ме вйжда нйкой].

3.0. Резултати от интерференцията в българската реч на билингвите и тенденции в развитието на ЕС в крайния български северозапад

След направените психолингвистични експерименти и анализ на представителните типове идиолекти за всяка една от формациите на българския език може да се обобщи, че ЕС в община Брегово е резултат от смесването на елементи на българския и на румънския език – естествено с преобладаващи български (дори книжовни) компоненти. Тя е един народно-разговорен, но книжовен (*предимно източнобългарски тип*, въпреки *b*-формацията) *оазис в западнобългарското езиково море*. Налице са два вида характерни особености – резултат от билингвалната интерференция: *неконтрастни* – общи за трите езикови норми и *контрастни* – специфични за една или за две от езиковите формации и контрастни за останалите. И двата вида маркери са резултат от сложното взаимодействие на социално-демографските генеративи с обществено-икономическите условия в изследвания регион. Неконтрастните селектори могат да бъдат разделени на *устойчиви* и *вариативни*. Устойчивите са продукт на индивидуалните артикулационни навици, създадени в ранна детска възраст, като учленението на *средноевропейското л* и *прогресивната асимилация на [в]*. Те не зависят от социално-икономическите условия. Дори билингвалният индивид да заживее в монолингвално обкръжение, той продължава да учленява средноевропейско л, ако го е придобил в първоначалната артикулационна база. Вариативните селектори, напр. окончание *-ме* за I л., мн. ч., сег. вр. за гл. от I и II спр., подлежат на промяна, ако говорещият индивид си я постави за цел.

Заради спецификите на бреговската ЕС речевите реализации на *a-*, *b-* и *c-*нормите са дифузни конфигурации с множество междинни форми.

Някои от по-важните резултати от влашката интерференция в българската реч на билингвите в крайния български северозапад са:

1. *Прогресивната асимилация на [в] след беззвучен консонант*. Това е основен фонетичен маркер, който се наблюдава и в някои български диалекти, но не е регистриран в толкова голяма степен, колкото в речта на билингвите. Вероятно това се дължи и на влиянието на влашкия диалект, тъй като в румънския книжовен език тя е кодифицирана за много повече случаи, отколкото в българския. Проявява се в речта на информатори от всички възрастови и образователни групи, което навярно се дължи на първата фонетична база на всеки информатор. Ако тя е била влашка, т.е в диахронен план влашкият е *първи език*, в явлението почти не се наблюдават изключения.

2. Друга контрастна особеност, свързана с влашката артикулационна база, е наличието на *средноевропейско l*. Въпреки че тази фонема има реализации в пограничните говори, при изследването на бреговския говор беше констатирано, че проявите на този маркер бяха свързани с *възрастта* и *образованието* на информаторите. Той бе наблюдаван както в идиолектите на по-възрастни информатори с висше образование, така и в идиолектите на по-млади, които са с по-нисък образователен ценз. Те използват в ежедневните си разговори предимно влашката разговорна формация.

3. Наличието на двуфонемнен рефлекс на *џ* е свързано indirectly със състоянието на билингвизъм. При по-възрастните информатори, чиято реч бе ситуирана в *c-*формацията, този маркер има стойности по-близки до тези на представителите на *a-*формацията. Това е така, защото повечето бяха изучавали българския език като *втори език*. Поради тази причина бяха усвоили българската книжовна норма. За пряко влияние от

влашки тук вероятно не може да се говори, въпреки че в румънския език също се наблюдава подобно явление, напр. *baiat:baieti; treabă:treburi; stea:stele*.

4. Контрастен морфологичен маркер, който е резултат от интерференцията, е смесването на рода при формите на еловите причастия. Дължи се на липсата на род в румънския език и съответно във влашки, напр. С. Г-ов [*он'а* пъ_станал звеновџт и_си_намерџла дрџга]; Т. М-ова [*бџше останала* бџха го_оставили тџм кџдџ_е паднал]; М. П-ова [*женџл_сџм тџ бџз_да знџее нџште*], [*и_ас не_сџм искџл такџ*], [*тџка не_сџм имџл сфекџрва*], [*џи сџм_прекарџл џџши рџботи*]; С. Т-ева [*мџйка_му_е идџвџл тџм у_гџмзово*], [*сџс_нџго сџм_трџгнџл*].

5. Друг контрастен маркер е съвпадението на глаголните форми за **3 л., ед. ч., сег. вр.** и **3 л., мн. ч., сег. вр.** То е последица от действието на влашкия диалект, кџдето процесџт е обхванал повече глаголи от почти всички спрежения. В румънския език се наблюдава само за глаголите от I спр. и част от IV спр. В българската реч на билингвите се срещат следните случаи: П. К-ова [*(те)* н'џма да_ме_жџни], [*онџџа дџ_нџ_џа намџри че_сме_легнџли*], [*ше_дџдат онџџџ кџза да_взџме*], [*џте_дџйде нџште доџвџчера*]; С. Г-ов [*те_е_дошџл за_мџне*], [*сџдвите (буквите) тџкџ мџрдаше*]; Т. М-ова [*а_тогџва онџџџ го_прџштџ*]; М. П-ова [*штџто нџште не_џтџ тџка да_мџе жџн'џт*], [*момџчетџ се_сџбџра*], [*и_флџзаме тџм при_хџратџл такџ и_ни_дџва колинџџџ*], [*хџлџп мџс'џт и_нарџди тџм и_прџви мџса тџм и_го_дџва_на тџ мџртџџџџ*]. Вероятно билингвите го оценяват като много контрастен и затова бе характерен предимно за най-възрастните информатори с начално образование.

6. По-трудно доловимо е смесването на глаголните видове. Делението на българските глаголи на глаголи от свършен вид и глаголи от несвършен вид липсва в румънския език (и съответно във влашкия диалект). Заради специфичната употреба на глаголните времена и глаголните видове, в разговорната реч могат да бџдат посочени само няколко примера за този мар-

кер: Т. М-ова [сфѐкър_ми се_скриеше] С. Г-ов [штдто съм_йа_вид'ъл друк_път], С. Т-ва [че_да_нѐ_ме вѣжда нѣкой].

7. Периферен морфологичен маркер е липсата на членна морфема в някои случаи, напр.: М. П-ова [момѣчета се_събѣра], [и_мѣзика сфѣри], [отѣваме момѣчета]; П. К-ова [почнѣх и_аз_вѣче да_хд'а_със/ ъ момѣчета на_хорд].

8. Основен граматичен маркер, който се дължи на интерференцията, е смесването на предлози под влияние на “вътрешния превод”, който правят някои информатори в момента на продуциране на речта, напр.: П. К-ова [нѣе дойдѣхме на_трѣнца] от вл. [нѣй венѣрѣм ла_трѣнца] (на вл. за); С. Г-ов [бѣла жѣнена на_нѣкой_си тѣм] от вл. [а_фдст маритѣтъ ла_чинѣва акдло] (на вл. при); [штдто на_очѣте не_бѣх добрѣ] от вл. [ла_ойк'ну_йер'ѣм бѣне] (на вл. с); М. П-ова [със_тойѣга на_рѣцѣте] от вл. [ку_чумѣк пе_мѣн'] (на вл. в), [трѣгваме по_сѣлто] от вл. [плекѣм пин_сѣт] (по вл. из).

9. Спорадична е замяната на съюза **за да с че да**, което е буквален превод на влашкия сложен съюз *ка съ*. В. П-ева [че_да_мѣ се_намѣри] – от вл. *ка съ и съ гасѣскъ*; [че_да_са_сѣгурни] – от вл. *ка съ фѣе сѣгурни*; С. Т-ева [нѣе не_чекѣхме че_дѣ_се стѣмни тѣлкоа много/ че_да_нѐ_ме вѣжда нѣкой] – от вл. *нѣй ну_адастѣрѣм ка_са_съ_негур'ѣзѣ атѣта ка_са_ну_мѣ вѣдѣ нѣма*.

10. Контрастен маркер, който е резултат от директна интерференция от влашкия диалект, е изразяването в някои случаи на винителни отношения с помощта на румънския предлог **ре**. На български той не се превежда, но бяха регистрирани случаи като [вид'ѣх пе_гдшо], [срѣшнах пе_брѣт_ти], [ште_взѣма пе_мѣма от_рѣбота] и т.н. Среща се предимно в съчетание с лично име или съществително нарицателно за роднински отношения (мама, баба, дядо, баща, чичо, леля и др.). Този лингвистичен факт е отбелязан и от М. Младенов при изследването на българската реч на билингвите в Румъния (вж. Младенов 1993:381-382).

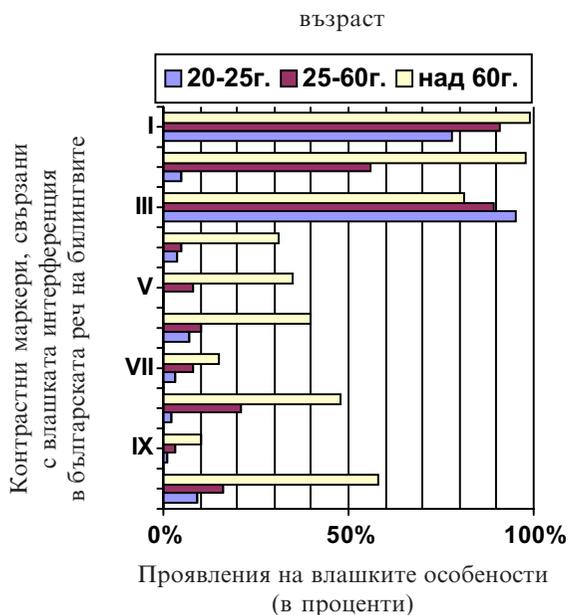
11. Предимно в идиолектите от норма тип *c* се среща един от най-ярките маркери – позиция в началото на изречение или след вътрешноизреченска пауза на формите на глагола *съм*, на възвратни и кратки винителни и дателни форми на личните местоимения, напр. С. Т-ева [съм_ходѝла на_кòпане съм_ходѝла да_жèним житò/ съ_ходѝла със_во̀д̀ве], [сме_глèдали у_домà], [се_съб̀йрахме и_н̀йе недèл'ъ вечертъ]; Г. П-ов [ти_слàгам белез̀н̀ците], [се_крадè се_руш̀й], [и_пет̀йцата направ̀й_йа на_н̀ула]; С. Г-ов [/се_вр̀ш̀та/], [/му_фàш̀та р̀к̀кàтa /му_отк̀йне р̀к̀кàтa /], [/ми_кàзват èй бай_стàнко кàа/]; М. П-ова [к̀дè_е товà ем̀й /им_об'асн'àвах нал̀й/]; К. В-ов [/му_счуп̀йха з̀б̀йте знàче], [ги_фàш̀там м̀ндò]; М. П-ова [го_съб̀йраме], [го_донèсе_ме тàм на_стòпàнсфòто], [съм_прав̀йла]; К. Г-ев [ми_зав̀йваше], [ти_течè от_нос̀], [ти_са_слòжени тежин̀й]; Л. Х-ев [се_вр̀т̀т̀мее на_т̀й̀а вър̀телèшки] и т.н. Този словоред е по-характерен за румънския език. Затова тази особеност бе определяна като контрастна от по-младите информатори.

12. На лексикално равнище се наблюдава **предимно** *пенетрация* (умишлено превключване на кодовете). Среща се в два основни случая: 1) употреба на влашка лексема от по-възрастните информатори, когато не могат да си спомнят българския еквивалент в процеса на речевия акт¹; 2) влашката лексема се използва с пейоративна конотация от по-младите за по-голяма експресивност на речта.

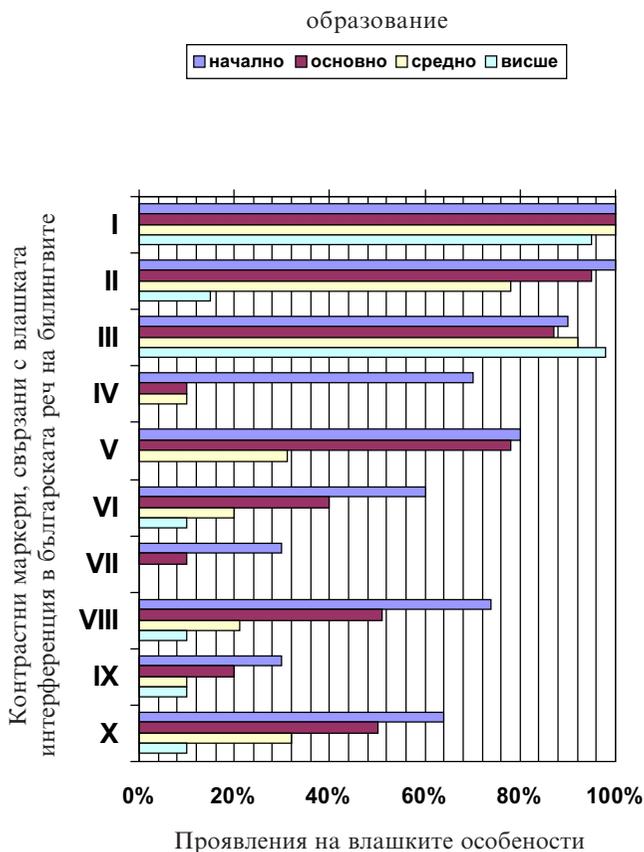
На фигура № 16 и фигура № 17 е показана връзката между основните социално-демографски генеративи *възраст* и *образование* и степента на интерференция на изброените контрастни (по отношение на българската книжовна разговорна норма) маркери. С цифрите от I до III са отбелязани фонетичните маркери, от IV до VIII — морфологичните, а с IX и X – синтактичните. Вижда се, че българската система е “най-пропусклива” в

¹ Задължително условие е информаторът да познава събеседника. Пред непознат събеседник настъпва пауза или информаторът използва описателни изразни средства.

областта на фонетиката, т.е. билингвалните атитюди (и съответно монолингвалните извън границите на изследваната област) са по-толерантни към фонетичните, отколкото към морфологичните и синтактични маркери. Фонетичният маркер *прогресивна асимилация на [в]*, вероятно заради балканския си характер, бе регистриран в речта на информатори, на които първият език е българският, някои от тях са и монолингви; повечето имат висше образование и са ситуирани в най-младата възрастова група (20-25 г.). Нито един информатор не го отбеляза като отклонение от нормата, което се дължи може би на маргиналният характер на това явление при формиране на общественото мнение за “правилна” и “неправилна” реч. Докато наличието в речта на някои информатори на другата фонетична особеност *средноевропейско ℓ* бе обект на присмех от много техни съселаяни.

Фигура 15. Проявление на влашките маркери в българската реч на билингвите по отношение на възрастта на информаторите

Фигура 16. Проявление на влашките маркери в българската реч на билингвите в съотношение с образованието на информаторите

Както вече беше споменато, контрастните морфологични маркери бяха отчетени предимно в речта на най-възрастните слабо образовани информатори. Но дори и там те имат спорадични прояви и ако се съди по количествените им показатели, в близко бъдеще тези особености ще изчезнат. За тях релевантен е генеративът *образование*, който е функция от съвременните обществени процеси, защото днес, в началото на XXI в., броят на необразованите билингви е минимален.

Словоредните особености бяха оценени като контрастни само от по-образованите информатори. Това показва, че в билингвалния атитюд нетипичният за българската книжовна норма словоред има стойности, подобни на тези на средноевропейското *ℓ*. От проведените теренни проучвания може да бъде направен изводът, че вероятно и този маркер ще излезне от българската реч на билингвите.

В по-голямата част от използваните идиолекти стойностите на наблюдаваните маркери са нулеви, затова не бяха приведени индивидуалните статистически данни. Те бяха използвани единствено при представянето на съвременното състояние на българската реч на билингвите (фигура №15 и фигура №16) и прогнозирането на вероятните тенденции в развитието ѝ.

Повечето от контрастните маркери бяха регистрирани в речта на определена група информатори. Обособяването и разширяването ѝ чрез запис на повече такива информатори би довело до манипулиране на базовия текстови масив. По този начин биха се променили количествените показатели и областта (по възраст, пол и образование) на прояви на резултатите от влашката интерференция.

ϕ	m	1 (I)	2 (II)	3 (III)	4 (IV)	5 (V)	6 (VI)	7 (VII)	8 (VIII)	9 (IX)	10 (X)
a_1											
a_2											
b											
c											

маркерът не се среща	маркерът се среща в 10-30% от случаите
маркерът се среща в 30-50% от случаите	маркерът се среща в над 50% от случаите

Фигура 17. Честота на проява на резултатите от интерференцията в различните формации

В заключение може да се обобщи, че:

1. На фонетично ниво в българската реч на билингвите от община Брегово не се наблюдават отклонения от книжовната норма. Изключение прави единствено артикулацията на *средноевропейско л*, която се наблюдава в идиолектите на част от информаторите над 55 години. Към другата особеност (прогресивна асимилация на *в*) българското общество е по-толерантно и затова не може да се отчете като диференциален признак за речта на билингвите. Въпреки че са усвоили румънската вокална система, която се различава от българската, билингвите превключват кодовете при вокализма без интерференция. Дори в българската им реч, вероятно под влияние на влашкия диалект, спорадично се наблюдава еднофонемният рефлекс на $\text{ʋ} > \text{e}$, който е типичен за западнобългарските диалекти.

2. В областта на морфологията и на синтаксиса интерференцията също се проявява само при част от по-възрастните информатори и се проявява в далеч по-малко случаи от очакваното.

3. Може да се обобщи, че българската реч на билингвите от Видинско е от книжовен тип. Ако най-ниското ниво на билингвалната езикова триада (*с*-формацията) се сравни с мезолектните нива на някои от околните монолингвални села, може да се докаже, че билингвалната норма тип *с* е по-близо до българския книжовен език.

4. В съвременните социално-икономически и политически условия билингвизмът на младото и средното поколение в крайния български северозапад е координиран и интерференцията е спорадична. За да бъде наблюдавана, изследователят трябва да избере необразовани информатори, които не са напускали родното си място. Но тази възможност скоро ще изчезне. Защото днес, в началото на XXI в., настъпилите обществени и икономически промени, наред с нарасналата индивидуална мобилност, определят периферна роля на влашкия диалект дори и в комуникативния акт между билингви. Докато в началото на миналия век българският език е бил използван само в админис-

тративната и образователната сфера, в наши дни влашкият разговорен код има спорадични прояви. Младото поколение е предимно монолингвално², тъй като научаването на влашкия е факултативно.

Съвременният обществен модел ограничава до минимум броя на необразованите и слабо образовани граждани на Република България, които са основната група, употребяваща влашкия диалект като комуникативен код.

С методите на социолингвистиката успяхме да очертаем съвременното състояние на езиковата ситуация в крайния български северозапад, както и някои тенденции в развитието ѝ. Ако интерпретираме единствено количествените стойности от фигура № 16 и фигура № 17, *може да допуснем, че влашката езикова формация вероятно ще изчезне*. Под влияние на настъпващата глобализация в диалекта на гр. Брегово протичат динамични процеси, чиито резултати ще се проявят в близките две-три десетилетия. Единствено бъдещето ще покаже какви ще са те.

---

² Може да се приеме, че са билингви или полиглоти, ако се отчете владее-нето на задължителните езици, които се изучават в училище (английски, немски, френски и т.н.).

Библиография

- Аврорин 1975:** Аврорин, В. А. Проблемы изучения функциональной стороны языка (к вопросу о предмете социолингвистики), Л., 1975.
- Алексова 2004:** Алексова, В. Румънска диалектология, С., 2004.
- Алексова, Алексов 1996:** Алексова, К., Г. Алексов. Приложението на метода на главните компоненти при изследването на социалната диференциация на езика – В: Проблеми на социолингвистиката, т. 5, С., 1996.
- Алексова 2000:** Алексова, К. Езикът и семейството, С., 2000.
- Алексова 2005:** Алексова, К. Сравнително изследване на резултатите от няколко метода за установяване на йерархията на социолингвистичните променливи – В: Научни изследвания в чест на проф. д-р Боян Байчев, В. Търново, 2005, с. 199-215.
- Ангелов 1989:** Ангелов, А. Социолингвистиката като приложна дисциплина – В: БЕ, 1989, №2, с. 155-159.
- Ангелов 1999:** Ангелов, А. Г. Правилата на езика в столичния квартал, С., 1999.
- Ангелов, Щефанеску 1965:** Ангелов, Д., Щ. Щефанеску. Общи черти и различия в обществено-икономическото развитие на България и Влашко през XIII-XIV в. – В: Българо-румънски връзки и отношения през вековете. Изследвания, 1, (XII-XIX в.), С., 1965, с.55-111.
- Ангелова 1988:** Ангелова, И. Организация на репликата в съвременната българска разговорна реч – В: БЕ, 1988, кн.6, с. 525-529.
- Ангелова 1994:** Ангелова, И. Синтаксис на българската разговорна реч, С., 1994.
- Андреев 1992:** Андреев, Й. Всекидневието на българите през XII-XIV век, С., 1992.
- Антонов 1995:** Антонов, Ст. Някои особености от манталитета на власите от Видинско - В: Българска етнология, Извънреден брой, 1995, с. 128-135.
- Арнаутов 1960:** Арнаутов А. За думата *тлаканà* - В: Езиковедско-етнографски изследвания в памет на академик Стоян Романски, С, 1960.
- Асенова 2002:** Асенова, П. Балканско езиковедство, В. Търново, 2002.

- БА 1893:** Български алманах за 1893 г., С., 1893.
- Байчев 1980:** Байчев, Б. Въпросник за социолингвистично изследване, В. Търново, 1980.
- Байчев 1982:** Байчев, Б. Насоки и примерен план за проучване на езиковата ситуация в определен регион или населено място, В. Търново, 1982.
- Байчев 1996:** Байчев Б. Селото, градът и езикът в Ловешкия край, С., 1996.
- Байчев 1996а:** Байчев, Б. Социалното преразпределяне и езиковите процеси (актуален и футурологичен аспект). – В: Проблеми на социолингвистиката, т. 5, С., 1996.
- Байчев, Виденов 1988:** Байчев, Б., М. Виденов. Социолингвистическо проучване на град Велико Търново, С., 1988.
- Балкански 1999:** Балкански, Т. Никополските власи, В. Търново, 1999.
- БДА 1981:** Български диалектен атлас т. IV, част I и част II, С., 1981.
- Бел 1980:** Белл, Р.Т. Социолингвистика, М., 1980.
- Бизеранова 1995:** Бизеранова, С. Някои статистически данни за селата с влашко население във Видинско според преброяването от 4. XII. 1992 г. – В: Българска етнология, Извънреден брой, 1995, с. 93-97.
- БНССНМ 1983:** Брой на населението по селищни системи и населени места. С., 1983.
- Божилков 1994:** Божилков, И. Фамилията на Асеновци (1186-1460). Генеалогия и просопография, С., 1994.
- Бондалетов 1987:** Бондалетов, В. Д. Социална лингвистика, М., 1987.
- Бончев 1935:** Бончев, Б. Село Брегово (Видинско) днес и в миналото, Видин, 1935.
- Боянич-Лукач 1969:** Боянич-Лукач, Д. Крајна у време турске владавине. – В: Гласник ЕМ, 1969.
- Боянич-Лукач 1975:** Боянич-Лукач, Д. Видин и Видинският санджак през 15-16 век. Документи от архивите на Цариград и Анкара. С., 1975
- Вайганд 1899:** Вайганд, Г. Аромъни, Варна, 1899.
- Вакарелска-Немова 1974:** Вакарелска-Немова, Д. Към въпроса за миналите времена в някои северозападни български говори. – В: В памет на проф. д-р Ст. Стойков, С., 1974, с. 217-219.
- Василев 1968:** Василев, Хр. Нечленуването на роднински названия в румънски и български като езиково явление. – В: БЕ, 1968, № 2-3, с. 214-216.

- Велики, Трайков 1980:** Велики, К., В. Трайков. Българската емиграция във Влахия след Руско-турската война 1828-1829. Сборник от документи, С., 1980.
- Виденов 1973:** Виденов, М. Към въпроса за т. нар. *интердиалект*. – В: Славистични изследвания, кн. 3, 1973.
- Виденов 1979:** Виденов, М. Към българската паралингвистика. – В: Год. СУ. Фак. слав. филол. т.72.
- Виденов 1982:** Виденов, М. Социолингвистика, С., 1982.
- Виденов 1990:** Виденов, М. Съвременната българска градска езикова ситуация, С., 1990.
- Виденов 1993:** Виденов, М. Микроколективът и езиковите средства за неговото обособяване. – В: Проблеми на социолингвистиката, В. Търново, 1993, с. 8-14.
- Виденов 1993а:** Виденов, М. Софийският език, С., 1993.
- Виденов 1998:** Виденов, М. Социолингвистическият маркер, С., 1998, с. 105.
- Виденов 2000:** Виденов, М. Увод в социолингвистиката, С., 2000.
- Виденов 2003:** Виденов, М. Българската езикова политика, С., 2003.
- Виденов 2005:** Виденов, М. Диглосията (с оглед на българската езикова ситуация), С., 2005.
- Виденов 2007:** Виденов, М. Идентификация по езика, С., 2007.
- Гандев 1954:** Гандев, Хр. Един опит за въстание във Видин и Видинско по време на руско-турската война от 1768-1774. – В: ИП, 1954, № 6, с. 42-52.
- Гандев 1972:** Гандев, Хр. Българската народност през XV век. Демографско и етнографско изследване, С., 1972.
- Георгиева 1987:** Георгиева, Цв. Демографска характеристика на българската народност XV-XVII в. (машинопис) Цит. по *Иванова*, Св. op.cit.
- Грозданова 1987:** Грозданова, Е. Проблемът с т. нар. *привилегирована рая* в историческата книжнина. – В: България през XV-XVIII в. т. I, 1987, с. 135-155.
- ГСБКЕ I 1982:** Граматика на съвременния български книжовен език. т.1. Фонетика, С., 1982.
- ГСБКЕ II 1983:** Граматика на съвременния български книжовен език. т.2. Морфология, С., 1983.
- ГСБКЕ III 1983:** Граматика на съвременния български книжовен език. т. 3. Синтаксис, С., 1983.
- Гъбюв 1903:** Гъбюв, П. По говора на гр. Видин – СбНУ, 19, 1903.

- Гълъбов 1962:** Гълъбов, Ив. Проблемът за члена в български и румънски език. С., 1962.
- Деянова 1970:** Деянова, М. История на сложните минали времена в български, сърбохърватски и словенски език. С., 1970.
- Димитров 1938:** Димитров, К. Произход на населението от Подунавие и Видинския край, 1938.
- Димитрова 2004:** Димитрова, Е. Диглосията в гр. Криводол. С., 2004.
- Димчев 1969:** Димчев, К. Говорът на българите от с. Валя Драгулуй, СР Румъния. Фонемна система – В: Год. СУ. Фак. сл. филол., 63, 1969, №1, с. 183-288.
- Димчев 1969а:** Димчев, К. Текстовете от с. Валя Драгулуй (Румъния) – В: БЕ, 1969, №6, с. 559-561.
- Димчев 1974:** Димчев, К. Морфологично-синтактични модели, установени под румънско влияние в българския говор на с. Валя Драгулуй (Румъния) – В: В памет на проф. д-р Ст. Стойков, С., 1974, с.255-259.
- Живков 1994:** Живков, Т. Ив. Етничният синдром, С., 1994.
- Заяков 1977:** Заяков, Н. Към въпроса за етнографското единство на населението от Средна Западна и Северозападна България – В: ИМСЗБ, 1, 1977, с. 172-187.
- Заяков 1981:** Заяков, Н. Етнодемографският характер на Видинския санджак през XV-XVI в. – В: ИМСЗБ, 5, 1981, с. 105-126.
- Заяков 1981а:** Заяков, Н. Филурджийството във Видинския санджак през XV-XVI век – В: ИМСЗБ, 6, 1981, с.73-100.
- Заяков 1986:** Заяков, Н. Татарски и черкезки поселения във Видинско през третата четвърт на XIX в. – В: ИМСЗБ, т.11, 1986 г. с. 109-124.
- Заяков 1987:** Заяков, Н. Тимочаните в ранната история на българската държава – В: ИМСЗБ, 13, 1987, с. 46-69.
- Заяков 1995:** Заяков, Н. Исторически причини за формиране на влашко-то население във Видинско – В: Българска етнология, Извънреден брой, 1995, с. 28-51.
- ИБ 1983:** История на България, т. IV, С., 1983.
- ИБ 1985:** История на България, т. V, 1985.
- Иванова 1987:** Иванова, Св. Етнодемографски изследвания за периода XV-XVIII в. в съвременната българска историография – В: България през XV-XVIII в. т. I, 1987, с. 155-171.
- Иванчев 1971:** Иванчев, С. Проблеми на аспектиалността в славянските езици, С., 1971.

- Илиев 1994:** Илиев, И. Среща с миналото (генеалогично изследване на рода Туцови от с. Гъмзово, Видинско), Габрово, 1994.
- Йонов 1980:** Йонов, М. Европа отново открива българите XV-XVIII в. С., 1980.
- Каневска-Николова 1998:** Каневска-Николова, Е. Смолянският градски език, С., 1998.
- Каниц 1932:** Каниц, Ф. Дунавска България и Балканът, т. I, С., 1932.
- Карасик 2002:** Карасик, В. И. Язык социального статуса. М. 2002.
- Кочев 1969:** Кочев, Ив. Гребенският говор в Силистренско. Трудове по българска диалектология. кн. 5, С., 1969.
- Кочев 1977:** Кочев, Ив. Специфични особености на консонантната корелация *твърдост-мекост* в българския език. – В: Posebna izdanja, knjiga XXXIV, Odeljenje društvenih nauka, knjiga 6, Sarajevo, 1977, с. 149-156.
- Кочев 1980:** Кочев, Ив. Съдбата на l-epenteticum в българския език. – В: БЕ, 1980, № 2, с. 104-107.
- Кочев 1981:** Кочев, Ив. Уникални особености на българската фонологична система – В: БЕ, 1981, № 6, с. 507-511.
- Кочев 1985:** Кочев, Ив. Социолингвистика и диалектология. – В: БЕ, 1985, № 6, с. 517-522.
- Кочев 1986:** Кочев, Ив. Вокално-консонантното взаимодействие и основното диалектно членение на българския език. – В: БЕ, 1986, № 3, с. 217-226.
- Кочев 2001:** Кочев, Ив. Мястото на фонемата (ə) във фонологичните системи на балканските езици. – В: Българският език между традицията и модерността, Благоевград, 2001, с. 3-11.
- Кочев, Байчев, Кунев 1986:** Кочев, Ив., Б. Байчев, Ив. Кунев. Пълният и непълният стил на книжовно българско произношение (социолингвистично проучване). – В: БЕ, №1, 1986.
- Кръстев 1981:** Кръстев, Б. Икономията в българския език, С., 1981.
- Кючуков 1997:** Кючуков, Хр. Психолингвистични аспекти на ранния биллингвизъм (върху материал от български, турски и ромски език). С., 1997.
- Кючуков 1997а:** Кючуков, Хр. Теоретични основи на овладяването на втори език. – В: Овладяването на български език от ученици роми I-IV клас, С., 1997.
- Лабов 1975:** Лабов, У. Исследование языка в его социальном контексте. – В: Новое в лингвистике, VII, М., 1975.

- Манчев 1979:** Манчев, Кр. История на балканските народи от османското нашествие на Балканите до Втората световна война, В. Търново, 1979.
- Маринов 2002:** Маринов, В. “Парадоксът на наблюдението” – необходимото “зло” в социолингвистиката – В: Национални студентски четения, В. Търново, 2002, с. 63-66.
- Маринов 2003:** Маринов, В. “Теория за езиковия дефицит” и проявите ѝ в билингвистична среда – В: Дни на науката ‘2003, В. Търново, 2003, с. 34-38.
- Маринов 2004:** Маринов, В. Прояви на диглосията в крайния български Северозапад – В: Сборник в чест на проф. д-р Ангел Давидов, В. Търново, 2004, с. 411-415.
- Маринов 2005:** Маринов, В. Етапи на двуезичието в гр. Брегово. – В: Научни изследвания в чест на проф. д-р Боян Байчев, В. Търново, 2005, с. 127-135.
- Маринов 2005:** Маринов, В. Към някои характеристики на втория език при билингвите. – В: Сборник от колоквиума по повод 70-годишнината на професор Хилмар Валтер, почетен доктор на ВТУ “Св. Св. Кирил и Методий”, В. Търново, 2005, с. 351-356.
- Маринов 2006:** Маринов, В. Някои морфологични особености на билингвалната с-формация – В: Йорданка Маринова. Изследвания по случай нейния седемдесетгодишен юбилей, В. Търново 2006, с. 259-264.
- Милетич 1902:** Милетич, Л. Старото българско население в Североизточна България, С., 1902.
- Митова-Джонова 1989:** Митова-Джонова, Д. Общонародното и регионалното в културно-историческото развитие на Дунавската равнина, С., 1989.
- Младенов 1969:** Младенов, М. Сл. Говорът на Ново село, Видинско. Трудове по българска диалектология. кн.6, С., 1969.
- Младенов 1985:** Младенов, М., Сл. За етнонима сърби (sîrbi) ‘българи’ в румънския език и румънската топонимия. – В: Българска етнография, 1985, № 3, с. 3-10.
- Младенов 1993:** Младенов, М. Сл. Българските говори в Румъния, С., 1993.
- Младенов 1995:** Младенов, М. Влашкото население в България (разпространение, произход и топонимия) – В: Българска етнология, Извънреден брой, 1995, с. 7-27.

- Младенов 1904:** Младенов, Ст. Бележки, добавки и поправки към статията “По говора на гр. Видин “ от П. Гъбюв – ПСп., 65, 1904, с.154-160
- Младенов 1979:** Младенов, Ст. История на българския език., С., 1979.
- Мутафчиева 1993:** Мутафчиева, В. Категориите зависимо население в нашите земи под турска власт. -В: Османска социално-икономическа история, С., 1993, с. 259-290.
- Мутафчиева 1993а:** Мутафчиева, В. Кърджалийско време, С., 1993.
- Николова 2004:** Николова, Н. Билингвизмът в българските земи през XV-XIXв. Шумен, 2004
- Николски 1974:** Николский, Л. Б. О предмете социолингвистики – В: Вопросы языкознания, 1974, кн.1.
- Нягулов 1995:** Нягулов, Бл. Проблемът за власите в България между двете световни войни (политически фактори и аспекти) – В: Българска етнология, Извънреден брой, 1995, с. 52-75.
- ОБДА 2001:** Български диалектен атлас. Обобщаващ том. Фонетика и акцентология, С., 2001.
- Павлова 1988:** Павлова, А. Теорията на Бърнстейн за недостатъчността (The Deficit Theory) – В: Проблеми на социолингвистиката, С., 1988, т. I, с. 104-115.
- Пачев 1993:** Пачев, А. Малка енциклопедия по социолингвистика, Плевен, 1993.
- Пашов 1966:** Пашов, П. Българският глагол I. С., 1966.
- Пенков 1977:** Пенков, И. Новите градове в НРБ, С., 1977.
- Петров 1999:** Петров, А. Проблеми за дискурса и дискурсната компетентност на ученици в теорията и практиката на обучение по български език. В: БЕЛ, 1999, кн. 2-3, с. 98-117.
- Петрович 1958:** Петрович, Е. Явления сингармонизма в исторической фонетике румынского языка – следствие славяно-румынской языковой интерференции. – В: Romanoslavica II, București, 1958, с. 5-37.
- Петрович, Врабие 1963:** Петрович, Е.,Е. Врабие. Българският говор в с. Попещ-Леорден (Букурещка област) – В: БЕ, 1963, №2, с. 110-122.
- Петрович, Врабие 1965:** Петрович, Е.,Е. Врабие. Бележки върху граматическия строй и лексиката на българския говор в с. Попещ-Леорден (Букурещка област) – В: БЕ, 1965, №2, 110-126.
- Попов 1965:** Попов, П. Видинският край. С., 1965.
- Примов 1965:** Примов, Б. Създаването на Втората българска държава и участието на власите – В: Българо-румънски връзки и отношения през вековете. Изследвания, 1, (XII-XIX в.),С., 1965, с. 9-54.

- Радунчев 1995:** Радунчев, Б. Самоопределение на власите и степен на интеграция в обществото – В: Българска етнология, Извънреден брой, 1995 г. с. 121-127.
- Ризов 1992:** Ризов, Г. Проблеми на макросоциоллингвистиката. С., 1992.
- Романски 1930:** Романски, Ст. Българите във Влашко и Молдова, С.. 1930.
- Сотиров 2000:** Сотиров, П. Език и живот, Будапеща, 2000.
- Станойевич 1972:** Станојевић, Т. Неготин и Крајна од првих трагова до 1858 године. Неготин, 1972.
- Стойков 1964:** Стойков, Р. Български селища с населението им в турски регистри за джизие от XVII в. – В: ИДА, 8, 1964, с. 147-164.
- Стойков 1958:** Стойков, Ст. Изчезването на имперфект и аорист в банатския говор. – В: Славистичен сборник, т. I., Езикознание. С., 1958, с. 185-207.
- Стойков 1960:** Стойков, Ст. Говорът на с. Бешенов в Банат. – В: БЕ, 1960, № 2-3, с.188-217; № 4, с. 321-331; № 5, с. 385-401.
- Стойков 1961:** Стойков, Ст. Увод в българската фонетика. С., 1961.
- Стойков 1966:** Стойков, Ст. Българско-румънски езикови успоредици. Две фонетични явления в български и румънски език. – В: ЕЛ, 1966, № 6, с. 43-52.
- Стойков 1967:** Стойков, Ст. Банатският говор. Трудове по българска диалектология. т. 4., С., 1967.
- Стойков 1970:** Стойков, Ст. Българският говор в с. Бълен-Сърб (СР Румъния) – В: БЕ, 1970, № 2-3, с. 138-146.
- Стойков 2002:** Стойков, Ст. Българска диалектология, IV изд. (фототипно). С., 2002.
- Стоянова 1998:** Стоянова, Д. Румънска граматика, С., 1998.
- Тилков 1974-80:** Тилков, Д. Функциониране на фонемата [в] в книжовния български език – В: Помагало по българска фонетика, С., 1980, с. 148-152 – препечатано от БЕ, 1974 г., № 2, с.166-169.
- Тилков 1981:** Тилков, Д. Морфологични причини за ограничаване на фонетичното действие в българския език – В: БЕ, 1981, № 5, с. 413-419.
- Тодоров 1929:** Тодоров, Цв. Говорни кръстосвания в крайната северозападна българска област – В: Български преглед, 1929, № 2, с. 230-243.
- Тодоров 1936:** Тодоров, Цв. Северозападните български говори. – СбНУ, 41, 1936.

- Трайков, Жечев 1986:** Трайков, В., Н. Жечев, Българската емиграция в Румъния XIV век-1878г. и участието ѝ в стопанския, общественно-политическия и културния живот на румънския народ, С., 1986.
- Хъдсън 1995:** Хъдсън, Р. Д. Социоллингвистика, С., 1995.
- Цанова 1985:** Цанова, С. Преходът *св > сф* в българските диалекти. – В: БЕ, 1985, № 2, с.131-134.
- Цветкова 1964:** Цветкова, Б. За етническия и демографски облик на Видин през XVI в. – ИЕИМ. 7. 1964.
- Цветкова 1975:** Цветкова, Б. Френски пътеписи за Балканите XV-XVIIIв., С., 1975.
- Цухлев 1932:** Цухлев, Д. Историята на града Видин и неговата област. С., 1932.
- Чолов 1988:** Чолов, П. Чипровското въстание, С., 1988.
- Швейцер 1977:** Швейцер, А. Современная социоллингвистика, М., 1977.
- Швейцер, Николски 1978:** Швейцер, А. Д., Л. Б. Никольский. Введение в социоллингвистика, М, 1978.
- Янакиев 1977:** Янакиев, М. Стилистиката и езиковото обучение. С., 1977.
- АЛР I:** Atlasul lingvistic român. Partea I. Vol.I Cluj, 1938; Vol. II Sibiu, Leipzig, 1942.
- АЛРМ I:** Micul atlas lingvistic român. Partea I. Vol.I Cluj, 1938; Vol. II Sibiu, Leipzig, 1942.
- Будиш 2001:** Budiş, M. Comunitatea românească de pe Valea Timocului Bulgăresc, Bucureşti, 2001.
- Букуца 1923:** Bucuţa, E. Români dintre Timoc şi Vidin. Cu un adaus de documente, folklor, glosar, fotografii, hărţi, Bucureşti, 1923.
- Бърнстейн 1973:** Bernstein, B. Class, Codes and Control, vol. 2: Empirical Studies. London: Routledge & Kegan Paul.
- Вайганд 1900:** Weigand, G. Die Rumänischen Dialekte der Kleinen Walachei, Serbiens und Bulgariens. In Siebentes Jahresbericht des Instituts für Rumänischen Sprache, Leipzig, 1900.
- Вайнрайх 1968:** Weinreich, U. Languages in Contact: Findings and Problems, The Hague, 1968.
- Константе, Голопенция 1943:** Constante, C., A. Golopenţia, Români din Timoc, Bucureşti, 1943.
- Котяну 1961:** Coteanu, I. Elemente de dialectologie a limbii române. Bucureşti, 1961.
- Нестореску 1973:** Nestorescu, V. Diftongul *ea* în graiul românilor din regiunea Vidin (R. P. Bulgaria) -Limba română, 1973, 2, 161-165.

- Нестореску 1978:** Nestorescu, V. Toponime românești în sudul Dunării –In: Limba română, 1978, 3, 279-285.
- Нестореску 1979:** Nestorescu, V. Graiurile românești din regiunea Vidin (R. P. Bulgaria). Note despre formarea cuvintelor. –In: Studii și cercetari lingvistice, 1979, 1, 47-56.
- Нестореску 1995:** Nestorescu, V. Un grai românesc din Bulgaria. Scurte observații și texte – In: Fonetica și dialectologie, 14, 1995, 141-148.
- Нестореску 1996:** Nestorescu, V. Români timoceni din Bulgaria. București, 1996.
- Нестореску, Петришор 1969:** Nestorescu, V., M. Petrișor. Graiul românilor din Bregovo (regiunea Vidin, R. P. Bulgaria). Craiova. 1969.
- Нестореску, Петришор 1971:** Nestorescu V., M. Petrișor. Graiul românilor din Bregovo. Cîteva particularități fonetice - In: ACILFR, XII, 2, 1971, p. 997-1002.
- Нестореску, Петришор 1993:** Nestorescu V., M. Petrișor. Graiurile românilor de pe valea Timocului bulgăresc (Bregovo) – In: Analele științifice ale universității “Ovidius”, t. IV, 1993.
- Росети 1964:** Rosetti, Al. Istoria limbii române, t. I, II, III, București, 1964.
- Тяха 1965:** Teaha, T. Aspecte ale graiului românesc din Sudul Dunării - In: Omagiu lui A. Rosetti la 70 de ani, București, 1965, p. 895-898.
- Фишман 1967:** Fishman, J. A. Bilingualism with and without diglossia; diglossia with and without bilingualism. - In: Journal of Social issues, 1967, 29-38.
- Хамърс, Бланк 2000:** Hamers, J. F, Michel H. A. Blanc. Bilinguality and Bilingualism. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

Списък на съкращенията

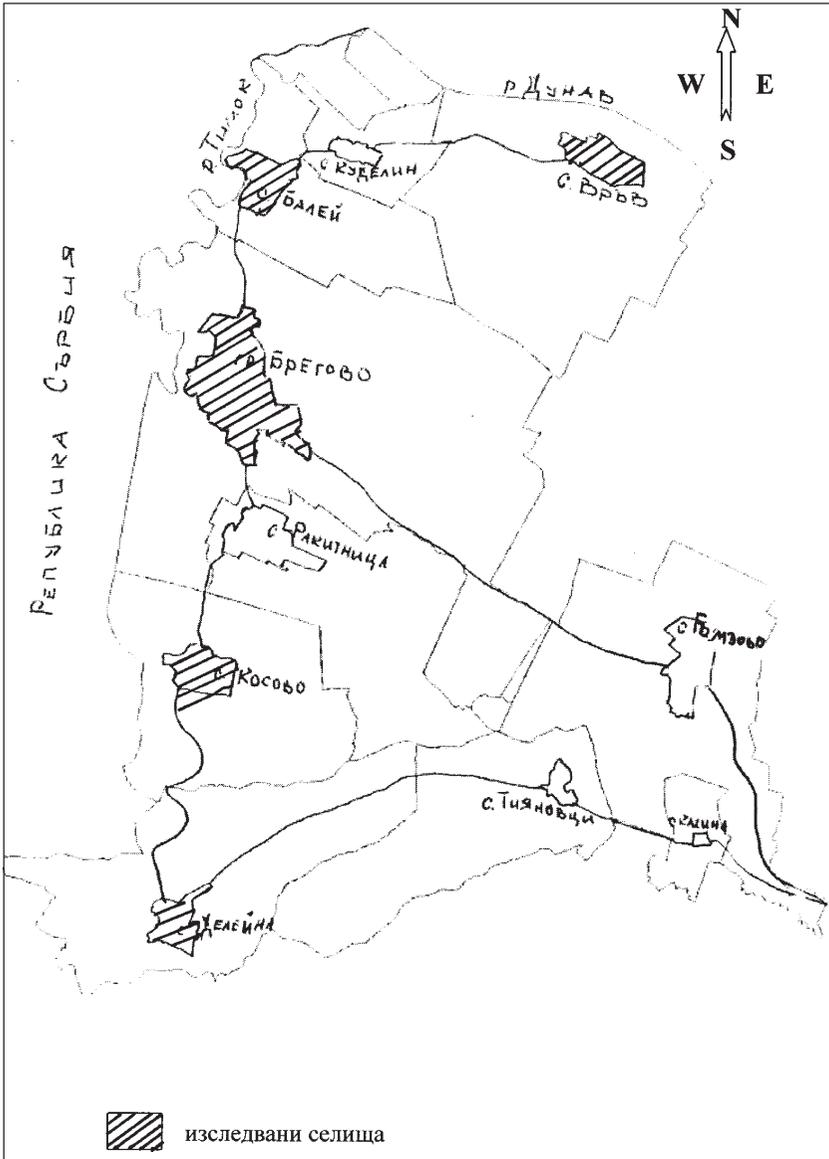
БЕ	Български език, С.
БЕЛ	Български език и литература, С.
ЕЛ	Език и литература, С.
ИДА	Известия на държавните архиви, С.
ИЕИМ	Известия на Етнографския институт с музей, С.
ИМСЗБ	Известия на музеите в Северозападна България
ИП	Исторически преглед, С.
ПСп	Периодично списание, С.

СБНУ   Сборник за народни умотворения, С.
ACILFR   Actele celui de-al XII-lea Congres internațional de lingvistică și
              filologie romanică, București.

ПРИЛОЖЕНИЯ

Схема на община Брегово – изследвани селища

Резюме

Книга состоит из введения, двух глав и 4 приложений. Во **Введении** ставятся вопросы, связанные с определением *объекта, целей, задач и методов* исследования. *Объектом* настоящей социолингвистической работы является болгарская языковая ситуация на крайнем северо-западе Болгарии с учетом результатов владшского влияния на нее. Эта важная проблема ставится впервые в болгарском языкознании. Данное исследование предпринимает попытку восполнить один из пробелов, существующих в болгарской ареальной лингвистике. Идиолектный материал собран в результате исследовательских работ в пяти населенных пунктах района Брегово: Балей, Брегово, Врыв, Делейна и Косово. Наиболее подходящей для изучения языковой ситуации в данном регионе нам представляется социолингвистическая методика, поскольку жители всех пяти населенных пунктов являются *билингвами*, т.е. в неофициальной обстановке общения они пользуются формациями более чем одного языка (в данном случае – болгарского языка и владшского диалекта). Под термином *владшский диалект* мы понимаем *неболгарский разговорный код билингов, используемый в бытовой сфере*. Его основу можно классифицировать как *переходный тип мунтенского субдиалекта* (диалект румынского языка), чьи особенности развивались на болгарской территории, находясь под сильным влиянием болгарского языка. Понятие *билингвальная интерференция* подразумевает двунаправленность языковых явлений – влияние румынского языка на болгарский и влияние болгарского на румынский. Мы останавливаем свое внимание на первом из указанных процессов, поскольку второй уже детально рассмотрен болгарскими и иностранными исследователями.

Языковая ситуация (ЯС) в определенном ареале является результатом взаимодействия между подсистемами одного языка или нескольких языковых формаций. Моноязычную ЯС составляют: *а-формации* (городская разговорно-литературная нормативная речь); *б-формации* (урбанизированные территориальные диалекты, называемые мезолектами) и *с-формации* (неурбанизированные территориальные диалекты). В отношении болгарской речи жителей района Брегово под проявлением *а-формаций* мы подразумеваем *литературно-разговорную норму с небольшим количеством проникших владшских элементов*; под проявлением *б-формаций* – *западно-болгарскую мезолектную норму с владшскими элементами*; под проявлением *с-формаций* – *разговорно-бытовую норму с ярко выраженными владшскими*

элементами. Все три компонента болгарской разговорной речи на крайнем болгарском северо-западе находятся под влиянием владшского диалекта и отличаются друг от друга по степени интерференции. В целях сопоставления билингвальной ситуации с монолингвальной была записана речь информантов из села Винарово, относительно стабильного с точки зрения языкового влияния соседних владшских сел.

Во второй главе **Билингвальная ситуация на крайнем севере-западе Болгарии** подвергаются анализу проблемы, связанные с историко-демографическими данными изучаемого района; этапы двуязычия на крайнем северо-западе Болгарии и система языковых формаций в *ЯС района Брегово*. Дается лингвистическая характеристика владшского диалекта на фонетическом и грамматическом уровне. Проявления билингвизма в районе Брегово исследуются с учетом влияния *места рождения, места постоянного проживания и уровня образования* информантов; приводятся примеры и проводится лингвистический анализ идиолектов типа *a*, *a*₂, *b* и *c*. В конце главы синтезированы выводы об особенностях болгарской речи билингвов в районе.

В последней главе **Результаты интерференции в болгарской речи билингвов и тенденции в развитии ЯС на крайнем северо-западе Болгарии** на базе анализа обнаруженных речевых маркеров обобщаются основные следствия владшской интерференции в болгарской речи билингвов: 1) Прогрессивная ассимиляция [в] после глухих согласных (типа *св > сф*, *тв > тф*, *кв > кф* и др.); 2) Наличие средневропейского *l* (типа *половина, глава*); 3) Произнесение древнеболгарского гласного *ѣ* > *'a* или *e* (типа *цял ~ цели*); 4) Смещение грамматического рода в формах причастий на *-л*, вследствие отсутствия категории рода в румынском языке и, соответственно, во владшском (типа *съм_ходил самà*); 5) Совпадение глагольных форм 3 л., ед. ч., наст. вр. и 3 л., мн. ч., наст. вр. (типа *онийъ да_не_йъ намèри*); 6) Случаи смешения глагольных видов (типа *сфèкър_ми се_скриеше*); 7) Смещение предлогов под влиянием внутреннего перевода (типа *итдто на_очите не_бèх добрè*); 8) Препозиция глагола *съм* (типа *съм_ходила, сме_видели*); 9) На лексическом уровне наблюдается умышленное переключение кодов.

В заключение можно обобщить, что количественные показатели результатов интерференции указывают на вероятное исчезновение владшского диалекта в качестве второго языкового кода. Под влиянием наступающей глобализации в диалекте города Брегово протекают динамические процессы, чьи результаты проявятся в следующие 20-30 лет. Только будущее покажет какими будут они.

Summary

The book contains an introduction, two chapters and 4 attachments. The *introduction* deals with the definition of the *object, goals, tasks* and *methods* of the research. The *object* of this sociolinguistic work is the Bulgarian language situation in the endmost north-western region of Bulgaria, taking into account the results of Vlach influence. This problem is crucial and is being reviewed by Bulgarian linguistics for the first time. With this study we try to fill in one of the gaps in Bulgarian areal linguistics. The idiolect material was gathered from five villages in the Municipality of Bregovo (Брегово) – Baley, Bregovo, Vrav, Deleyna and Kosovo. The sociolinguistic methods were the most appropriate to follow, because the local residents are *bilingual*, i.e. in an unofficial environment they use formations of more than one language (in this particular case – Bulgarian language and Vlach dialect). The term *Vlach dialect* refers to the non-Bulgarian colloquial code which bilinguals use in the sphere of everyday life. Its base could be classified as a *transitional type of muntenian subdialect* (kind of Romanian dialect) whose features have developed on Bulgarian territory and have been strongly influenced by the Bulgarian language. The concept of *bilingual interference* contains language phenomena motion in both ways – from Romanian to Bulgarian and vice versa. We will look at the first process because the second one has been already studied thoroughly by Bulgarian and foreign experts.

The *language situation* (LS) in a particular area is a result of the interaction between the subsystems of one language or several language formations. The monolingual LS consists of an *a-norm* (an urban colloquial literary norm); *b-norm* (urbanized territorial dialects called mesolects) and *c-norm* (territorial dialects that have been only slightly urbanized). In terms of Bulgarian speech used by the residents of the Municipality of Bregovo, the *a-norm* is a *colloquial literary norm with a few Vlach elements*, the *b-norm* is a *West Bulgarian mesolectic norm with Vlach elements* and the *c-norm* is an *everyday life colloquial norm with significant number of Vlach elements*. All three components of the Bulgarian colloquial speech in the endmost north-western region are influenced by the Vlach dialect and could be distinguished by their *degree of interference*. In order to compare the bilingual situation to a monolingual one, we interviewed informants from Vinarovo – a village which has been preserved from the influence of neighboring Vlach villages.

In Chapter Two *The Bilingual Situation in the Endmost North-Western Region of Bulgaria* we analyze the problems concerning the historical and demo-

graphic data for the studied area, the stages of the bilingual situation and the system of linguistic norms in the *LS of Bregovo*.

A linguistic characterization of the Vlach dialect has been performed (both on phonetic and grammar level). We take into account the *place of birth*, *place of residence* and *level of education* which have different influence on the bilinguals in the Municipality of Bregovo. Some samples are shown and a linguistic analysis of idiolect types a_1 , a_2 , b and c is made. The chapter ends with some principal conclusions about the features of bilinguals' Bulgarian speech in that region.

In the last chapter ***Results of the Interference in Bilinguals' Bulgarian Speech and LS Development Trends in the Endmost North-Western Region of Bulgaria*** we summarize some of the important consequences of the Vlach interference in bilinguals' Bulgarian speech: 1) Progressive assimilation of [ϕ] after a voiceless consonant (type $c\phi > c\phi$, $t\phi > t\phi$, $k\phi > k\phi$, etc.); 2) Presence of a middle soft consonant l (type *половина, глава*); 3) Pronunciation of an Old-Bulgarian vocal ѣ as 'a or e (type *цял~цели*); 4) Mixing the gender forms in Bulgarian past participle ending on $-л$, $-ла$, $-ло$, $-ли$ (type *съм_ходѝл самà*); 5) Coincidence between the forms of verb for 3rd person, singular, present tense and 3rd person, plural, present tense (type *онѝѣ да_не_ѝѣ намѝри*); 6) Cases of mixing the aspects of verb (type *сфѝкър_ми се_скрѝѝе*); 7) Mixing of prepositions under the influence of inner interpretation (type *итòто на_очѝте не_бѝх добрѝ*); 8) Preposition of the verb 'съм' (type *съм_ходѝла, сме_видѝли*); 9) Intentional switching between the codes on vocabulary level.

In conclusion we could generalize that the quantitative results of the interference indicate a probable disappearance of the Vlach dialect as a secondary language code. The dialect of the Town of Bregovo is being influenced by the occurring globalization. The results of the dynamic processes which are taking place there will be available in 20 or 30 years. It lies with the future what exactly would they be.

Resümee

Das Buch besteht aus Einführung, zwei Kapiteln und 4 Beilagen. In *der Einführung* sind die Fragen gestellt worden, die mit der Bestimmung des *Objekts*, der *Ziele*, der *Aufgaben* und *Methoden* der Forschung verbunden sind. *Objekt* dieser soziolinguistischen Arbeit ist die bulgarische Sprachsituation im Nordwesten Bulgariens mit Rücksicht auf die Ergebnisse des walachischen Einflusses darauf. Dieses Problem ist besonders wichtig und wird zum ersten Mal in der bulgarischen Sprachwissenschaft betrachtet. Mit der Forschung wird versucht, ein weißes Feld in der bulgarischen arealen Linguistik auszufüllen. Das ideolektische Material wurde aus fünf Siedlungen aus der Gemeinde Bregovo – Baley, Bregovo, Vrav, Deleyna und Kosovo gesammelt. Die soziolinguistische Methodik war die passendste für ihre Untersuchung, weil die Einwohner der fünf Orte *bilinguale Menschen* sind, d. h. in einer inoffiziellen Situation benutzen sie Formationen in mehreren Sprachen (im Fall Bulgarisch und walachisches Dialekt). Mit dem Begriff *walachisches Dialekt* bezeichnet man *den nichtbulgarischen Umgangssprachkode der bilingualen Menschen, der in der Alltagssphäre benutzt wird*. Seinem Wesen nach ist es ein *Übergangstyp des muntenischen Unterdialektes* (eine Art rumänisches Dialekt), dessen Besonderheiten sich in Bulgarien entwickelt haben und von der bulgarischen Sprache stark beeinflusst worden sind. Der Begriff *bilinguale Interferenz* enthält in sich Zweigleisigkeit der Spracherscheinungen von Rumänisch ins Bulgarisch und von Bulgarisch ins Rumänisch. Im Buch wird der erste Prozess untersucht, weil der zweite schon gründlich von unseren und ausländischen Wissenschaftlern erforscht worden ist.

Die Sprachsituation im bestimmten Areal ist Ergebniss der Wechselwirkung zwischen den Subsystemen einer Sprache oder mehrerer Sprachformationen. Die monolinguale Sprachsituation besteht aus *A-Formationen* (der in der Stadt gesprochenen Literatursprache); *B-Formationen* (urbanisierten territorialen Dialekten, die Mesolekte genannt werden) und *C-Formationen* (schwach urbanisierten territorialen Dialekten). Für die bulgarische Sprachweise der Einwohner der Gemeinde Bregovo unter Erscheinungen der *A-Formationen* versteht man *Literaturumgangsnorm mit schwach eingedrungenen walachischen Elementen*; unter Erscheinungen der *B-Formationen* versteht man *westbulgarische Mesolektenorm mit walachischen Elementen*; unter Erscheinungen der *C-Formationen* versteht man *alltagsumgangssprachliche Norm mit klar ausgedruckten walachischen Elementen*. Die drei Komponenten der bulgarischen

Umgangssprache in der Ecke des bulgarischen Nordwestens sind unter dem Einfluss des walachischen Dialekts und unterscheiden sich voneinander durch das Merkmal *Interferenzniveau*. Damit man die bilinguale und die monolinguale Situation vergleichen kann, hat man Informanten aus dem Dorf Vinarovo aufgenommen, das verhältnismäßig gut geschützt ist in Hinsicht auf den Spracheinfluss der umliegenden walachischen Dörfer.

Im zweiten Kapitel *Bilinguale Situation in der Ecke des bulgarischen Nordwestens* werden die Probleme analysiert, die die historisch-demographischen Daten der erforschten Region betreffen; die Etappen der Zweisprachigkeit und das System der Sprachformationen in der *Bregovoer Sprachsituation*. Es wird linguistische Charakteristik des walachischen Dialekts (auf phonetischer und grammatischer Ebene) gemacht. In der Gemeinde Bregovo wird der Einfluss *des Geburtsorts, des Wohnorts und der Ausbildung* auf die bilingualen Erscheinungen berücksichtigt. Da werden Muster angeführt und es wird eine linguistische Analyse der Ideolekten von Typ *A₁, A₂, B* und *C* durchgeführt. Das Kapitel endet mit Grundschlussfolgerungen über die Besonderheiten der bulgarischen Sprache der bilingualen Menschen in der Region. Im letzten Kapitel *Die Ergebnisse von der Interferenz in der bulgarischen Sprache der bilingualen Menschen und Tendenzen in der Entwicklung der Sprachsituation in der Ecke des bulgarischen Nordwestens* werden auf Grund der Analyse der auftretenden Redemarker einige wichtigere Folgen von der walachischen Interferenz in der bulgarischen Sprache der bilingualen Menschen zusammengefasst:

- 1) Die progressive Assimilation von [в] nach stimmlosem Konsonanten (Typ *св > сф, тв > тф, кв > кф* u.a.);
- 2) Vorhandensein von mouilliertem l (Typ *nolovìna, glavà*);
- 3) Aussprache des altbulgarischen Vokals *ѣ* > 'a oder e (Typ *цял ~ цели*);
- 4) Geschlechtswechsel bei den Formen des Partizip Perfekts, was auf das Fehlen des Geschlechts im Rumänischen und im Walachischen zurückzuführen ist (Typ *съм_ходѝл самѝ*);
- 5) Übereinstimmung der Verbformen in der 3. Person Singular, Präsens und der 3. Person Plural, Präsens (Typ *онѝшь да_не_ѝъ намѝри*);
- 6) Fälle von Verwechslung des verbalen Aspekts (Typ *сфѝкър_ми се_скрѝеше*);
- 7) Verwechslung von Präpositionen unter dem Einfluss der inneren Übersetzung (Typ *итòто на_очѝте не_бѝх добрѝ*);
- 8) Anfangstellung des Verbs *съм* (Typ *съм_ходѝла, сме_видѝли*);
- 9) Auf Wortschatzebene ist ein absichtliches Umschalten des Codes zu beobachten .

Zum Schluss kann man zusammenfassen, dass die quantitativen Werte der Interferenzergebnisse das vermutliche Aussterben des walachischen Dialekts als zweiter Sprachkode zeigen. Unter dem Einfluss der anbrechenden Globalisierung verlaufen in dem Dialekt der Stadt Bregovo dynamische Prozesse, deren Ergebnisse in den kommenden 20-30 Jahren erscheinen werden. Nur die Zukunft wird zeigen, was für Prozesse das sein werden.

Владислав Маринов
БИЛИНГВАЛНА ИНТЕРФЕРЕНЦИЯ
В КРАЙНИЯ БЪЛГАРСКИ СЕВЕРОЗАПАД

Българска, първо издание

Рецензенти

чл.-кор. проф. дфн Михаил Виденов
проф. Кирил Димчев

Предпечатна подготовка и оформление
АСТАРТА, e-mail: astarta_publ@mail.bg

Формат 60/84/16
Печатни коли 21,5

Печат – АСТАРТА